HZ. YAKUB ÖRNEKLİĞİNDE SABIR VE TEVEKKÜL

Ömer Faruk ŞEN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

HZ. YAKUB ÖRNEKLİĞİNDE SABIR VE TEVEKKÜL

Ömer Faruk ŞEN

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2019

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ömer Faruk ŞEN tarafından hazırlanan "Hz. Yakub Örnekliğinde Sabır ve Tevekkül" başlıklı bu çalışma 30.12.2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Tez Danışmanı)
Prof. Dr. Fatma Asiye Şenat

Üye
Doç. Dr. Ömer Müftüoğlu

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Betül Oruç

ONAY
…/…/2020

Prof. Dr. Mesut ERŞAN
Enstitü Müdürü

…/…/2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması hâlinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ömer Faruk ŞEN

ÖZET

HZ. YAKUB ÖRNEKLİĞİNDE SABIR VE TEVEKKÜL

ŞEN, ÖMER FARUK
Yüksek Lisans – 2019
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT

Sabır ve tevekkül iki önemli Kur' ani kavramdır. Kur'an'da pek çok ayette çeşitli kişi ve olaylar bağlamında zikredilen sabır ve tevekkül kavramları, Hz. Yakub örneğiyle önemli bir noktaya taşınmıştır. Hz. Yakub örnekliğinde sabır ve tevekkül tezimizin ana konusudur.

Çalışmamızın temel amacı, Hz. Yakub'un hayatından detaylar içeren Yusuf suresi özelinde, onun sabır ve tevekkül anlayışının incelenmesidir. Ayrıca konuyu sadece kendi kuramsal boyutunda bırakmayıp sabır ve tevekkül konusunda bir türlü dengeyi tutturamayan ve ifrat-tefrit noktalarında gidip gelen günümüz insanına Hz. Yakub 'un hayat tecrübesinin ne tür bir katkıda bulunabileceğinin araştırılmasıdır.

Araştırmada yöntem olarak Kur'an verileri ele alınıp değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu konuda klasik tefsir metinlerinden yararlanılmıştır. Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışının günümüz insanıyla ilişkili olabilecek yönleri araştırılırken psikoloji biliminin verilerinden de faydalanılmıştır.

Araştırmanın sonucunda, Hz. Yakub'un sabır ve tevekkülünün Kur'an'ın diğer ayetlerinde anlatılan sabır ve tevekkül örnekleriyle asla çelişmediği aksine onları destekleyen ve güncel yaşam içerisinde örneklendiren bir nitelikte olduğu anlaşılmıştır. Hz. Yakub'un sabrının sonuç odaklı aktif bir sabır olduğu tespit edilmiştir. Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışının peygamber olmayan insanların da hayatlarına tatbik edebileceği mükemmel bir örnek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf suresi, Hz. Yakub, Sabır, Tevekkül, Günümüz insanı.

ABSTRACT

PATIENCE AND TRUST IN THE EXAMPLE OF PROPHET JACOB

ŞEN, ÖMER FARUK
Master's Degree – 2019
Department of Basic Islamic Sciences

Adviser: Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT

Patience and trust are two significant Qur'anic concepts. The concepts of patience and trust, mentioned in Qur'an in the context of various person and events, are moved an important point with the example of Prophet Jacob. Patience and trust in the example of Prophet Jacob is the main subject of our thesis.

The main purpose of our study is to examine the understanding of patience and trust of Prophet Jacob specific to Surah Joseph containing details from Jacob's life. In addition, it is not only left in its theoretical dimension but searched what Jacob's life experience contributes to today's human being who is not able to maintain good balance in overdoing and understatement in no way and swings between them as well.

In the research, the Qur'an data were considered and evaluated as a method. Classical Qur'an exegesis texts were used in this regard. While researching the aspects of Jacob's understanding of patience and trust, which are related to today's people, the data of the science of psychology were also utilized.

As a result of the research, it was understood that patience and trust of Jacob never contradicted the examples of patience and trust in the other verses of the Qur'an. On the contrary, it was found to support and exemplify them in current life. Jacob's patience was ascertained to be an active patience with result-oriented. It was concluded that Jacob's understanding of patience and trust was an excellent example that non-prophets could apply to their lives.

Keywords: Surah Joseph, Prophet Jacob, Patience, Trust, Today's human being.

İÇİNDEKİLER

ÖZET v

ABSTRACT vi

KISALTMALAR ix

ÖNSÖZ x

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

KUR'AN'DA SABIR VE TEVEKKÜL

1.1. SABRIN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI 9

1.2. KUR'AN'DA SABRIN İÇERİĞİ VE ÖZELLİKLERİ 11

1.2.1. İnsan Karakteri Olarak Sabır 12

1.2.2. İman ve Tevhid Mücadelesinde Sabır 14

1.2.3. Olumlu Değerlere Sahip Çıkma Bağlamında Sabır 16

1.2.4. Musibetlere Karşı Sabır 17

1.2.5. Sabretmenin Sonuçları ve Mükâfatı 18

1.3. TEVEKKÜLÜN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI 19

1.4. KURAN'DA TEVEKKÜLÜN İÇERİĞİ VE ÖZELLİKLER 21

1.4.1. Tevhid ve İman Mücadelesinde Tevekkül 22

1.4.2. Musibetlere Karşı Tevekkül 26

1.5. SABIR VE TEVEKKÜL İLİŞKİSİ 27

2. BÖLÜM

KUR'AN'DA HZ. YAKUB'UN SABRI VE TEVEKKÜLÜ

2.1. ANA HATLARIYLA YUSUF SURESİ VE YUSUF KISSASI 30

2.2. HZ. YAKUB' UN HAYATI VE KİŞİLİĞİ 33

2.2.1. Kur'an'da Hz. Yakub 33

2.2.2. Tevrat'ta Hz. Yakub 36

2.3. HZ. YAKUB'UN SABIR VE TEVEKKÜLÜNÜNÜN YUSUF KISSASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 38

2.4. HZ. YAKUB'UN SABIR VE TEVEKKÜLÜNÜ ORTAYA KOYAN OLAYLAR 39

2.4.1. Yusuf'un Kayboluşu 39

2.4.2. Hz. Yusuf'la Kardeşlerinin Karşılaşması 43

2.4.3. Bünyamin'in Mısır'a Gidişi 49

2.5. HZ. YAKUB'UN SABIR VE TEVEKKÜLÜNÜN GÜNÜMÜZ İNSANI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 56

2.5.1. Hz. Yakub'un Sabrının Aktif Bir Sabır Oluşu 58

2.5.1.1. Aktif Sabrın Günümüz İnsanına Sunabileceği Katkılar 60

2.5.2. Hz. Yakub'un Takdir İle Tedbir Arasında Kurduğu Denge 64

2.5.3. Tedbirde İfrat ve Tefrit 66

2.5.4. Hz. Yakub'un Ümitvarlığı (Allah'tan Ümit Kesmemesi) 69

SONUÇ 73

KAYNAKÇA 75

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
drl.	: Derleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
m.ö.	: Milattan önce
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
öl.	: Ölüm
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
y.y.y.	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Sabır ve tevekkül, Yüce Allah'ın Kur'an'da ısrarla insanlığın gündemine getirdiği iki önemli kavramdır. Sabır bazen müşriklerin muhalefeti karşısında Peygamberlere verilen bir emrin içeriğidir; kimi zaman da hüsran içindeki insanlığa sunulan bir kurtuluş projesidir. Tevekkül de benzer şekilde Yüce Kitabımızda Allah anıldığında kalpleri titreyen kâmil mü'minlerin özelliği olarak anlatılmıştır.

Müslüman bireyin, Yaratıcısının belirlediği sınırlar dâhilinde bir yaşam sürebilmesi için büyük öneme sahip bu iki kavram maalesef İslam tarihi boyunca kendilerine çok yanlış anlamlar yüklenen Kur'ani kavramlar arasında yer almıştır. Müslüman toplumların geçmişte yaşadıkları pek çok açmazın bu iki kavramın yanlış değerlendirilmesiyle yakından ilişkisi vardır. Bunun içindir ki doğru anlaşılmaları ve günlük yaşamın akışı içerisinde Kur'ani boyutuyla pratiğe dökülebilmeleri büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada sabır ve tevekkül kavramları Hz. Yakub özelinde incelenmiştir. Yusuf Kıssası bağlamında zikredilen Hz. Yakub'un kıssası, sabır ve tevekkül kavramlarının insan yaşamında doğru olarak nasıl tatbik edilebileceğinin/edilmesi gerektiğinin farklı örneklerini içermektedir. Bundan dolayı onun sabır ve tevekkül anlayışı sadece tarihsel boyutuyla ele alınmayıp günümüz insanına bakan yönleriyle de değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Giriş bölümünde modern insanın dünyevileşme süreci ve bu sürecin olumsuz etkileri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak sabır ve tevekkülün bu bağlamdaki gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bölümde sabır ve tevekkül kavramlarının çeşitli dinî zümrelerce nasıl anlaşıldığı üzerinde durulmuş, bu iki kavramının algılanışında zaman içinde oluşan anlam kaymaları ortaya konulmuştur.

Birinci bölümde sabır ve tevekkül kavramlarının sözlük ve terim anlamlarıyla ilgili –daha önce de başka pek çok çalışmada ele alındığı hatırdan çıkarılmayarak- çok detaya girilmeden bilgi verilmiş ve Kur'an'ın bu iki kavrama ne gibi anlamlar yüklediği araştırılmıştır. Sabır ve tevekkül konularını içeren ayetler incelenmiş ve bu ayetlerin ilişkili olduğu durumlar Kur'an yorumcularının yaptığı açıklamalardan da yararlanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde Yusuf suresi bağlamında Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışı incelenmiştir. Konuya geçmeden önce Kur'an Kıssaları ve Yusuf suresi hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Yusuf suresinde Hz. Yakub'la ilgili olan ve onun sabır/ tevekkül anlayışını ortaya koyan ayetler üç bölüm altında kategorize edilerek incelenmiştir.

Birinci bölüm olan "Yusuf'un Kayboluşu" ile ilgili ayet grubunda, kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atmasından sonraki olaylar ele alınmış ve Hz. Yakub'un bu yaşananlar karşısındaki tutumu değerlendirilmiştir. İkinci bölümde "Hz. Yusuf'la Kardeşlerinin Karşılaşması" ile ilgili ayet grubu ele alınmıştır. Hz. Yakub'un çocuklarının tahıl almak için Mısır'a gitmeleri ve Yusuf'un onları tanıyıp bir dahaki sefere kardeşleri Bünyamin'i de yanlarında getirmelerini istemesiyle gelişen olaylar ele alınmıştır. Bu yaşananlar neticesinde Hz. Yakub'un nasıl bir yol izlediği sabır ve tevekkül bağlamında tartışılmıştır. Üçüncü ve son bölüm olarak değerlendirilen "Bünyamin'in Mısır'a Gidişi" ile ilgili ayet grubunda da Hz. Yakub'un, oğlu Bünyamin'in Mısır'da alıkonulduğunu öğrendikten sonra ortaya çıkan konular çerçevesinde sabır ve tevekkülü ele alınmıştır.

İkinci bölümde Hz. Yakub'un sabır ve tevekkülünün günümüz insanına ne gibi katkılar sunabileceği de araştırılmıştır. Çağın insanının gittikçe dünyevileşen yaşamında karşı karşıya kaldığı sorunlara Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışının nasıl yardımcı olabileceği tartışılmıştır. Özellikle günümüz insanının sahip olma duygusu ve tedbir alma konularında ifrat ve tefrite varan tutumları değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde modern psikolojinin verileri ışığında da tespitler yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmadan elde edilen bulgular ana hatlarıyla ortaya konulmuştur.

Tez yazım sürecinde desteklerini esirgemeyen Danışman Hocam Prof. Dr. Fatma Asiye Şenat'a teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca çalışmanın başından sonuna kadar gereken her türlü yardım ve fedakârlığı göstermelerinden dolayı eşim ve kızlarıma şükranlarımı sunarım.

Ömer Faruk ŞEN
Eskişehir- 2019

GİRİŞ

İlk İnsan topraktan yaratılmıştır. Sonraki üreme, anne ve babanın birer damlasından başlayan bir sürecin eşliğinde devam etmiştir. İnsana bebeklik, ergenlik, yaşlılık gibi dönemler takdir edilmiştir.[1] Kendisine bahşedilen ömür dâhilinde de sınanacaktır. Bunun için Yüce Allah tarafından işitme, görme ve bunlar yoluyla elde ettiği verileri değerlendireceği fuâd ile doğru yol kendisine gösterilmiştir.[2] Yüce Allah insanı en güzel şekilde yaratmış[3], özgür iradesiyle iyi olanı kötü olandan ayırabilme ve seçim yapabilme iradesiyle donatmıştır[4]. Bütün bunlara ilaveten, ona kendi ruhundan üflemiştir[5]. Bu yüzdendir ki "İnsan Tanrı'nın bir usturlabıdır. Usturlap, feleğin hallerini nasıl bir ayna gibi gösteriyorsa insanın vücudu da Hakkın bir usturlabıdır."[6]

Kendisine bu ayrıcalıklar bahşedilen insanın, bu özelliklerini ortaya çıkarabilmesi için birtakım zorluklarla karşılaşacak olması; imtihanın doğal bir sonucudur. Nitekim Kur'an bu konuya vurgu yaparak insanın yaratılış gereği bazı sıkıntılarla iç içe yaşayacağını belirtir.[7] Dolayısıyla İslam'da "helal dairesi geniş ve keyfe kâfi" olmakla beraber sadece haz alma üzerine kurulu bir yaşama da yer yoktur. Elem ve lezzetin -her ne kadar birbirinin zıttı gibi görünse de- aslında birbirini takip eden iki farklı süreç olduğu unutulmamalıdır. Yaşamın içerisinde zorluk elbette vardır ama her zorlukla beraber bir kolaylık da vardır.[8] Kur'an'da *"vasat ümmet"*[9] olarak tarif edilen İslam toplumunun özelliklerinden biri de elem ve lezzet dengesini iyi kurabilen bireylerden oluşmasıdır. Bunun da en önde gelen şartı dünyevileşme tuzağına düşmemektir. Zira sabır ve tevekkül zamana ihtiyaç duyar. Oysa sekülerleşen dünya bütün ilgisini bugün burada olana odaklamaktadır.

---

1 el-Mü'min 40/67.
2 el-İnsân 76/2.
3 et-Tîn 95/4.
4 el-En'âm 6/104; er-Rûm 30/41; ez-Zümer 39/41; Fussilet 41/46; eş-Şûrâ 42/30; el-İnsân 76/3; eş-Şems 91/7-10.
5 es-Secde 32/9.
6 Sultan Veled, *Maarif*, çev. Meliha Anbarcıoğlu, (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 344.
Usturlap: Üzerine gök küresinin haritası çizilmiş yarım daire şeklinde bir alettir. Eski zamanlarda bununla yıldızların yeri ve bilhassa güneşin doğuşu ve batışı ile zeval vakti tayin edilirdi. Geniş bilgi için bk. Mustafa Kaçar & Atilla Bir. "Usturlap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 07 Kasım 2019).
7 el-Beled 90/4.
8 el-İnşirah 94/5-6.
9 el-Bakara 2/143.

Dünyevileşme, Batıda Rönesans'la başlamıştır. Aslında bu iki kavram yani dünyevileşme ve Rönesans birbirlerini tetiklemişlerdir. Rönesans sonuç olarak dünyevileşmeyi getirmiştir. Bununla birlikte dünyevileşme arzusu da Rönesans'a neden olmuştur. Kilisenin egemenliğinden kurtulup bu dünyayı meşrulaştırmak isteyen Batı aydını tamamen Hristiyanlıktan kopamamış ara formül olarak Sekülerizm'i ve Laisizm'i tesis etmiştir.[10] Batıdaki bireysel özgürlük talepleri de sekülerleşme ve dünyevileşme sürecini hızlandıran bir faktördür. Kilisenin baskılarından bunalan Batı toplumu, Tanrı'yı güncel yaşamın pratiklerinden soyutlayarak kendi kaderini tayin edebileceği ve böylece daha özgür olabileceğini zannetmiştir. Ancak Batı toplumu özgürleşmek için çıktığı bu yolda sahip olduklarını da kaybetmiş, dinin bağlayıcılığından kurtulayım derken başka şeylere bağımlı hale gelmiştir.[11]

Türkiye'de Batılılaşmanın dönüm noktası Tanzimat'tır (1839). Her ne kadar Tanzimat'tan önce de bazı düzenlemeler ve değişiklikler yapıldıysa da bunların yapısal değişikliklere dönüşmeye başladığı dönem Tanzimat'tır. Bu süreçte Batıdan ithal edilen düşünce akımlarının başında Pozitivizm ve Materyalizm gelmektedir. Sonuç olarak bu iki düşünce akımı bu topraklarda dünyevileşmeye giden yolların döşenmesine neden olmuştur.[12]

Günümüzde modernitenin unsurları olarak; ahlaki özerklik, demokrasi, insan hakları, yurttaş eşitliği, sanayi, tüketimcilik, piyasa serbestisi ve en önemlisi de sekülerizm öne çıkartılmıştır.[13] Bahse konu bu unsurlardan bazıları birbirini tamamlayacak şekilde ele alındığında teoride kıymetli kazanımlar olabilir. Ancak ortaya çıkan sonuç bir bütün olarak değerlendirildiğinde pratikte ciddi sorunlarla karşılaşılmaktadır. Sosyoloji disiplini de modernliği seküler bir değişim süreci olarak algılayıp bu yönde şekillendirmiştir.[14]

Sekülerizm Tanrı'nın yerine bilimi koyar. Dinî inançları ise özel ve kişisel alanlara çeker.[15] Bilimin gelişmesiyle birlikte her türlü teknolojik buluş ve imkân

---

[10] Durmuş Hocaoğlu, *Laisizm 'den Milli Sekülerizm'e*, (İstanbul: Kocav Yayınları, 2014), 163-164.
[11] Ömer Müftüoğlu, *Dinin Bağlayıcılığı ve İnsanın Özgürlüğü,* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 188-189.
[12] Hocaoğlu, *Laisizm 'den Milli Sekülerizm'e,* 240,243,259.
[13] Talal Asad, *Sekülerliğin Biçimleri,* çev. Ferit Burak Aydar, (İstanbul: Metis Yayınları, 2001), 25.
[14] Nilüfer Göle, *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 27.
[15] Ali Köse vd., *Sekülerizm Sorgulanıyor*, haz. Ali Köse, (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002), 209.

modern insanın kullanımına sunulmuştur. Ancak burada insan ruhu unutulmuşa benzemektedir. Izzetbegoviç'in deyişiyle " Engizisyoncular insan ruhunu kurtarmak için bedeni yaktıklarını iddia ediyorlardı. Modern enkizitörler ise tam tersine beden için ruhu yakıyorlar."[16]

Teknolojinin ilerlemesi ve her türlü konforun insan hayatına dâhil olmasıyla modern insan adeta her şeyi tüketip yok eden bir yaratık konumuna gelmiştir. Bunun sonucunda sürekli bireyselleşen ve bencilleşen günümüz insanı, îsâr[17] (diğerkâmlık, özgecilik, altruizm) ve benzeri değerleri unutmuşa benzemektedir. Acılarını tüketim yoluyla uyuşturmaya çalışan modern insan, belki kendi acılarını kısa bir süreliğine teskin etse de bu uyuşturma gerçek etkisini başka bir alanda göstermektedir. Günümüz insanı bu uyuşturmanın etkisiyle ancak başkalarının acılarını duyumsamaz hale gelmektedir. Öte yandan bazı kadim değerler de zikredilen sosyal vasatta olumsuz sıfatlarla kodlanarak insanın düşünsel ve eylemsel alanından uzaklaştırılmıştır. Sabır ve tevekkül insanı besleyen, onu ayakta ve diri tutan değerler iken modernite tarafından pasif eylemler olarak kodlanmış, ancak zayıf insanların sahiplenebileceği tutumlar olarak değerlendirilir hâle gelmiştir. Elbette ortaya çıkan sonuçta bu değerlerin algılanıp uygulanmasında görülen ciddi sorunların da etkisi büyüktür.

Kur'an'dan Müslümanın her hâl ve şart altında, olup biteni pasifçe kabul ederek sabretmesi gerektiği ile ilgili bir hüküm çıkartılamaz. Sabır, ancak dinin emrettiği hususlarda gösterilmesi gereken bir mukavemettir. Nitekim Yüce Allah Peygamber'ine *"Rabbinin hükmüne sabret"* demiş ama hemen devamında *"Günahkâra ya da nanköre itaat etme!*" buyurmuştur.[18] Yine başka bir ayette, Peygamberimizden sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber candan sabretmesi istenmiş ama hemen akabinde - yukarıda belirtilen ayetteki aynı fiil ve emir sigasıyla (وَلاَ تُطِعْ) - *"Nefsinin kötü arzusuna uymuş ve işi hep aşırılık olan kimselere itaat etme!"* buyurulmuştur.[19]

---

16 Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban, (İstanbul: Yarın Yayınları,2012), 80.

17 Geniş bilgi için bk. Mustafa Çağrıcı, "Îsâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (Erişim 07 Kasım 2019).

18 el-İnsân 76/24.

19 el-Kehf 18/28.

Sabırla ilgili yapılan açıklamalarda: Yüce Allah'tan gelene sabretmenin vacip olduğu belirtilmiştir. Bunların Allah'ın adaleti ve hikmetinin gereği olduğuna işaret edilmiştir. Zalimlerin yaptıklarına ise sabretmenin vacip olmadığı ifade edilmiştir. Allah'ın kullarına yapmış olduğu her şeyde bir maslahat olduğu, ancak kulların yapmış olduğu zulmün böyle olmadığına vurgu yapılmıştır.[20]

Benzer şekilde, sabır kavramının Müslümanlar tarafından yanlış anlaşıldığı da belirtilmiştir. Sabrın insanın şerefini lekeleyecek hakaretlere boyun eğmek ve "Ne yapalım sabrın sonu selamettir" diyerek her şeye katlanmak olmadığı, aksine; bu tür olumsuzluklarla mücadele ederken gösterilmesi gereken tahammülün, ahlaki bir fazilet sayılan sabırdan olduğu ifade edilmiştir.[21]

Sabrın ne olduğunu tanımlamak kadar ne olmadığını tanımlamak da oldukça büyük önem arz etmektedir. Zira sabır kavramı tarihi süreç içerisinde önemli bir anlam erozyonuna uğramış ve Kur'ani bağlamından koparılmıştır. Bunu anlamak için Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünün sabır maddesine bakmak yeterli olacaktır. Burada sabır "Acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç" olarak tanımlanmaktadır.[22]

Oysa Kur'an'ın Müslümanın hayatına kattığı bir kavram olan sabır, bu tanımda olduğu gibi asla pasif eylemlerin bir vasfı değildir. Yüce Allah Kur'an'da zulmedenlere meyletmemeyi ve onlara dalkavukluk etmemeyi bize emretmiştir.[23] Müslüman zulme sabır gösteremez. Yine başka bir ayette Yüce Allah "*Ey iman edenler! Sabredin birbirinizle güçlü bir dayanışma içine girin! Rabbinizle rabıtanızı sıkı tutun! Allah'a karşı gelmekten sakının! Ki kesin zafere ulaşasınız"*[24] buyurmaktadır. Bu ayetten de anlaşıldığı gibi sabır, bir köşeye çekilip ağlayıp sızlamak değil, aksine Müslümanlarla güçlü bir dayanışma içine girip Allah'la bağı sıkı tutmaktır. Kur'an bu ayetiyle "Hem kendiniz sabredin hem birbirinizi sabra ve

---

20 Fahruddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1981), 4/167.

21 Ahmed Hamdi Akseki, *Ahlak Dersleri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 230.

22 Hasan Eren vd., "sabır", *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988), 2/1236.
Not: Sabır kelimesi, Türk Dil Kurumu'nun internet üzerindeki mevcut güncel sözlüğünde de hâlâ aynı tanımıyla geçmektedir. bk. Türk Dil Kurumu, "Genel Türkçe Sözlük", (Erişim 23 Mart 2019)

23 Hûd 11/113.

24 Âl-i İmrân 3/200.

direnmeye teşvik edin hem de bu işte birlik ve beraberlik içinde ve birbirinize bağlı olun."[25] mesajı vermektedir.

Sabır, kişinin inandığı değerler uğruna mücadele ederken karşılaştığı engeller karşısında, ruhen çöküntüye uğramasını engeller ve kişiyi dinamizme sevk eder. Kur'an'da peygamberlere emredilen sabır kavramından da anlaşılmaktadır ki sabır, mücadelelere devam gücü veren ve pasif olmayı engelleyen bir tutumdur.[26]

Kur'an'ın insanlığın gündemine yeniden anlamlandırarak getirdiği sabır, yaşanılan zorluklar karşısında pasifleşmek ve hiçbir şey yapmadan olacakları beklemek manasında bir eylemsizlik hâli değildir. Aksine kişinin bu zorluklarla mücadele ederken dayanıklılık ve direnç göstermesidir. Sabır insanın mücadele alanını terk etmesi değil, mücadelede sebat etmesi ve kararlılık göstermesidir.[27]

Tevekkülle ilgili, olan ve olması gereken bağlamında yapılacak bir değerlendirmede de sabır kavramındaki benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Tevekkül kavramının tarihi süreci incelendiğinde bu kavram, ilk zahid-sûfilerden itibaren tasavvuf çevrelerince değişik şekillerde anlaşılmıştır.[28] Tasavvufta kadere rıza en önemli ahlâki ideal sayıldığından tevekkül, rıza, teslimiyet gibi kavramlar tasavvufun kazandırmak istediği hallerden olmuştur.[29] Hastalığın tedavisini tevekküle aykırı sayanlar bulunduğu gibi rızık için sebeplere sarılmayı da tedbir kabul ederek bu tedbiri reddedenler çıkmıştır. Sûfîler genellikle bu kavramı tedbire güvenmeyi terk anlamında anlamışlardır.[30]

Tasavvufta, "Tarîk-i Şuttar" denilen ve seyr-u sülûk 'un (Tasavvufta bireyin disiplini için takip edilen yol) nefsin tezkiyesi, ruhun tasfiyesi ile meşgul olunan safhasında, "on usul" vardır. Bu "on usul "den biri de tevekküldür ve tanımı; "zahiri sebepleri insanın son nefesinde terk ettiği gibi terk etmesi" olarak ifade edilir.[31]

---

25 Ali Şeriati, *Dine Karşı Din*, çev. Doğan Özlük, (Ankara: Fecr Yayınları, 2012), 162.
26 Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı,* ((İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 107.
27 Süleyman Dilmen, *Tevekkül Bilinci,* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 68.
28 H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar,* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 173.
29 Abdullah Kartal, *İlahi İsimler Teorisi,* (İstanbul: Hayykitap, 2009), 89.
30 Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar,*173.
31 Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarîkatlar, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 30.

Aslında mutasavvıflar tevekkülün itikadi yönüne, yani kalbi yönüne vurgu yapmışlar ancak mesele –maalesef- bu doğrultuda anlaşılmayıp itikadi ve kalbi boyutta tutulması gereken tevekkül anlayışı, pratiğe de teşmil edilince konu doğru zeminden sapmış ve tembelliğe kamufle aracı hâline dönüşmüştür.[32]

Tevekkülle çalışıp kazanma arasındaki ilişki öteden beri tartışılagelen bir durumdur. Sûfîlerin Allah'a tevekkülle, sebeplere sarılma arasında zıt bir durum görmediği de belirtilmiştir. Bu görüşe göre tevekkül kalbî, çalışma ise bedenî bir eylemdir. Çalışmayı kötülemek sünneti kötülemek, tevekkülü kötülemek ise imanı kötülemek demektir.[33]

Tevekkül konusu Mesnevi'de de ele alınmıştır. Tevekkül kavramının bir anlam kayması yaşayarak tembellik ve pasifliğe mesnet teşkil ettiğine vurgu yapılmıştır. Av hayvanları ile aslan arasında geçen bir hikâye ile konu allegorize edilerek tevekkülün, kişinin üzerine düşenleri yerine getirdikten sonra amelinin sonuçları hususunda "Tevfik-i ilâhiyi umması ve Allah'a yönelmesi bilinci" olduğu tespiti ortaya konmuştur.[34]

Sabır ve tevekkülün günlük hayatımızdan gittikçe uzaklaşmasının önemli bir sebebi dünyevileşme/sekülerleşme ise de bu iki kavramın tarihi süreç içerisinde uğramış olduğu anlam erozyonunun Müslüman bireyler üzerinde yarattığı negatif etkinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Kur'an'la bağdaşmayan sabır ve tevekkül uygulamalarının neden olduğu geri kalmışlık unsurlarının suçunu, sekülerleşmenin de verdiği "cesaretle" dine yükleyen insanlar bu iki kavramdan gittikçe uzaklaşmışlardır. Ancak sonuçta maddi olanakları modern dünyanın nimetlerine paralel ve göreceli olarak artsa da mutlulukları o oranda artmamış aksine daha kaygılı, mutsuz ve umutsuz bir yaşamın öznesi olmuşlardır.

Maddi olanakları mütemadiyen artırma tutkusu, huzurlu ve mutlu bir hayatı insanların hayatından çekip alarak daha uzak noktalara sürüklemektedir. Örneğin, A.B.D. de çok para kazanmak artık insanların kendilerini daha mutlu hissetmelerini sağlayamamaktadır. Bundan dolayı çalışma hayatı köklü değişikliklere uğramakta ve

---

[32] Mirza Tokpınar, *Hangi Doğru? Tevekkül, Hadisler Işığında Yeni Bir Tanım,* (İstanbul: Kitabi Yayınevi, 2010), 52.

[33] Süleyman Uludağ, "Tevekkül" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 12 Nisan 2019)

[34] Osman Nuri Küçük, *Mevlâna'ya Göre Manevi Gelişim,* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2009), 405-407.

para, tatmin gücünü önemli ölçüde yitirmektedir. A.B.D. de kişilerin gelirleri son otuz yılda %16 artarken kendilerini "çok mutlu" olarak ifade edenlerin sayısı %36 dan %29'a gerilemiştir. Buna bağlı olarak da iktisadi hayat para kazanma ekonomisinden "mutlu etme" ekonomisine doğru hızlıca evirilmektedir.[35]

Mutluluk kişinin yaşamda kendisine belirlediği hedefler ile mevcut durumu arasındaki mesafeden beslenmektedir. Dolayısıyla kişi hedef olarak çıtayı yükselttiğinde kendisini mutsuz hissetmektedir.[36] Elbette iyi ve insan onuruna yaraşır şekilde yaşamak insanın hakkıdır. Kur'an pek çok ayetinde tabiat nimetlerinin insanın emrine tahsis edildiğinden bahseder.[37] Müslüman birey elbette Yüce Allah'ın kendisinin hizmetine sunduğu bu imkânları en yararlı bir şekilde kullanmalıdır. Ancak nihai hedefi dünyevileşmek değil; dünyevilik ile uhrevilik arasında orta bir yol, diğer bir deyişle Kur'ani bir yol tutmak olmalıdır. Bu yolun taşları da sabır ve tevekkülle döşenmelidir.

Dünyevilik ve uhrevilik arasında orta bir yol tutmak aslında sınav mahalli olan dünya hayatında sırat-ı müstakimden sapmamanın da bir teminatıdır. Zira sınav mahalli doğası gereği çeşitli sıkıntılara gebedir. Evren laboratuvarında meydana gelen beklenmedik olaylar insanlar tarafından "felaket" olarak adlandırılırlar. Oysa bunlar da sınavın bir parçasıdır ve insanı olgunlaştırır. Olgunlaşmak ise acı, elem ve sıkıntı demektir. Olgunlaşma sürecinin gereklerini yerine getiren kişi isyan etmez.[38] Başına gelenleri sabır ve tevekkülle karşılar.

Sabır ve tevekkül kişinin dünya hayatında maruz kalacağı ve imtihanın bir gereği olan sıkıntılar karşısında dünyayı dinden, dini de dünyadan ayırmadan yaşamasını temin eder. Orta yol denilen aslında tam da budur. Zira sabır ve tevekkül Kur'ani boyutuyla anlaşıldığında insana sınırlarını bildiren, bekleme ve eyleme geçme noktalarını belirleyen ve sorumluluklarını hatırlatan iki kavramdır. Bu kıstasları hayatının merkezine doğru şekilde yerleştirebilen insan dünya ve ahiret dengesini hakkıyla gözetebilecektir. Kur'an'ın da bize öğütlediği ve bizden istediği budur.

---

35 Martin E. P. Seligman, *Authentic Happiness*, (New York: Free Press, 2002), 165.
36 Kemal Sayar & Rukiye Karaköse, *İnsan Hâlleri*, (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 14-15.
37 el-A'râf 7/10; Tâhâ 20/52-53; el-Furkan 25/45-50; Yâsîn, 36/71; el-Müddessir 74/11-14; 'Abese 80/24-32. vb.
38 Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 44-45.

İnsan yaşamı ve mutluluğu için bu denli önemli olan bu iki kavramım Kur'an'da pek çok kişi ve olaylar bağlamında insanlığın idrakine sunulması gayet anlaşılabilir bir durumdur. Yüce Allah, Müslüman bireyin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü sabır ve tevekkülü Kur'an'da, farklı kişiler ve olaylar çerçevesinde inananların zihnine âdeta nakşetmiş ve deyim yerindeyse uygulamada herhangi bir boşluğa sebebiyet vermek istememiş gibidir.

Bu nakışların en güzeli de Hz. Yakub kıssasında işlenmiştir. Hz Yakub'un, oğlu Yusuf'un başına gelenler karşısında sergilediği tutum insanlık için büyük dersler içermektedir. Bundan dolayıdır ki sabır ve tevekkül dendiğinde Hz Yakub - Eyyûb peygamberle birlikte - ilk akla gelen isimlerden olmuştur. Onun adı âdeta sabır ve tevekkülle özdeşleştirilmiş, birçok hikâyeye hatta şarkıya konu olmuştur.

Teknolojinin gelişmesiyle yaşam standartları artan ancak aradığı iç huzuru ve tatmini bir türlü bulamayan günümüz insanının, Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül pratiğinden çok şeyler öğreneceği muhakkaktır. "Gülü yetiştirir dikenli çalı / Arı her çiçekten yapıyor balı / Kişi sabır ile bulur kemâli / Sabretmeyen maksudunu bulamaz" diyen büyük halk ozanı merhum Âşık Veysel'in bu dizeleri aslında sabır kavramının bu topraklarda, Kur'an'dan beslenen Anadolu insanının geleneğinde zaten var olduğunun bir göstergesidir. Ancak sıkıntı çekmeden elde etmenin ve fütursuzca tüketmenin cazip gösterildiği günümüz yaşam modelinde Hz. Yakub örneği, gündeme taşınmaya değer önemli bir örnektir**.**

1. BÖLÜM

KUR'AN'DA SABIR VE TEVEKKÜL

1.1. SABRIN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Sabır **صبر** kökünden gelmektedir. Allah'ın sıfatlarındandır. Hapsetmek, kendini bir şeyden alıkoymak,[1] bela ve musibetlere karşı Allah'tan başkasına şikâyette bulunmamaktır.[2] Katlanmak, tahammülsüzlük göstermemek, sükûnetle ve sakinlikle beklemek[3] gibi anlamları içerir.

Sabır kelimesinin darda tutmak ve oruç manalarının olduğu belirtilmiştir.[4] Sabır: "İnsanın kendini feryat etmekten, dilini şikâyet etmekten, ellerini yüzüne, dizine vurmaktan ve elbiselerini yırtmaktan men etmesi" olarak da tanımlanmıştır.[5]

اَلصَّبُور kelimesi de mübalağalı bir isim olup çok sabreden anlamında Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Bu kelime Kur'an'da geçmemekle birlikte hadis-i şeriflerde geçmektedir. Rivayete göre bir hadislerinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "İşittiği bir ezaya Allah'tan daha fazla sabreden kimse yoktur. Onun çocuğu olduğunu iddia ettikleri hâlde Allah onlara sıhhat ve afiyet vermekte, onları rızıklandırmaktadır."[6] "Sabûr" kelimesinin "sabreden" manasında olduğu ifade edilmiş ve yukarıdaki hadis delil gösterilerek, sabrın cezayı erteleme iradesi olduğu belirtilmiştir.[7]

Sabırla ilgili Peygamberimizden gelen pek çok rivayet mevcuttur. Rivayete göre Peygamberimiz kabir başında ağlayan bir kadına rastladı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), o kadına "Allah'tan kork ve sabırlı ol." buyurdu. Kadın da: "Bırak

---

1 Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, "Sabera", *el-Kâmûsu'l-muhît,* (Beyrut: er-Risale, 2005), 421; Cemalûddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, "Sabera", *Lisânu'l-Arab,* (Beyrut: Dâru's Sadır, 2004), 8 /192.

2 eş-Şerîf Ali b. Muhammed Cürcânî, "Sabera" *et-Ta'rifât,* (Kahire: Dâru'l Fazilet, ts.), 112.

3 İbrahim Mustafa vd. "Sabera" e*l-Mu'cemul Vâsit,* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 505.

4 Râgıb el-İsfahânî, "Sabera", *el-Müfredât,* , (Kahire: et-Tevfikiye, 2015), 277.

5 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler,* çev. Zeynelabidin Tatlıoğlu (İstanbu**l:** İnsan Yayınları, 2016), 17.

6 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi,* Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtîfi'z-Zebîdî (mlf.), çev. Ahmed Naim (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), "Edeb", 1998.

7 Hâmid Ahmed Tâhir El-Besyûnî (drl.), *Esmâü'l Hüsnâ,* çev. Mehmet Ali Kara, (İstanbul: Polen Yayınları, 2009), 255.

beni! Başıma gelen musibetin ne olduğunu bilmiyorsun." dedi. Daha sonra kadına, onun Resûlullah olduğunu söylenince, ölecek gibi oldu (üzüldü). Bunun üzerine Peygamberimize gelerek: Seni tanıyamadım (Ey Allah'ın Resûlü)" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ise: "Sabır, musibetin vurduğu ilk anda muteberdir." buyurdu.[8]

Kur'ani bir terim olarak ele alındığında, sabrın; tarihi süreç içerisinde kişi ve zümrelere göre farklılıklar gösteren tariflerine tanıklık edilmektedir. Örneğin, tasavvufta sabır, belâyı rızâ ile karşılamak olarak tarif edilmiştir.[9] Yine başka bir tasavvufi tanımda sabır; "İnsanın yasaklardan uzak kalması, belânın acılarını yudumlarken sükûnet ve vakarını muhafaza etmesi, fakir düştüğünde de zengin görünmesidir." şeklinde açıklanmıştır.[10]

Sabır, şehvet bağlamında da ele alınmış ve şehevi arzuları terk etmenin bir amel olduğu, bu amelin itici gücünün de sabır olduğu ifade edilmiştir. Sabır; "Şehvete karşı dinin gösterdiği yolda direnme" olarak tanımlanmıştır.[11]

Sabır kavramı, ilgili ayetler bağlamında ve yorumcuların kendi düşünce ekolleri çerçevesinde yorumlanarak çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin, Mutedil bir sûfi gelenekten gelen ve ilk işâri tefsir müelliflerinden biri olan[12] Tüsteri (öl. 283/896) "*Sabırla namazla yardım isteyin. Şüphesiz bu, Allah'a saygılı olanlardan başkasına ağır gelir"*[13] ayetini tefsirinde yorumlarken buradaki sabır kelimesine "oruç" manası vermiştir.[14]

Seyyid Kutub (öl.1966), sabır yoluyla Allah'tan yardım isteme uyarısının Kur'an'da sık sık tekrar edildiğini ve sabrın, her türlü sıkıntıya karşı direnebilmek için gerekli olan bir azık olduğunu belirtmiştir. Konuyu daha çok toplumsal mücadele bağlamında ele alan Kutub, söz konusu sıkıntıların en başta geleninin de hakka

---

8 Buhârî, "Cenâze", 635.
9 Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar,*165.
10 İbn Kayyım, *Sabredenler ve Şükredenler,* 19.
11 Ebu Hamid Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn,* çev. Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınları, 1975), 4/120.
12 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi,* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 439.
13 el-Bakara 2/45.
Not: Çalışmada ayetlerin Türkçe çevirileri için şu meal ve tefsirlerden yararlanılmıştır: Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim Meali,* sad. Lütfullah Müftüoğlu & Murat Haliloğlu, (İstanbul: Nuh Yayıncılık, 2014); Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak,* 3 Cilt. (Ankara: Fecr Yayınları, 2008); Diyanet İşleri Başkanlığı, "Kur'an- Kerim" https://kuran.diyanet.gov.tr.
14 Sehl et-Tüsteri, *Tefsiru'l-Kur'ani'l Azîm,* (y.y.y.: Dâru'l Haram Lit'turas, 2004), 97.

gösterilen saygının, hakkı diğer her şeye tercih etmenin, gerçeği kabul edip ona boyun eğmenin sonucu olarak liderlikten, mevkiden, menfaatten ve dünyalık kazançtan vazgeçme sıkıntısı olduğunu ifade etmiştir.[15]

Yusuf el-Karadavi de sabrı, Kur'an ayetleri bağlamında değerlendirirken sabır kelimesinin " Allah'ın rızasını kazanmak için onun hoşlanmadığı şeylere karşı nefsin engellenmesi" anlamında olduğunu belirtmiştir. Buna delil olarak da "*Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır."*[16] ayetini gösterir. Karadavi 'ye göre Kur'an-ı Kerim'de övülen sabır, insanların gözünde kahraman olmak için değil yalnızca Allah rızası için olan sabırdır. Karadavi, sabrın Kur'an'a göre bir ibadet ve Allah'a yakınlık vesilesi olduğunu vurgulayarak; sabrın rabbani bir ahlak, kaynağının da ilahi vahiy olduğunu belirtmiştir.[17].

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse sözlük anlamıyla "dayanma, hapsetme" gibi manalara gelen sabır kelimesi, Kur'an'ın indirilme süreciyle birlikte yeni anlamlar kazanmıştır. Kur'an'ın yüklediği çerçevede en genel anlamıyla sabır: Allah'ın emrettiği doğrultuda, sırat-ı müstakim (Hak yol) üzere bir hayat sürerken karşılaşılacak zorluklara yine Allah rızası için ve onun emrettiği şeyleri yapma kararlılığı ve azmiyle direnç gösterme gücüdür.

1.2. KUR'AN'DA SABRIN İÇERİĞİ VE ÖZELLİKLERİ

Kur'an, kelime ve kavram dağarcığı çok geniş olan bir ilahi mesajdır. Yüce Allah, bu İlahi mesajını insanlığa takdim ederken eşsiz bir dil ve üslup kullanmıştır. Kur'an, kendisiyle nâzil olduğu Arap dilini kullanmakla birlikte, bu dilin kelimelerine farklı anlamlar yüklemiş ve yeni anlamların ortaya çıkmasını sağlamıştır.[18] Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; Kur'an'ın ilk muhatapları onu anlamak için özel bir yönteme ihtiyaç duymamışlardır. Zira Kur'an, nazil olduğu toplumun dilini, adetlerini, deyimlerini, benzetmelerini çok açık ve etkileyici bir biçimde kullanmıştır. Kur'an bazı kelimeleri olduğu gibi alıp Cahiliye toplumunun kullandığı manada kullanırken

---

15 Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l Kur'an,* çev. Salih Uçan vd., (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1980), 1/98.
16 er- Ra'd 13/22.
17 Yusuf el- Karadavi, *Kur'an'da Sabır,* çev. Fatih Tok (İstanbul: Nida Yayınları, 2017), 15,51.
18 Şahin Güven, "Kur'an Dilinin Özellikleri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/14, (2012), 12.

bazılarına da yeni anlamlar yükleyerek, kendi dilini oluşturması açısından son derece önemli bir dil zenginliğine kapı aralamıştır.[19]

İşte bu dil zenginliği içerisinde sabır kavramı, kendisine eşsiz bir yer edinmiş ve Kur'an'ın en çarpıcı kavramlarından biri haline gelmiştir. Sabır, Cahiliye Araplarının da sahip olduğu ve "Fedailü'l-Arab" (Arapların erdemleri) denilen, olumlu özelliklerden biriydi.[20] Cahiliye döneminin zorlu çöl koşullarında, kişilerin ailesinin geçimini temin edebilmesi için olağanüstü sabırlı olması gerekmekteydi. Ayrıca sabır savaşçının savaş alanında cesaretini yansıtan olumlu bir özellikti. Kur'an, bu cahiliye erdemine belirli bir dini istikamet vererek, onu İslam'ın belli başlı erdemlerinden biri hâline dönüştürmüştür.[21] Kur'an, sabır kavramına yeni alanlar açarak, onu farklı kişi ve olaylar çerçevesinde tekrar resmetmiştir.

Her kavram, o kavramı kullanan insanların, ondan ne anladığına bağlı olarak hayatın pratiğinde kendisine yer bulur. Dolayısıyla bir kavramın güncel yaşam içindeki karşılığı, onun insanlar tarafından nasıl anlaşıldığı ya da algılandığıyla doğrudan ilişkilidir. Bununla birlikte, algı ile olgu her zaman aynı şeyleri ifade etmeyebileceğinden, algı ile olgu arasındaki içerik farkını doğru bir şekilde ortaya koyabilmek büyük önem arz eder. Bu sebepledir ki mü'min imanının ve ahlâkının bir parçası olan sabır kavramına Kur'an'ın nasıl bir anlam yüklediği İslam'ın pratiği ve Müslüman bireylerin sabırla ilgili davranış kalıplarının İslamiliği noktasında büyük önem taşımaktadır. Tezimiz bağlamında düşünüldüğünde ise sabır kavramının Kur'an ayetleri ışığında yapılacak bir içerik değerlendirmesi, tezimizin ana konusunu oluşturan Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışının incelenmesine ölçü teşkil edecektir. Kur'an'ın sabırla ilgili açtığı alanlar, beş başlıkta incelenecektir.

1.2.1. İnsan Karakteri Olarak Sabır

Kur'an bir değerler kitabıdır ve muhatabı da insandır. "İnsan, kâinattaki tüm varoluş derecelerini sinesinde barındıran, bu küçük âlemde vicdan ve iman sorumluluğu gibi en ulvi sorumluluğu kabul etmiş kimsedir."[22] Böyle yüce bir

[19] Fatma Asiye Şenat, *Olgu İle Algı Arasında İtaat*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016), 32.
[20] Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 139.
[21] Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991),147.
[22] Roger Garaudy, *İslam'ın Vadettikleri*, çev. Salih Akdemir, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984), 206.

sorumluluğu kabul etmiş olan insanın, bu sorumluluğa uygun bir fıtratla desteklenmiş olması da gayet doğaldır.

Yüce Allah insanı hem iyilik hem de kötülük yetileriyle donatmış[23] ve *"Yaratan yarattığını bilmez mi?"*[24] buyurarak, nefsinin ona verdiği vesveseleri en iyi kendisinin bildiğini ve insana şah damarından daha yakın olduğunu bildirmiştir.[25] Yüce Allah bununla da kalmamış, sınamaya tabi tutacağı insanın karakterini de bize çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Sabır bu karakterin önemli bir öğesidir.

Kur'an sabrı insan karakterinin bir parçası olarak ortaya koyarken bunu olumlu ve olumsuz yönde olmak üzere iki farklı alanda değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bunların ilkinde sabrı, bir mü'min vasfı olarak değerlendirmiştir. Kur'an'a göre mü'minin bir özelliği de sabrı tavsiye etmesidir.[26] Yine Kur'an'a göre mü'min, Rabbinin rızasını kazanmak arzusuyla sabreder,[27] Allah anıldığında kalbi ürperir ve başa gelen musibetlere sabreder.[28] Kur'an'ın tarif ettiği mü'min; sabreden, sözünde duran, içtenlikle itaat edendir.[29]

Kur'an, insan karakterinin olumsuz yönlerini tarif ederken sabırsız oluşuna da vurgu yapmıştır. Yüce Allah Kur'an'da insanın sabırsız yaratıldığını buyurmuştur.[30] Ayetin devamında, insana kötülük dokunduğunda feryad eden, iyilik dokunduğunda cimrileşen durumu tasvir edilmekte ve gerçek inananların böyle yapmayıp iyi özellikleri sayılmaktadır. Kur'an'ın, insanın sabırsız yaratıldığını beyan ederken kullandığı kelime "helu" **(هَلُوعاً)** kelimesidir. "Helu", şiddetli ıstırap ve korku manasındadır. "el- Hele", kötü bir şeyin olmasından endişelenen, korkan, telaşlanıp sabırsızlık gösteren, üzülen, ümitsizliğe düşen kimse demektir. [31] Kur'an bu ayette, sabır kavramının karşısına "Helu" ifadesini koymuş ve insan karakterini, kötü bir

---

23 eş-Şems 91/8.
24 el-Mülk 67/14.
25 Kaf 50/16.
26 el-Beled 90/17; el-'Asr 103/3.
27 er-Ra'd 13/22.
28 el-Hac 22/35.
29 Âli-İmrân 3/17.
30 el-Me'âric 70/19.
31 Helu kelimesiyle ilgili geniş bilgi için bk. Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Helû' ifadesi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 4/1 (Bahar 2013), 9-44.

olayla karşılaştığında korkup ümitsizliğe kapılan, telaşlanıp sabırsızlanan kimse olarak tarif etmiştir. [32]

1.2.2. İman ve Tevhid Mücadelesinde Sabır

Yüce Allah, ilahi mesajının tebliğine yükümlü kıldığı peygamberlerine bir tutum ve yöntem olarak hep sabrı emretmiştir. Bundan dolayıdır ki Kur'an'da sabır kavramı, tevhid mücadelesinin en önemli unsurlarından biri halini almıştır.

Kur'an'da sabır peygamberlerin sahip olduğu özelliklerden biri olarak gösterilmektedir. Nitekim Yüce Allah Peygamberimize, *"Azim sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi"* sabretmesini emretmektedir.[33] Bu ayetten, sabrın *"Ulül Azm"* peygamberlere de emredilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Nuh, Ad ve Semud kavimlerinin elçileri de kavimlerinin kendilerine yapacağı eziyete sabredeceklerini bildirmişlerdir.[34] Benzer şekilde, İsmail (a.s), İdris (a.s), peygamberlerle, Zülkifl (a.s)' in de sabreden kullardan olduğu Kur'an'da açıkça beyan edilmiştir.[35] Eyyûb (a.s)'un da hastalıklarına karşı sabır gösteren bir peygamber olarak Kur'an'da adı geçmektedir.[36]

Yüce Allah, diğer peygamberlere olduğu gibi Peygamberimize de tevhid mücadelesi esnasında pek çok kez sabrı emretmiştir. Sabırla ilgili ayetler nüzul sırasına göre incelendiğinde, bu konuyla ilgili karşımıza çıkan ilk ayet Müddessir Suresi'nin bir ayetidir. Bu ayette; Hz. Peygamber'den, Risâlet görevi verildikten sonra yaşanması muhtemel zorluklara karşı Rabbi için sabretmesi istenmektedir.[37] İlgili ayetin fetrü'l vahiy 'den hemen sonra gelmesi, Hz. Peygamber'in üstleneceği görevin bir sabır işi olduğunun anlatılması ile ilgili olsa gerektir.

Konuyla ilgili başka bir ayet, Müzzemmil suresinin 10. ayetidir. İniş sırasına göre Peygamberimize sabrın emredildiği ayetler içinde ikinci sırada yer alan bu ayette, Hz. Peygamber'e müşriklerin söylediklerine karşı sabırlı olması ve yanlarından

---

[32] "İnsan karakteri olarak sabır" konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. el-Kehf 18/67-82; el-Kasas 28/79-80; el-Hucûrat 49/5.
[33] el-Ahkaf 46/35.
[34] İbrâhîm 14/12.
[35] el-Enbiyâ 21/85.
[36] Sâd 38/44.
[37] el-Müddessir 74/7.

güzellikle uzaklaşması öğütlenmiştir.[38] Bir önceki ayette, Allah'ı vekil edinmesi istenmekte, bir sonraki ayette ise *"o yalancılarla beni baş başa bırak"* denilerek, gereğinin bizzat kendisi tarafından yapılacağı, Peygamberimizin görevinin ise sadece tebliğ etmek ve Allah'ı vekil tutup sabrederek görevine devam etmek olduğu ima edilmektedir.[39]

Benzer bir ayette, Yüce Allah; müşriklerin kendisine söyledikleri kötü sözlere üzülen Peygamberimize şöyle buyurmuştur: "*Senden önceki peygamberler de yalanlanmışlardı. Fakat onlar, kendilerine yardımımız gelinceye kadar tekzip edilmelerine ve gördükleri sıkıntıya sabrettiler! Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur! Bu elçilerin kıssalarından muhakkak ki sana da gelmiştir."*[40] Yüce Allah bu ayette; Hz. Peygamber'e bu muamelelerin ilk defa kendisine yapılmadığını, aksine ondan önceki peygamberlere de bu tarz eziyetler yapıldığını ancak onların bütün bu eziyetlere karşı metanetli olup tebliğ görevlerinde ısrarcı olduklarını belirtmiştir. Yüce Allah'ın vadettiği zaferi değiştirecek kimsenin olmadığına ve bu zaferi, Hz. Muhammed'e de ulaştıracağına vurgu yapılmıştır.[41]

Kur'an'ın sabra atıfta bulunduğu diğer bir konu da iman mücadelesi konusudur. Kur'an'da sabırla ilgili ayetler incelendiğinde, sabırla iman mücadelesi arasında sıkı bir bağ görülmektedir. İnsanoğlunun imanını korumak için girişeceği mücadelede, sabır unsuru önemli bir ilahi yardım olarak karşımıza çıkmaktadır.

A'raf suresinde anlatılan ve "Kur'an'ın sunuş metodundaki sanatsal güzelliğin, kıssanın sunuluşundaki manevi hedefle bütünleştiği"[42] Hz. Musa ile Firavun kıssasında Hz. Musa'nın mucizesi karşısında acze düşüp iman eden sihirbazların Firavunun eziyetlerine karşı Rablerinden "*bol sabır"* niyaz etmeleri, iman mücadelesindeki sabra güzel bir örnektir.[43]

---

38 el-Müzzemmil 73/10.

39 "Tevhid mücadelesinde sabır" konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. Yûnus 10/109; Hûd 11/115; en-Nahl 16/127; el-Kehf 18/28; Tâhâ 20/130; er-Rûm 30/60; Sâd 38/17; el-Mü'min 40/55,77; el-Ahkaf 46/35; et-Tûr 52/48; el-Kalem 68/48; el-Me'âric 70/5; el-İnsân 76/24.

40 el-En'âm 6/34.

41 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an*, (Beyrut: er-Risale, 1994), 3/246.

42 Kutub, *Fî Zılâli'l Kur'an,* 4/389.

43 el-A'râf 7/103-126. "İman mücadelesinde sabır" konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/120; el-A'râf 7/128; el-Enfâl 8/46,65,66.

Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1942), tefsirinde *"bol sabır"* kavramını "Su gibi her tarafı kaplayacak, şirk, isyan, hile ve sihir günahından yıkayacak, paklayıp arındıracak büyük ve feyizli bir sabır" olarak tanımlar ve Abdullah b. Abbas'tan naklen şunu söyler: "Günün başında sihirbaz idiler, sonunda şehit oldular."[44]

1.2.3. Olumlu Değerlere Sahip Çıkma Bağlamında Sabır

Yüce Allah'ın, Peygamberimize bizzat hitap ederek sabretmesini istediği konular sadece tebliğ esnasındaki tevhid mücadelesi bağlamındaki konularla sınırlı değildir. Hz. Peygamber'den olumlu değerlere sahip çıkma manasındaki sabır mahiyetinde, ibadetlerinde de sabırlı olması istenmiştir. Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivayette,[45] Hz. Peygamber'in Cebrail'e "Senin bizi ziyaret etmene engel olan nedir?" diye sorması üzerine nazil olan ayetlerde, Cebrail Hz. Peygamber'e, kendisinin ancak Rabbinin izniyle inebileceğini söyleyerek, Hz. Peygamber'in ibadetine devam etmesi ve ibadetlerinde sabırlı olması gerektiğini bildirmiştir.[46]

Lokman (a.s)'ın oğluna verdiği öğüt ve akabinde oğlundan sabretmesini istemesi, olumlu değerlere sabır konusuna bir başka güzel örnektir. Lokman (a.s) oğluna şu şekilde öğüt vermiştir: *"Yavrucuğum! Namazını ikame et, iyiliği emret, kötülüğe mani ol. Bu esnada başına gelenlere sabret! Çünkü bunlar, ancak kararlılıkla yapılabilecek en önemli işlerdendir."*[47]

Burada sabır, Allah'ın emirlerini tatbik ederken gösterilmesi gereken bir özellik olarak vurgulanmıştır. Lokman (a.s), oğluna namaz kılmasını söyledikten sonra *"İyiliği emret kötülüğe mani ol"* demiştir. Kişi kendi nefsini olgunluğa erdirdiğinde, başkalarına da bu konuda yardımcı olmalıdır. Ancak bu her zaman kolay olmayabilir. Çünkü iyiliği emredip kötülükten men etmeye çalışanlar çeşitli sıkıntılara maruz kalabilirler. Bundan dolayı Lokman (a.s) oğluna sabırlı olması gerektiğini bildirmiştir. Zira bütün bunlar için sabır gerekmektedir. [48]

---

[44] Elmalı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn, ts.), 4/111.
[45] Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an,* 5/169.
[46] Meryem 19/65. "Olumlu değerlere sabır" konusuyla ilgili benzer ayetlerle için bk. Tâhâ 20/132; Fussilet, 41/35.
[47] Lokmân 31/17.
[48] Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb,* 25/149-150.

Kur'an'da sabırla ilintili kavramlardan biri de namazdır. Yüce Allah kimi zaman Hz. Peygamber'e sabırla birlikte namazı emretmiş,[49] kimi zaman da inananlara hitap ederek, sabır ve namazla Allah'tan yardım dilemelerini buyurmuş,[50] bazen de mü'min vasfını zikrederken sabırla namazı aynı kare içine almıştır.[51] Sabırla namazın ilintili olduğu ayetler incelendiğinde, namaz için bazı ayetlerde doğrudan salât **(الصلاة)** kelimesinin kullanıldığı, bazı ayetlerde ise tesbih **(تسبح)** kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak müfessirler tarafından tesbih kelimesi de genelde namaz olarak yorumlanmıştır.[52]

1.2.4. Musibetlere Karşı Sabır

İnsanın yaşam serüveninin sınanmalarla dolu olduğu göz önüne alındığında pek çok zorlukla karşı karşıya kalacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Üstelik iyi şeyleri elde etmek, doğası gereği kötü şeyleri elde etmekten daha zordur. "İyi işler yokuş tırmanmak gibidir, zordur. Kötü işler iniş inmek gibidir, kolay elde edilir."[53] Yüce Allah Kur'an'da, yaşamın zorluklarıyla baş edebilmenin en önemli unsuru olarak, sabrı tavsiye etmiştir.

Musibetlere karşı sabır konusu ile ilgili örneklerden biri Bakara suresinde zikredilmektedir. Yüce Allah bu surede şöyle buyurmaktadır. "*Biz sizi elbette biraz korkuyla, biraz açlıkla, mal, can ve ürünlerden noksanlaştırmakla deneyeceğiz. Sabredenleri müjdele."*[54] Bu ayetten, mü'minin inancını yerine getirebilmesi için musibetlerin kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü mü'minler inançları uğrunda ne kadar yükümlülüklere katlanırsa inançlarının vicdanlarda kazanacağı değer o oranda yükselir.[55] Ayetin sonunda sabırla bu zorluklara katlananlar müjdelenmektedir.

---

49 Hûd 11/114,115; el-Kehf 18/28; Tâhâ 20/130; el-Mü'min 40/55; et-Tûr 52/48.

50 el-Bakara 2/45,153.

51 el-Hac 22/35.

52 Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an,* 5/233. (Tâhâ, 20/130 Açıklamaları) 6/437. (el-Mü'min, 40/55 Açıklamaları) 7/139. (et-Tûr, 52/48 Açıklamaları); İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿazîm,* (Riyad: Daru't-Tayyibe, 1999), 5/326. (Tâhâ, 20/130 Açıklamaları) 7/151. (el-Mü'min, 40/55 Açıklamaları) 7/ 439. (et-Tûr, 52/48 Açıklamaları)

53 Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, haz. Yaşar Çağbayır, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 38.

54 el-Bakara 2/155. "Musibetlere karşı sabır" konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. el-Bakara 2/177; Âli-İmrân 3/142,186,200; en-Nisâ 4/25; Yûsuf 12/18,83,90; en-Nahl 16/110; el-Furkan 25/20; Sâd 38/44; eş-Şûrâ 42/43; Muhammed 47/31.

55 Kutub, *Fî Zılâli'l Kur'an,* 1/222.

Ayetin devamında da sabredenler, başlarına bir musibet geldiğinde *" Biz Allah için varız ve sonunda ona döneceğiz"* diyen kimseler olarak tanımlanmaktadırlar.

1.2.5. Sabretmenin Sonuçları ve Mükâfatı

Kur'an'ın sabırla ilgili ayetleri incelendiğinde, Yüce Allah'ın sabra çok büyük bir değer atfettiği ve onu mü'min ahlâkının çok önemli bir değeri olarak kabul ettiği görülmektedir. Yüce Allah bu kadar büyük önem atfettiği bir özelliğin sonuçlarını ve mükâfatını da Kur'an'da bize çeşitli vesilelerle açıklamıştır.

Sabretmenin sonuçları konusuna güzel bir örnek Mü'minun suresinde insanlığın gündemine getirilmiştir. Dünyadayken Allah'ın ayetlerini yalanlayıp inananlarla alay eden inkârcılar cehennemden çıkmak için Allah'a yalvardıklarında, Yüce Allah onlara, inananları alaya almaları ve onlara gülmelerinin, kendilerine Allah'ı anmayı unutturduğunu belirtmiştir. İnkârcıların alaya aldıkları kimseleri ise mükâfatlandırdığına vurgu yapılmakta ve *"Bugün ben onlara sabrettiklerinin karşılığını verdim, onlar hakikaten muratlarına erenlerdir."* buyurulmaktadır.[56]

Kur'an'da, sabretmenin mükâfatı olarak zikredilen konulardan biri de Allah'ın sabredenlerle beraber olduğu konusudur. **(إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ)** Bu ayet, Kur'an'da birkaç yerde zikredilmektedir.[57] Konuyla ilgili ayetlerde, çoğunlukla savaşla ilgili hususlardan sonra *"Allah sabredenlerle beraberdir"* buyurulması dikkat çekicidir. Karadavi, bu beraberliğin koruma, gözetme, destek ve savunmayı içeren özel bir birliktelik olduğunu belirterek, burada kastedilenin tüm mahlûkat için söz konusu olan Allah'ın her şeyi bilmesi ve kuşatmasına dayalı bir hâl olmadığının altını çizmektedir.[58]

Yüce Allah Kur'an'da sabredenlerin ecirlerini zayi etmeyeceğini ve sabredenleri bazen ahiret hayatında kimi zaman da bu dünyada ödüllendireceğini

---

[56] el- Mü'minûn 23/111. "Sabrın sonuçları ve mükâfatı" konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. Âli-İmrân 3/125; el-A'râf 7/137; Hûd 11/11,115; er-Ra'd 13/24; en-Nahl 16/96; el-Kasas 28/54; es-Secde 32/24; el-Ahzâb 33/35; ez-Zümer 39/10; el-İnsân 76/12.

[57] el-Bakara 2/153,249; el-Enfal 8/46,66.

[58] Karadavi, *Kur'an'da Sabır*, 96.

beyan etmiştir. Ama her şeyden önemlisi o *"Allah sabredenleri sever",* **(وَاللهُ يُحِبُ الصَّابِرِينَ)** buyurarak, sabredenleri sevdiğini bize bildirmiştir.[59]

1.3. TEVEKKÜLÜN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

وكل kökünden gelen tevekkül kelimesi, tefa'ul babından mastardır. Tef'il babındaki bazı fiillerin mutâvaatını (dönüşlülük) yapan tefa'ul babı, kelimeye, tekellüf (zorla almak, elde etmek), bir işin tekrar ya da azar azar olduğunu belirtmek gibi anlamlar katar.[60] **وكل** kelimesi; kendini birine teslim etmek, işlerinde birini yetkili kılmak, görevlendirmek, gibi anlamlar içerir.[61]

تَوَكُّل kelimesi vekâleti almak, birisine bir şeyi yapması için yetki vermek, kendisinden başkasına dayanmak, aczini göstermek,[62] birine vekil olup işlerini görmek, birine güvenmek işlerini ona teslim etmek,[63] manalarına gelmektedir.

Tevekkül kavramı yukarıda belirtilen sözlük anlamlarının yanında nüzul sürecinden itibaren tarihi süreç içerisinde pek çok vesilelerle Müslümanların gündemine gelmiş ve bu yolla çeşitli yeni anlamlar kazanmıştır. "Hayvanımı bağlayarak mı yoksa serbest bırakarak mı Allah'a tevekkül edeyim ?" diye soran bir adama Hz. Peygamberimiz: "Bağla ve (sonra) tevekkül et" karşılığını vermiştir.[64]

Başka bir rivayette, Hz. Ömer Yemen ahalisinden karşılaştığı birtakım kimselere "Siz kimsiniz?" diye sorduğunda, onlar: "Bizler mütevekkiliz" dediklerinde Hz. Ömer onlara "Bilakis sizler müteekkil (hazır yiyen) kimselersiniz! Mütevekkil ancak, tohumu toprağa atıp da sonra Allah'a tevekkül eden kimsedir." karşılığını vermiştir.[65]

Tevekkülle ilgili yakın dönemde yapılan çalışmalarda, teslimiyetçi ve sebeplere sarılmadan başvurulan yanlış tevekkül anlayışının, Müslümanlar üzerindeki

---

59 Âli-İmrân 3/146.
60 Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 190.
61 Fîrûzâbâdî, "Vekele", *el-Kâmûsu'l-muhît,* 1069; İbrahim Mustafa vd., "Vekele", *el-Mu'cemul Vâsit,* 1054.
62 İbn Manzûr, "Vekele", *Lisânu'l-Arab,* 15 /272.
63 İsfahânî, "Vekele", *el-Müfredât,* s. 546.
64 Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *el-Câmiʿu'l-Kebîr,* (Beyrut: Dâru'l Garbu'l İslâm, 1996), "Sıfatu'l Kıyamet ", 2517.
65 İbn Ebi'd-Dünyâ, *Hadislerde Tevekkül,* çev. Hüseyin Kaya, (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2007), 18.

olumsuz etkilerine vurgu yapılarak, bu olumsuz etkileri izale etmek maksatlı, birbirine benzer tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan birinde tevekkül; "Allah'a güvenmek, kulluk görevini yaptıktan sonra başarıyı Allah'tan beklemek ve insan gücünün yetişemediği şeyleri Yüce Allah'a bırakıp ümitsizliğe ve keder içine düşmemek" olarak tarif edilmiştir.[66]

Yine başka bir tanımda tevekkül: "Hedefe ulaşmak için gerekli olan maddî ve mânevî sebeplerin hepsine başvurduktan ve yapacak başka bir şey kalmadıktan sonra Allah'a dayanıp güvenmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmak" olarak tanımlanmıştır.[67] Son elli yılda Türkçe yayınlanan ve İslam inançları ile ilgili olan, neredeyse her kitapta tevekkül; bazı küçük farklılıklarla benzer şekilde tanımlanmaktadır.[68]

Ancak son dönemde yapılan ve daha önceki dönemlerde yapılmış yanlış tevekkül tanımlarını düzeltmeyi hedefleyen çalışmalar, beraberinde başka bir sıkıntılı durumu gündeme getirmiştir. Yapılan bu tevekkül tarifleri, tevekkülü doğru tanımlamaktan ziyade, geleneksel tanımlarda yapılan ve yanlış anlamalara yol açan ifadelerin zararlarını gidermek kaygısıyla yapılmıştır.[69]

Son dönemde yapılan tevekkül tanımlarının ortak özelliği, insanın işi yaptıktan sonra sonucu Allah'a havale etmesidir. Bu durumda sanki işin yapılması bir safha, Allah'a havale edilmesi başka bir safha olarak görülmektedir. Ancak konuya ontolojik bakıldığında zaten her iş Allah'a aittir. Bu tanımlarda, sanki kişi üzerine düşenleri önce Allah'a tevekkül etmeden yapabilirmiş gibi ve ontolojik olarak Allah'ın evreninden çıkıp yapması gerekenleri yapıyormuş ve iş bitince de dönüp Allah'ın bölgesine giriyormuş gibi bir yaklaşım söz konusudur. Oysa bir Müslüman için işin başının da sonunun da bırakılabileceği tek varlık Yüce Allah'tır. Dolayısıyla önce-sonra şeklinde ifadelerin tanıma dâhil edilmesi yanlıştır. Kaldı ki bir Müslümanın işe başlamadan önce Allah'tan kendisini başarılı kılmasını istemesi "Tevfik", işin sonunu Allah'a bırakması ise "Tefviz" dir.[70]

Yukarıda bahsedilen, "hayvanın bağlanarak mı yoksa serbest bırakılarak mı tevekkül edilmesi gerektiği" ile ilgili hadisten, "önce-sonra" anlamı çıkarılamayacağı

---

66 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali,* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.), 493.
67 Hayreddin Karaman vd., *İlmihal,* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2017), 1/ 137.
68 Son elli yılda yapılan tevekkül tanımlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Tokpınar, *Tevekkül,* 41.
69 Tokpınar, *Tevekkül,* 57.
70 Tokpınar, *Tevekkül,* 42-44.

belirtilmiştir. Zira hadisteki اعقلها وتوكل ibaresindeki atıf vavı'nın öncelik ve sonralık ifade eden vav değil, bir işin birlikte yapılması gerektiğini ifade eden "cem" anlamıyla ele alınması gerektiği belirtilmiştir.[71]

Sonuç olarak tevekkül olabilirliğine karar verilen bir işin, başlama aşamasından sonlandığı noktaya kadar tüm evrelerinde, kalben Allah'a güvenerek, desteğine inanarak ve tüm zahiri tedbirleri gözeterek uygulanmasıdır. Müslüman birey için tevekkül, son sözün Yüce Allah'a ait olduğunun farkındalığıyla yaşam mücadelesini haddini hududunu bilerek sürdürmesidir. İnanan kişi için tevekkül kelime-i tevhidin pratik hayattaki izdüşümüdür.

1.4. KURAN'DA TEVEKKÜLÜN İÇERİĞİ VE ÖZELLİKLER

İnsanoğlunun hayatın olumsuzluklarına karşı koyma gücü oldukça sınırlıdır. Her gün yenilenen ihtiyaçlarını tam olarak gideremeyen – ya da öyle hissetmesi- onu zayıf ve muhtaç konuma düşürmekte bunun sonucu olarak da daha üstün bir varlığa yönelme/sığınma isteği duymaktadır.[72] Kısaca tevekkül olarak adlandırdığımız bu yönelme/sığınmanın bir nedeni de insanın kendisi için neyin hayırlı olup olmadığını tam olarak bilememesidir. İnsanın hayır olarak bildiklerinde şer, şer olarak bildiklerinde hayır olabilir ve bunu da ancak Yüce Allah bilebilir.[73] İşte tam bu noktada Allah'a dayanmak, sebeplerin bizce tanımlanamayan boşluğunu güçlendirecektir.[74] Yüce Allah Kur'an'da bu sebeplerin boşluğunun nasıl güçlendirileceğini tıpkı sabır kavramında olduğu gibi çeşitli kişi ve olaylar bağlamında insanlığa açıklamıştır.

Tevekkülle ilgili ayetler incelendiğinde konunun daha çok peygamberlerden tebliğ görevlerini icra ederken göstermeleri istenen tevekkül ya da inananların imanını korurken ve bu uğurda mücadele ederken göstermeleri gereken tevekkül üzerine şekillendiği görülmektedir. Kısaca "Tevhid ve iman mücadelesinde tevekkül" olarak adlandırabileceğimiz bu konu Kur'an daki tevekkül kavramının omurgasını oluşturmaktadır. Kur'an'da, genel kanaatin aksine, yaşamın içinde karşılaşılan güncel

---

71 Tokpınar, *Tevekkül,* 90.

72 Kasım Karataş & Mustafa Baloğlu, "Tevekkülün Psikolojik Yansımaları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 19/1 (2019), 111.

73 el-Bakara 2/216.

74 Muhyiddin İbn Arabi, *Risaleler*, çev. Vahdeddin İnce, (İstanbul: Kitsan Yayınları, ts.),1/182.

zorluklara karşı gösterilecek tevekkül, tevhid ve iman mücadelesinde gösterilecek tevekküle oranla oldukça az zikredilmiştir.

Tevekkülle ilgili ayetleri de sabırla ilgili ayetler gibi farklı alt başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür.[75] Bununla birlikte ana konumuz bu olmadığından bu bölümde konu " Tevhid ve iman mücadelesinde tevekkül" ile "Musibetlere karşı tevekkül" başlıkları altında incelenecektir.

1.4.1. Tevhid ve İman Mücadelesinde Tevekkül

Yüce Allah gerek Peygamberimizden gerekse önceki peygamberlerden tevhid mücadeleleri esnasında karşılaştıkları zorluklar karşısında korkuya kapılmamalarını, vahye uymalarını ve tebliğ konusunda kimseden çekinmemelerini, yalnızca Allah'a dayanıp güvenmelerini istemiştir. Bu mücadelelerinde yalnızca Allah'ın yardımı ve desteğiyle başarıya ulaşabilecekleri belirtilmiştir. Kur'an ayetleri dikkate alındığında bu anlam önceliği üzerine vurgu yapıldığı ve tevekkül inancına özellikle bu gibi durumlarda sahip olunması gerektiği ön plana çıkmaktadır.[76]

Önceki peygamberlerin tevhid mücadeleleri esnasındaki tevekküllerine güzel bir örnek Yunus suresinde zikredilmektedir. Yüce Allah Peygamberimize hitaben Hz. Nuh'un kıssasını şöyle anlatmaktadır: *"Onlara, Nuh'un Kavmiyle yaşadığı kıssayı oku. Nuh demişti ki: Ey kavmim! Benim peygamberlik makamım ve Allah'ın ayetleriyle öğüt vermem eğer size ağır geldiyse ben sadece Allah'a dayanmaktayım; haydi bütün işlerinizi/planlarınızı birleştirin, ortaklarınızı toplayın ve bana yapacağınızı hiçbir tasa kalmayacak şekilde uygulayın; sakın ha bana göz açtırmayın!"*[77] Hz. Nuh bu sözleriyle Allah'ın buyruklarını yerine getirdiğini vurgulamaktaydı. Bu mücadelede inkârcılara verdiği öğütlerin onlara ağır gelip gelmemesine bakmıyordu. Hz. Nuh inkârcıların taptıklarına meydan okuyor ve onlardan korkmadığını belirtiyordu.[78]

Kur'an'da, Peygamberimize de Yüce Allah tarafından kendisinden önceki peygamberlere emredildiği gibi tevhid mücadelesi esnasında tevekkül etmesi

---

[75] Geniş bilgi için bk. Gülnur Külünkoğlu, *Kur'an'da Tevekkül,* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 39-86.

[76] Tokpınar, *Tevekkül*, 68.

[77] Yûnus suresi 10/71. Önceki peygamberlere, tevhid mücadeleleri esnasında emredilen tevekkül konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. A'raf 7/89; Yûnus 10/84; Hûd 11/56,88; İbrâhîm 14/11-12; el-Mümtehine 60/4.

[78] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'azîm,* 4/283.

emredilmektedir. Sureler nüzul sırasına göre incelendiğinde tebliğin ilk yıllarından itibaren karşılaşılan ve Hz. Peygamber'i destekleyici, cesaretlendirici ve teşvik edici nitelikte olan tevekkülle ilgili Mekki ayetler göze çarpmaktadır.

Hz. Peygamber'e tevhid mücadelesi esnasında ilk kez tevekkülün emredildiği ayette Peygamberimizin sadece müjdeci ve uyarıcı olarak gönderildiği görevi karşılığı kimseden ücret istemediği vurgulanarak buna karşılık kendisinden de ölümsüz ve diri olan Allah'a tevekkül etmesi istenmiştir.[79] Başka bir ayette Yüce Allah, Peygamberimizin tevhid mücadelesi esnasında kendisine karşı gelenler olursa *"Ben sizin yaptığınız şeylerden uzağım"* diyerek Allah'a tevekkül etmesi istenmiştir.[80]

Konuyla ilgili başka bir ayette Kur'an'ın İsrailoğullarının ihtilafa düştükleri pek çok meseleyi açıkladığı belirtildikten sonra Allah'ın onların aralarında hükmünü vereceğine vurgu yapılarak Hz. Peygamber'e düşenin Allah'a tevekkül etmesi gerektiği olduğunun altı çizilmiştir.[81] Tevekkül kavramının geçtiği başka bir ayette Yüce Allah, inkârcılara meydan okuyarak ellerinden geleni yapmalarını kendisinin de gerekeni yapacağını bildirip elçisi Hz. Muhammed'e *"Sen yalnızca O'na ibadet et ve yalnızca O'na dayan."* buyurmuştur.[82]

Kur'an ayetleri ışığında, tevekkül kavramı incelenirken bir ayet oldukça dikkat çekicidir. Uhud Savaşı esnasında gelişen olaylar neticesinde nâzil olan Âlî İmrân suresinin 159. ayeti, müfessirlerin de yorumlarında tevekkülle ilgili görüşlerini beyan ettikleri bir ayet olarak öne çıkmaktadır.

Hz. Peygamber Uhud Savaşı öncesi Ashabıyla düşmanı Medine'de ya da Medine dışında karşılamak hususunda müşavere etmiş ve çoğunluk düşmanın Medine dışında karşılanmasını istemişti. Kendisi farklı görüşte olsa da çoğunluğun görüşüne uymuş ve düşman Medine dışında karşılanmıştı. Gerek düşmanın Medine dışında karşılanması gerekse de Hz Peygamber'in kesin emrine rağmen okçuların Müslümanların galip geldiğini düşünüp ganimetten pay almak için bulundukları tepeyi

---

79 el-Furkan 25/58.
80 eş-Şu'ârâ 26/216,217.
81 en-Neml 27/79.
82 Hûd 11/123. Peygamberimize tevhid mücadelesi esnasında emredilen tevekkül konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/159; en-Nisâ 4/81; et-Tevbe 9/129; er-Ra'd 13/30; el-Ahzâb 33/3-48; ez- Zümer 39/38; eş-Şûrâ 42/10.

terk etmeleri sebebiyle Müslüman ordusu, kazanmak üzere olduğu savaşın ikinci aşamasında hezimete uğramıştı. [83]

Bütün bu yaşananlara rağmen Peygamberimiz hatalı olanlara hoşgörülü davranmış ve Peygamberimizin bu tutumu da o kesim üzerinde olumlu bir etki yapmıştı. Bu olay üzerine nazil olan ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah'tan bir rahmet sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın; eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, şimdi onlar çevrenden dağılıp gitmişlerdi! Onları affet. Bizden onların bağışlanmasını dile, önemli işlerde kendileriyle istişare et, fakat karar verdiğin zaman da sadece Allah'a güvenip dayan çünkü Allah kendisine tevekkül edenleri sever."* [84] Ayetten anlaşıldığı üzere hem Peygamberimizin bu hoşgörülü davranışı takdir edilmiş hem de müşavere emri açıkça belirtilerek yaşanan bu olaydan dolayı müşavereden vazgeçilmemesi emredilmiştir. Muhammed Hamdi Yazır (öl.1942) bunun sebebini "Peygamberimizin kalbinde müşavereden dolayı bir üzüntünün oluşmaması ve iyi niyetle vaki olan içtihadi reyden dolayı sonunda hata ortaya çıksa bile sorumlu olunmayacağının anlaşılması" olarak açıklamaktadır.[85]

Bu ayette, istişare edilip karar verildikten sonra Allah'a tevekkül edilmesinin emredilmesi tevekkül konusunun Kur'ani boyutunun anlaşılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Konuyu öncelikle çeşitli ekollere mensup bazı müfessirlerin -kronolojik sıralamayla- **(فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ)** "*Fakat karar verdiğin zaman da sadece Allah'a güvenip dayan"* ayetine ne gibi anlamlar yüklediğine göz atarak başlamak yerinde olacaktır.

Tüsterî (öl. 283/896), tefsirinde ilgili ayeti şu şekilde yorumlamıştır: " Karar verdikten sonra Allah'a güven. İşlerini ona havale et. Ondan başkasına ihtiyaç duyma. Hz. Peygamber Allah kendisiyle arasındaki vasıtasız ilimlerin perdesini onun kalbinden kaldırmadıkça bu dünyadan göçmez. Bundan dolayı ilmini arttırması için Hz Peygamber'in Rabbinin kudretini nazar-ı dikkate alarak bakması ve düşünmesi gerekiyordu. Ancak bu şekilde Allah'tan gelecek ilmini arttırabilirdi."[86]

[83] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 2/453.
[84] Âl-i İmrân 3/159.
[85] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 2/453.
[86] Tüsteri, *Tefsiru'l-Kur'ani'l Azîm,* s. 127.

Taberî (öl. 310/923), ayeti "Ey Muhammed sana bir mesele hakkında bizim emrimiz geldiğinde o işi yapma hususunda karar verdin mi artık Allah'a tevekkül et ve onu yap. Bunu yapman sahabilerin görüşüne uygun olsa da olmasa da fark etmez" şeklinde yorumlamıştır.[87]

Begavî (öl. 516/1122), ilgili ayeti yorumlarken "Onlarla olan istişarene güvenme, Allah'ın emrini uygula ona güven ve ondan yardım iste." demiştir.[88]

Zemahşerî (öl. 538/1144), "*Fakat karar verdiğin zaman da sadece Allah'a güvenip dayan"* ayetini şöyle izah etmiştir: "İstişare ederek kesin kararını verdiğinde işini en doğru, en yararlı bir şekilde yürütme hususunda Allah'a güvenip dayan. Çünkü senin için en yararlı olanı ne sen bilirsin ne de istişare ettiğin kimseler. Bunu sadece Allah bilir" demiştir.[89]

Râzî (öl. 606/1210), İstişare ile kuvvetlenen bir görüş ortaya çıktığında buna itimat etmenin vacip olmadığını savunmuş ve Allah'ın yardımına, tevfikine ve korumasına itimat etmenin vacip olduğuna vurgu yapmıştır. Râzî ayrıca tevekkülün, bazı cahillerin söylediği gibi insanın kendisini ihmal etmesi olmadığını belirterek "aksi halde müşavereyi emretmek, tevekkülü emretmeye zıt olurdu" demiştir. Râzî tevekkülü "İnsanın zahiri sebepleri görüp gözetmesi ve bununla beraber o sebeplere kalbiyle isnat etmeyip aksine Hakk'ın himayesine dayanmak" olarak açıklamıştır.[90]

Beydâvî (öl. 685/1286), *"Fakat karar verdiğin zaman da sadece Allah'a güvenip dayan"* ayetiyle ilgili açıklamasında "Meşveret ettikten sonra kalbin bir şeye kanaat getirdiğinde senin için en uygun olacak şekilde ilgili kararı uygulama hususunda Allah'a tevekkül et. Çünkü ondan başkası, en uygun olanı bilemez." demiştir.[91]

Yukarıda adları geçen Kur'an yorumcuları ilgili ayeti yorumlarken her ne kadar kendi dini düşünce sistemleri çerçevesinde kurdukları cümlelerle tanımlamalarda bulunsalar da genel olarak değerlendirildiğinde müfessirlerin

---

87 Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an,* 2/355.
88 el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl,* (Riyad: Daru't-Tayyibe, h.1411), 2/124.
89 Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ʿan hakaʾikı gavâmizi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-ekavîl fî vücûhi't-teʾvîl,* (Beyrut: Darü'l Marife, 2009), 202.
90 Fahruddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/69-70.
91 Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri,* (Beyrut: Dâru İhyaî't Turâsi'l Arabi, ts.), 2/45.

tamamının tevekkülden, kalben Allah'a güvenip dayanmayı anladıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Kur'an'da tevekkül sadece Peygamberlerden değil aynı zamanda mü'min kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak tüm inananlardan da istenmiştir. Bu bağlamda Kur'an'da iman mücadelesi esnasında gerçekleşen tevekkülden de bahsedilmektedir. Yüce Allah, dünyada verilenlerin sadece dünya hayatının geçimliği olduğunu ancak iman edip rablerine tevekkül edenler için Allah katında çok daha iyi ve kalıcı nimetler olduğunu bildirmektedir.[92] Başka bir ayette de hicret edenlerin sabredip Rablerine tevekkül ettiklerinden bahsedilmektedir.[93]

1.4.2. Musibetlere Karşı Tevekkül

Daha önce de belirtildiği gibi tevekkül Kur'an'da çoğunlukla tevhid ve imanla ilgili olaylar bağlamında ve daha ziyade uhrevi konular çerçevesinde örneklendirilmiş ve insanlığın gündemine taşınmıştır. Yusuf suresinde, Hz. Yakub'un, Mısır'a giden oğullarına şehre ayrı kapılardan girmelerini öğütledikten sonra tevekkülü tavsiye etmesi çoğunlukla uhrevi konularda zikredilen tevekkül kavramının dünyevi işler için de geçerli olduğuna bir örnektir.[94]

Kur'an tevekkül kavramıyla, kişilerin girişecekleri işlerde dayanılacak ve güvenilecek tek merciin Yüce Allah olduğunu vurgulamakta ve tevekkülü kişinin umudunu ve azmini yitirmeden çalışmasının en önemli aracı olarak değerlendirmektedir. Böylece tevekkül bir yandan kişinin dünyevi işleri için bir güdüleme temin ederken öte yandan kalben güvenilecek tek varlığın Allah olduğunu belirterek kişinin tevhid inancını desteklemekte ve güçlendirmektedir.

---

92 eş-Şûrâ 42/36.

93 en-Nahl 16/42. İman mücadelesinde tevekkül konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. Âli-İmrân 3/122,160; en-Nisâ 4/132; el-Mâide 5/11,23; el-Enfal 8/2,49; Yûnus 10/85; en-Nahl 16/99; el-İsrâ 17/65; el-'Ankebut 29/59; el-Mücâdile 58/10; et-Talâk 65/3; el-Mülk 67/29.

94 Yûsuf 12/67.

1.5. SABIR VE TEVEKKÜL İLİŞKİSİ

Her şeye kâdir olan Yüce Allah, kimin daha güzel amel işleyeceğini sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.[95] Yarattıklarına sonsuz merhamet sahibi olan Yüce Allah bu sınama esnasında kulunu asla yalnız bırakmayacaktır. Zira o her an bir oluş ve yaratış içerisindedir.[96] Yüce Allah bu sınav boyunca inanan kulunun gayretlerine paralel olarak doğru yolları ona göstermekle kalmayacak; onun kalbini doğruya yönlendirecektir.[97] Aynı zamanda bu mücadelede kendisine yardımcı olacak manevi unsurlarla da kulunu destekleyecektir. İşte bunlardan en önemli ikisi sabır ve tevekküldür.

Yüce Allah büyük önem atfettiği bu iki kavramı, Kur'an'da bazen ayrı ayrı bazen de birlikte zikrederek çeşitli konular etrafında örneklendirmiştir. Kur'an'da iman edip iyi işler yapanların altlarından ırmaklar akan ve içinde ebedi kalıcılar olarak cennete yerleştirileceği beyan edildikten sonra bu kimselerin sabreden ve rablerine tevekkül eden kimseler olduğu bildirilmektedir.[98] Sabırla tevekkülün birlikte zikredildiği başka bir ayette hicret eden muhacirlerin dünyada daha iyi bir yere yerleştirilecekleri ve ahirette mükâfatlarının daha büyük olacağı belirtilip sabır ve tevekkül bu muhacirlerin özellikleri olarak açıklanmaktadır.[99]

Kulun sınanma süreci olan dünya hayatında *"Yalnız Allah bilir, siz ise bilemezsiniz."*[100] ayeti gereğince, haddini hududunu bilerek yaşaması gerektiği düşünüldüğünde sabır ve tevekkül kavramlarının neden bu kadar iç içe geçmiş iki önemli Kur'ani kavram oldukları daha net anlaşılmaktadır.

Sınanmada birtakım güçlüklerin olması işin doğası gereğidir. Kudreti sonsuz olan yaratıcının karşısında gücü oldukça sınırlı olan insan, nerede ve nasıl tevekkül etmesi gerektiğini iyi bilmelidir. Peygamberler de dâhil olmak üzere kulun elinde olan ya da olmayan durumlar vardır. Ne Nuh ve Lût Peygamberler eşlerini iman sahibi yapabilmişler ne de Firavun karısını imandan alıkoyabilmiştir.[101] Tevekkül insanın yaşam mücadelesinde geldiği son noktayı idrak edip kabullenmesidir. Son noktaya ulaşmanın en önemli aracı ise sabırdır.

---

95 el-Mülk 67/2.
96 er-Rahmân 55/29.
97 et-Tegabün 64/11.
98 el-'Ankebût 29/59.
99 en-Nahl 16/41-42. "Sabır ve tevekkül ilişkisi" konusunda benzer ayetler için bk. İbrâhîm 14/11-12; el-Müzzemmil 73/9-10.
100 el-Bakara 2/216.
101 et-Tahrîm 66/10-11.

2. BÖLÜM

KUR'AN'DA HZ. YAKUB'UN SABRI VE TEVEKKÜLÜ

Kur'an insanlığa rehber olması ve onu hidayete erdirmesi için gönderilmiş ilahi bir kitaptır. "23 yıla yakın bir peygamberlik müddeti içinde Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla ilahi vahiy mahsulü olarak gelen Kur'an-ı Kerim, çok kısa bir zamanda tevhid akidesini yayarak insanlığı dalmış olduğu bataklıktan kurtarmaya çalışmış ve ona iki âlemin saadet yollarını göstermiştir."[1] Yüce Allah Kuran'da bunu yaparken gerektiğinde bir sivrisineği örnek vermekten çekinmemiş[2], gerektiğinde de kozmik olaylara işaret eden örnekler sunmuştur.[3] Bazen de ilk dönem Mekki ayetlerde olduğu gibi bazı antropomorfik ifadeler kullanarak Mekkeli müşriklerin algı alanlarına hitap etmiştir.[4] Kur'an indiği dönemin tarihini, dilini, kültürünü dikkate alarak nazil olan bir kitaptır. Mesajlarını verirken de nazil olduğu dönemin iletişim tekniklerini geliştirerek ve ona bazı ilaveler yaparak kullanmıştır. [5] Bu iletişim tekniklerinin en önemlilerinden biri de kıssalardır.

Kur'an'ın en önemli anlatım metodu olarak takip ettiği yollardan biri olan ve geçmiş toplumlara dair tarihi anlatımlar olarak tanımlayabileceğimiz kıssalar, Kur'an metninin üçte birine yakın bir bölümünü oluşturur. Bunların çoğunu doğal olarak peygamberler ile toplumlarının kıssaları teşkil etmektedir.[6] Kıssa kavramı o günün müşriklerine yabancı bir kavram değildi. Müşrik Arapların sık sık Kur'an'ı "Önceki toplumların masallarını anlatıyor" diye suçlaması birçok Arap'ın Yahudi-Hıristiyan geleneğini bildiğinin açık bir delilidir.[7]

Kur'an kıssaları Kur'an'ın ana konularından bağımsız değillerdir. Kur'an'ın genel bütünlüğü içinde kıssalarla Kur'an'ın temel maksatlarının birbirleriyle örtüştüğü görülür. Kıssalarla tevhid inancı, Allah'a itaat, iyiliği emir ve kötülükten nehiy gibi

---

1 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*,13.
2 el-Bakara 2/26.
3 el-En'âm 6/97,99; el-Furkan 25/61; Lokmân 31/10; Kaf 50/6; et-Talâk 65/12.
4 Sâd 38/75.
5 Ömer Faruk Yavuz, "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade Edilmesinde Bir Anlatım Tekniği Olarak Kıssa'nın Rolü", *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Dergisi,* 6/1, (Ocak-Nisan 2009), 121.
6 Ömer Özsoy & İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an,* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2016), 641.
7 Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an,* çev. Alparslan Açıkgenç, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 225.

temel Kur'ani ilkelerin topluma benimsetilmesi amaçlanmıştır.[8] Kur'an Kıssalarındaki temel maksat bizzat bu kıssaların kendilerini öğrenip bilmek değildir. Buradaki temel gaye; bu kıssaları okuyanların, şirk ve masiyet sahiplerinin karşı karşıya kaldıkları durumu görmesi ve inananların bu tür kimselere galip geldiğini müşahede etmesi içindir.[9]

Kur'an kıssaları ile ilgili bir konu da Kur'an kıssalarının tarihselliği meselesidir. Muhammed Ahmed Halefullah'ın Mısır'da yayınlanan El-Fennu'l-Kasasi adlı doktora teziyle İslam dünyasının gündemine gelen bu konu, ülkemizde de ilahiyat çevrelerinin gündemine girmiştir. Bu görüşe göre: Müslümanlar Kur'an kıssalarını sanatsal-edebi metotla değil de tarihsel olarak anlayıp yorumladıkları için müşriklerin ve misyonerlerin gereksiz ithamlarına maruz kalmışlardır. Oysa Kur'an kısaslarının amacı tarihsel gerçekleri ortaya koymak değildir. Hatta gerçeklikleri bile sorgulanabilir. [10]

Kur'an kıssalarındaki olayların mucizeliği konusunda da tartışmalar mevcuttur. Geleneksel görüşte mucize olarak kabul edilen kimi olayların (Hz. Musa'nın asası, yed-i beyzâ, rüzgârın Hz. Süleyman'ın emrine verilmesi vb.) mucize olup olmadığı günümüzde tartışmalı bir konudur. Kur'an kıssalarındaki olağanüstü olayları kelâmi kabuller çerçevesinde anlamayıp onları hem Kur'an'ın Allah merkezli dil dizgesini hem ilk hitap çevresindeki insanların muhayyilesini hem de Kur'an ile Eski Ahit gibi diğer kutsal metinler arasındaki benzerlik ve geçişlilikleri göz önünde tutarak anlamak gerektiğini savunanlar bulunmaktadır.[11]

Sonuç olarak Kur'an kıssaları ilahi mesajın insanlığa iletilmesindeki en önemli anlatım metotlarından birisidir ve İslam tarihi boyunca pek çok yorum ve araştırmaya konu olmuştur. Bundan dolayıdır ki hakkında çok geniş hacimli bir külliyat mevcuttur. Ancak tezimizin ana konusu bu olmadığı için bu kadar bilgiyle yetinilecektir.

---

[8] Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti,* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 213; Mustafa Öztürk, *Kur'an'a Çağdaş Yaklaşımlar*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 242.

[9] Şah Veliyullah Dıhlevi, *Tefsir Usûlü El-Fevzu'l Kebîr Fi Usûli-t Tefsir,* çev. Abdullah Samed Afaracı, (İstanbul: İ'tisam Yayınları, 2005), 70.

[10] Muhammed Ahmed Halefullah'ın savunduğu görüşler ve bu görüşlere karşı yapılan bazı lehte ve aleyhte yorumlar için bk. Ömer Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, (Ankara: Otto Yayınları, 2018), 136-141; Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 121-146; Cengiz Duman, *Kur'an Kıssalarının Tarihselliği,* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2015) 57-124.

[11] Geniş bilgi için bk. Öztürk*, Kur'an'a Çağdaş yaklaşımlar*, 237-242.

2.1. ANA HATLARIYLA YUSUF SURESİ VE YUSUF KISSASI

Hz. Yakub'un Peygamberliğine yapılan vurgular Kur'an'ın çeşitli surelerinde zikredilmekle birlikte Hz. Yakub'un kişiliği ve olaylara nasıl yaklaştığı ile ilgili diğer bilgiler Kur'an'da Yusuf kıssasında geçmektedir. Dolayısıyla Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışının inceleneceği bu çalışmamızda temel dayanak noktası bu kıssadır.

Kur'an'da peygamber kıssaları genelde farklı anlatımlarla ama özünde bir olmak üzere çeşitli surelerde tekrar edilmiştir. Yusuf kıssası ise baştan sona kadar tek bir surede ve araya kopukluk girmeden ve birbirini takip eden olaylar halinde anlatılmış bir kıssadır.[12] Anlatım itibariyle eşsiz bir üsluba sahiptir.

Yusuf kıssasının önemli bir özelliği de Kur'an'da sevgi ve merhametin kaynağı olarak gösterilen anne sevgisi yerine baba sevgisinin ön plana çıkarılmış olmasıdır. Kur'an'ın bir babanın evladına olan sevgi ve hasretinin üzerinde bu denli durması aslında Kur'an'ın bildiğimiz değerlere yeni anlamlar katarken gözümüzden kaçan değerleri de bir çırpıda insanlığın gündemine getiriyor olmasının güzel bir örneğidir.[13]

Yusuf kıssası, Hz. Yusuf'un gördüğü bir rüyayı babası Hz. Yakub'a anlatmasıyla başlar. Yusuf (a.s) rüyasında on bir yıldız Güneş ve Ay'ı kendisine secde ederken gördüğünü söyler. Babası, Yusuf'a rüyasını kardeşlerine anlatmamasını çünkü kardeşlerinin kendisine tuzak kurmalarından korktuğunu belirtir. Babalarının kardeşleri Yusuf'u kendilerinden daha çok sevdiğini düşünerek kıskanan ağabeyleri, Yusuf'a tuzak kurarlar. Onu babalarından izin alarak oynamak için kıra götürdükleri bir gün kuyuya atarlar ve babalarına Yusuf'u bir kurdun yediği yalanını söylerler.

Yusuf'u oradan geçen bir kervanın sucusu bulur. Kuyudan çıkardıkları Yusuf'u az bir para karşılığı Mısırlı bir Aziz'e satarlar. Yusuf Aziz'in sarayında yaşamaya başlar. Yusuf'u satın alan Mısırlı Aziz'in karısı Yusuf'la birlikte olmak ister; ancak Yusuf bunu reddeder. Tuzaktan kurtulmaya çalışan Yusuf, kaçarken kadının kocasıyla karşılaşırlar ve kadın Yusuf'a iftira atar. Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığının anlaşılmasıyla Yusuf'un masumluğu ortaya çıkar ve Aziz bu olayın unutulmasını ister.

Bu hadise şehirdeki kadınlar arasında da duyulur. Kadınlar Aziz'in karısını ayıplarlar. Aziz'in karısı şehirdeki kadınlara bir yemek verir ve Yusuf'u karşılarına çıkarır. Yusuf'u gören kadınlar onun güzelliğine hayran kalıp ellerini keserler. Kadın

[12] İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016), 306.
[13] Şenat, *Olgu İle Algı Arasında İtaat*, 66.

Yusuf'la birlikte olmak istediğini fakat Yusuf'un bunu reddettiğini belirtip eğer bu teklifi kabul etmezse zindana atılacağını söyler. Sonuç olarak zindanı zinaya tercih eden Yusuf zindana atılır.

Zindanda iki kişi ile birlikte kalan Yusuf, zindan arkadaşlarının rüyalarını tabir eder. Birinin asılacağını diğerinin de hapisten çıkıp efendisine hizmet edeceğini söyleyen Yusuf, serbest kalacak arkadaşından efendisine kendisinden bahsetmesini ister. Yusuf'un yaptığı rüya yorumları doğru çıkar ve zindandan çıkan arkadaşı Kral'a hizmetçi olur; ancak Yusuf'un kendine yaptığı tembihi hatırlatmayı unutur.

Mısır Kralı'nın[14] gördüğü bir rüyanın hiç kimse tarafından yorumlanamayışı zindan arkadaşına Yusuf'u hatırlatır. Zindana gidip Yusuf'tan rüyayı yorumlamasını ister ve Yusuf'tan öğrendiği bu yorumları Kral'a anlatır. Kral Yusuf'u çağırtır. Yusuf önce Kral'ın kadınlara kendisine yapılan ithamların içyüzünü sorması için zindandan haber gönderir. Kral'ın işin iç yüzünü sorup öğrenmesiyle Yusuf temize çıkar ve zindandan çıkan Yusuf Mısır hazinelerinin başına geçer.

Yusuf'un kardeşleri kıtlık nedeniyle Mısır'a gelip oradan tahıl almak isterler. Kardeşlerini tanıyan Yusuf onlara istedikleri tahılı verir ve paralarını da yükleri arasına koyarak şayet kardeşleri Bünyamin'i[15] getirirlerse daha da çok tahıl vereceğini söyler. Evlerine dönen kardeşleri verdikleri paranın iade edilip yükleri arasına konduğunu görürler ve babaları Hz. Yakub'dan kardeşleri Bünyamin'i de kendileriyle göndermelerini isteyip tekrar Mısır'a gitmek için izin isterler. Hz. Yakub çocuklarına güvenmemesine rağmen işi Allah'a havale ederek izin verir; ancak şehre ayrı kapılardan girmelerini ister. Bununla birlikte böyle yapmanın Allah'ın takdirine mani olamayacağını da belirtir.

Kardeşler Yusuf'un huzuruna geldiklerinde Yusuf kardeşi Bünyamin'e gizlice kendini tanıtır. Yusuf'un daha önce yaptığı plan gereği Bünyamin, yükü arasına konan

---

[14] Yusuf suresinde "Aziz" ve "Kral" ünvanlı iki kişiden bahsedilmektedir. "Aziz"; Yusuf'la ilişkiye girmek isteyen kadının kocası olup Mısır kralının veziridir. "Kral" kelimesi ile o zamanki Mısır hükümdarı kastedilmektedir. Geniş bilgi için Bk. Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: er-Risale, 2006), 242.

[15] Yusuf'un küçük kardeşinin ismiyle ilgili Kur'an'da herhangi bir bilgi yoktur. Ancak küçük kardeşin ismi tefsirlerde Bünyamin olarak zikredilmektedir. Örnek için bk. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîri Kebîr*, (Beyrut: Müessesetü't Tarihu'l Arabi, 2002), 2/341.

su kabını çaldığı gerekçesiyle Mısır'da alıkonulur. Diğer kardeşler geri dönüp olayları anlattıklarında üzüntüsünden Hz. Yakub'un gözlerine ak düşer.

Babalarının kendilerinden Mısır'a gidip Yusuf ve kardeşini aramalarını istemeleri üzerine tekrar Mısır'a Yusuf'un yanına dönen kardeşleri, Yusuf'un huzuruna çıktıklarında Yusuf bu kez kendini diğer kardeşlerine de tanıtır. Kardeşlerine, kendisine ait olan gömleği babalarına götürmelerini ve diğer tüm ailesiyle birlikte Mısır'a gelmelerini söyleyerek onları geri gönderir. Kervan daha Yakub'un evine ulaşmadan Yusuf'un kokusunu alan Yakub'un gözleri kervanın gelip gömleğin yüzüne sürülmesiyle açılır.

Aile hep birlikte Mısır'a Yusuf'un yanına giderler. Yusuf anne ve babasını hasretle kucaklar ve onları tahtına oturtur. Diğer kardeşleri de onun üstünlüğünü ikrar edip hürmet ederler. Böylece Yusuf'un yıllar önce gördüğü bir rüyayla başlayan bu kıssa, yaşanan pek çok acı hadisenin arkasından yine bu rüyanın gerçekleşmesiyle mutlu sona ulaşılarak neticelenir.

Yusuf suresi, Hud suresinin tetimmesi mesabesindedir.[16] Zira Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. Lût, Hz. Şuayb, Hz. Musa, gibi pek çok peygamberin zikredildiği Hud suresinden sonra yine başka bir peygamber olan Hz. Yusuf'un hayatı ve kıssası zikredilmektedir.

Hz. Peygamber'in Mekke'deki son döneminde ve Kureyşin kendisini öldürme planları yaptığı bir dönemde nazil olmuştur. Bu Sureyle Hz. Peygamber'in Risaletine de delil getirilmiş olmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in bilgisinin kulaktan dolma olmadığı aksine vahiyle desteklendiği ispat edilmektedir. Yusuf suresinde anlatılanlarla Mekkeli müşrikler arasında bir ilişki kurularak Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'le olan savaşlarında eninde sonunda yenilecekleri konusunda uyarı yapılmıştır.[17]

Kur'an'da anlatılan Yusuf kıssası bize Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub ve Hz. Yusuf'un inandığı dinin Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dinle aynı olduğu ve

---

[16] Tetimme, önceki surede anlatılan konuya müteakip surede devam edilmesi, konunun ikinci sure ile tamamlanması demektir. Geniş bilgi için bk. Mehmet Faik Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebetler*, (Ankara: DİB yayınları, 2019), 175.

[17] Ebu'l-A'la Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., (İstanbul: insan Yayınları, 1996), 2/434.

hepsinin mesajının bir olduğunu bildirmektedir. Kıssanın bildirdiği bir diğer gerçek de şudur ki insanoğlu hiçbir karşı planla Allah'ın stratejisini alt edemez. Allah ne dilerse o olur.[18]

Yusuf kıssasından çıkarılacak pek çok ders vardır. Kıssanın öğrettiği ilk ders Allah'ın çizdiği sınırlar içerisinde mücadelesini sürdüren kimsenin başarılı olup olmamasının tümüyle Allah'ın lütfuna kalmış bir şey olduğudur. Neticede insanlar sonuçtan değil süreçten sorumludurlar. Kıssadan çıkarılacak diğer bir ders ise işlerinde Allah'a dayanıp güvenenler yani tevekkül sahipleri Allah'ın yardımına mazhar olurlar. Bu onların cesaretlerini arttırır ve düşmana karşı moral üstünlük sağlamalarına yardımcı olur. Kıssanın bize öğrettiği en önemli ders ise gerçek İslami niteliklerle donanmış bir mü'min, günahlardan uzak durarak sadece bu donanımı sayesinde bütün bir beldeyi hâkimiyeti altına alabilir. Hz. Yusuf bunun zirve örneğidir.[19]

2.2. HZ. YAKUB' UN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

2.2.1. Kur'an'da Hz. Yakub

Yüce Allah yarattığı insanın ebedi mutluluğu bulabilmesi ve sırat-ı müstakim üzere yol alabilmesi için buyruklarını, yine onların arasından seçtiği elçiler vasıtasıyla insanlığa iletmiştir. Yüce Allah Peygamberimize hitaben *"Andolsun senden önceki milletler arasından da peygamberler gönderdik."* [20] buyurarak ilahi mesajın belli dönemlerle insanlığın kurtuluşuna vesile edildiğini bize bildirmektedir. Bu ileti, insanlığı *"en doğruya sevk eden"*[21] ve kulluk görevini yapmada insana *"bahane bırakmayan"*[22] bir iletidir. Peygamberler bu yüce iletinin insanlığa ulaşmasındaki seçilmiş aracılardır.

Kuran'ın bize bildirdiği ve hayatından kesitler sunduğu bu seçilmiş aracılardan biri de Hz. Yakub' dur. Yüce Allah birbirlerinden bağımsız olarak peygamberler gönderdiği gibi birbirlerinin zürriyetinden de peygamberler göndermiştir. Hz. Yakub, Hz. İbrahim'in zürriyetinden bir peygamber olup Hz. İbrahim'in torunu, Hz. İshak'ın

---

18 Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an,* 2/435.
19 Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an,* 2/436.
20 el-Hicr 15/10. Peygamberlikle ilgili benzer ayetler için bk. el-Bakara 2/213,253; en-Nisa 4/64,163-165; Yûnus 10/74; Yûsuf 12/109; er-Ra'd 13/38; İbrâhîm 14/4; en-Nahl 16/36,43-44,63; el-Enbiyâ 21/25; el-Hadîd 57/25.
21 el-İsrâ 17/9.
22 en-Nisâ 4/165.

da oğludur: *"(İbrahim) kavminden ve onların Allah'tan başka ibadet ettikleri şeylerden uzaklaşınca, biz ona İshak'ı ve Yakub'u ihsan ettik. Hepsini de peygamber yaptık."*[23] Her ne kadar bu ayette sanki hem Hz. İshak hem de Hz. Yakub, Hz. İbrahim'in çocukları gibi anlaşılıyorsa da Hz. Yakub'un Hz. İshak'ın oğlu olduğu konusunda bir ihtilaf yoktur.[24] Nitekim başka bir ayette **(وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً** *"Ve ona (İbrahim'e) İshak'ı ihsan ettik, fazla olarak Yakub'u da"* buyurulmaktadır.[25] Yine başka bir ayette, Hz. Yakub ölüm döşeğinde iken oğullarına *"Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?"* diye sorduğunda oğulları *"Senin Allah'ına ve ataların İbrahim, İshak'ın Allah'ına, tek olan o Allah'a ibadet edeceğiz."* diyerek cevap vermişlerdir.[26] Bütün bunlardan Hz. Yakub'un, Hz. İbrahim'in torunu ve Hz. İshak'ın oğlu olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'da Hz. Yakub'un peygamber olduğunu belirten ayetler mevcuttur. Bunlardan birinde; *"Muhakkak ki biz, Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik."*[27] buyurulmaktadır.

Hz. Yakub'un on iki oğlu olduğu belirtilmiştir.[28] Bünyamin ve Yusuf da Hz. Yakub'un oğullarındandır. Kur'an, Hz. Yakub'un Yahudilerin iddia ettiklerinin aksine Yahudi olmadığını bize bildirmektedir. Kur'an' a göre Hz. Yakub ne Yahudi ne de Hıristiyan idi.[29] O Müslümandı ve oğullarına da *"Müslüman olma dışında başka bir halde ölmeyin"* diye vasiyet etmişti.[30]

Kur'an Hz. Yakub hakkında biyografik ya da etnik bilgi vermez. Kur'an'ın amacı, Hz. Yakub'un ve neslinin inanç özelliklerini ortaya koyarak, muhataplarının bu özelliklerden ders çıkarmalarını sağlamaktır.[31] Hz. Yakub'la ilgili biyografik ve etnik

---

23 Meryem 19/49. Benzer ayetler için bk. el-En'âm 6/84; Hûd 11/71; el-Enbiyâ 21/72; el-'Ankebût 29/27.

24 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ʿazîm*, 5/236; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an,* 4/245.

25 el-Enbiyâ 21/72.

26 el-Bakara 2/133.

27 en-Nisâ 4/163. Hz. Yakub'un vahiy aldığına dair benzer ayetler için Bk. el-Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84.

28 Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an*, 1/402. (el-Bakara, 2/136 Açıklamaları); Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 1/411. (el-Bakara, 2/136 Açıklamaları)

29 el-Bakara 2/140.

30 el-Bakara 2/132.

31 Duman, *Kur'an Kıssalarının Tarihsel Özelliği*, 206.

bilgiler Tevrat temellidir. Yahudiler için Hz. Yakub çok önemli bir peygamberdir. Zira inançlarına göre; Yahudi nesli bu peygamber yoluyla sürmüştür.

Hz. Yakub, her ne kadar Yusuf kıssası içerisinde Hz. Yusuf'un daha öne çıkmasıyla geri planda kalmış bir baba-peygamber portresi gibi algılanabilmekte ise de başına gelen olaylar karşısındaki davranış kalıplarının içeriği, onun hayatını ve kişiliğini oldukça önemli bir konuma taşımaktadır.

Kur'an'dan Hz. Yakub'un kişilik özelliğiyle ilgili çıkarımda bulunulabilecek önemli bir bilgi de Hz. Yakub'un, çocuklarının hayatında güçlü ve sözüne itibar edilir bir baba konumunda olmasıdır. O her şeyin kendisine sorulduğu, kendisi ikna edilmedikçe bir şey yapmanın neredeyse mümkün olmadığı bir baba imajını, Yusuf kıssasında baştan sona taşımaktadır.

Kardeşlerini öldürmeyi düşünecek kadar gözü dönmüş çocukların Yusuf'u kıra götürmek için babalarını ikna etmeye çalışmaları[32], Yusuf'un isteği üzerine kardeşleri Bünyamin'i Mısır'a götürmek istediklerinde babalarından nasıl izin almaya çalıştıkları[33] bu konuda oldukça dikkat çeken örneklerdir.

Kur'an'da Hz. Yakub'un kişiliği ile ilgili önemli bir veri mevcuttur. Yüce Allah Hz. Yakub'u, Hz. İbrahim ve Hz. İshak'la birlikte *"Eller ve gözler sahibi bir kul"* **(أُوْلِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ)** olarak nitelemektedir.[34] Türkçe çevirilerde bu ibare genelde *"Kuvvet ve basiret sahibi bir kul"* şeklinde anlamlandırılmaktadır. Bu ayette adı geçen Peygamberlerin Allah'a itaatte güçlü ve hakkı görmede basiretli kişiler olduğu ifade edilmiştir.[35] Ayetteki "el" ifadesiyle eylemin, "basiret" kelimesiyle de düşüncenin kastedildiği belirtilip düşünceyle göz arasında benzer bir bağ kurulmuştur.[36] İnsan ruhunun biri çalışan diğeri idrak eden iki kuvveti olduğuna vurgu yapılarak çalışan kuvvetten maksadın Allah'a itaat, idrak edilen kuvvetten maksadın da marifetullah olduğu belirtilmiştir.[37]

---

32 Yûsuf 12/11-14.
33 Yûsuf 12/63.
34 Sâd 38/45.
35 Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an*, 6/353.
36 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 928.
37 Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, 26/216.

Kur'an'da Hz. Yakub'la ilgili verilen *"Kuvvet ve basiret sahibi bir kul"* bilgisi tezimizle ilgili çok kıymetli bir bilgidir. Zira Yusuf kıssasında, başına gelen olaylar karşısında güçsüz bir duruma düşer gibi görünen, evladının hasretinden dolayı kendisini "helak" edecek bir hâle gelen, onun acısından gözlerine ak düşen bir babanın aslında *"Kuvvet ve basiret sahibi bir kul"* olduğu bilgisi, ileriki bölümlerde Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışının ortaya konulmasında önemli bir veri olacaktır.

Hz. Yakub'la ilgili başka bir mesele de Hz Yakub'un iki küçük çocuğu Yusuf ve Bünyamin'i diğer büyük çocuklarına oranla daha çok sevdiği meselesidir. Hz. Yakub'un Yusuf'u küçük olduğu ve onda büyük bir istikbal gördüğü için daha çok sevdiği ifade edilmiştir.[38] Kişinin kimi sevip sevmeyeceğinin insanın gücü dâhilinde olmadığı da belirtilerek Hz. Yakub'un bu konuda kınanamayacağı görüşü savunulmuştur[39]

Kur'an'da Hz. Yakub'un, küçük çocukları Yusuf'la Bünyamin'i daha çok sevdiğini belirten net ifadeler yoktur. Hz. Yakub'un, Yusuf ve Bünyamin'i daha çok sevdiği iddiası diğer çocukları üzerinden yapılan bir iddiadır. Nitekim ilgili ayette *"Hani demişlerdi ki: Yusuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgili, biz ise güçlü ve tutkun bir grubuz. Doğrusu, babamız belli ki çok açık bir yanılgı içindedir."*[40] buyurulmaktadır. Yusuf kıssasında Hz. Yakub'un oğulları arasında sevgi bağlamında bir ayırım yaptığı konusunda herhangi bir kanıt yoktur. Aksine kardeşlerin hasetliği ortaya çıktıktan sonra bile Hz. Yakub taraf olmadan sorunun kendi aralarında çözülmesi yönünde tutum takınmıştır. Hatta haset edilen diğer kardeş Bünyamin'i onlara emanet ederek Mısır'a göndermiş bu yolla kardeşlik duygularını pekiştirmeye çalışmıştır.[41]

2.2.2. Tevrat'ta Hz. Yakub

Kur'an'da Hz. Yakub'un hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Hz Yakub'la ilgili bilgiler Kur'an'da genel olarak inanç esaslı bilgilerdir. Hz. Yakub'un

[38] Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 505.
[39] Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, 18/95.
[40] Yûsuf 12/8.
[41] Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 126.

hayatıyla ilgili bilgiler incelendiğinde genelde Kur'an dışı kaynaklardan özellikle de Tevrat metinlerinden yararlanıldığı görülmektedir.

Tevrat'a göre Yakub, İshak'ın Rebeka adlı eşinden olan ikiz çocuklarından ikinci doğan çocuğudur. Doğum sırasında eliyle kardeşi Esav'ın topuğundan tuttuğu için kendisine "Topuk tutan" ya da "Hileci" manasına gelen Yakub ismi verilmiştir.[42]

Mevcut Tevrat'taki bilgilere göre Yakub, ilk evlat olduğu için kutsanma hakkına sahip kardeşi Esav'a tuzak kurup ve babası İshak'ı da kandırarak hileyle kendisini babasına kutsatmış hilekâr bir evlattır.[43] Tevrat'a göre Yakub dayısının kızları Lea ve Rahael ile evlenmiştir. Lea'dan altı erkek bir kız çocuğu, iki cariyesinden dört erkek çocuğu ve normalde kısır olan fakat daha sonra Rabb'in kendisini "anımsamasıyla" hamile kalan eşi Rahael 'den Yusuf adlı bir erkek çocuğu olmuştur.[44] Tevrat kaynaklı bilgilere göre Yusuf'un anne baba bir kardeşi Bünyamin de Rahel'den olmuştur.[45] Rahel 'in Bünyamin'in doğumundan hemen sonra öldüğü bilgisi de Tevrat'ta yer almaktadır.[46] Tevrat'ta Hz. Yakub'un çocuklarının sayısıyla ilgili verilen bilgiler bununla sınırlı değildir. Tevrat'ın Yaratılış bölümünde bu konuyla ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Örneğin Hz. Yakub'un çocuklarının kız ve erkek olmak üzere toplam otuz üç kişi olduklarından da bahsedilmektedir.[47]

Tevrat'ta Yakub 'la ilgili bahsi geçen ilginç konulardan biri de Tanrı'yla güreş tutmasıdır. Yakub Tanrı'yla gün ağarıncaya kadar güreşmiş, Tanrı Yakub'u yenemeyeceğini anlayınca Yakub'un uyluk kemiğine çarpıp uyluk kemiğini çıkartmıştır. Tanrı Yakub'a adını sorduktan sonra kendisiyle güreşip yendiği için artık kendisine "Tanrı'yla güreşir" manasında "İsrail" deneceğini söylemiştir.[48]

Tevrat'ın Yaratılış bölümünde yukarıda yazılanlara ek olarak Hz. Yakub 'la ilgili pek çok detay bilgi bulunmaktadır. Ancak asıl konumuz Hz. Yakub'un hayatı olmadığı için bu kadarlık bir bilgiyle yetinilecektir.

---

42 *Kutsal Kitap* (Korea: Korean Bible Society, 2013), Yaratılış 25/19-26.
43 Yaratılış 27/1-40.
44 Yaratılış 30/1-24.
45 Yaratılış 35/16.
46 Yaratılış 35/19.
47 Yaratılış 46/15.
48 Yaratılış 32/22-31.

2.3. HZ. YAKUB'UN SABIR VE TEVEKKÜLÜNÜNÜN YUSUF KISSASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yusuf kıssası, daha önce de belirtildiği gibi Hz. Yusuf'un hayatının öne çıktığı bir kıssa olmakla beraber babası Hz. Yakub'a dair bilgilerinde zikredildiği tek suredir. Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışının inceleneceği bu bölümde, Yusuf suresinde Hz. Yakub'la ilgili geçen bölümler değerlendirmeye tabi tutulacaktır

Konuları tartışmaya başlamadan önce bir usul tespitinde bulunmak yerinde olacaktır. Her ne kadar maslahatın zamana göre değişmesiyle peygamberlerin şeriatlerinin de değişmesi mümkünse de[49] Yüce Allah Hz. Âdem'den son Peygamber Hz. Muhammed'e kadar farklı elçiler diliyle; fakat hep aynı inanç esaslarını insanlığa ulaştırmıştır. Bundan dolayıdır ki Kur'an kendinden önceki kitapları tasdik eden bir kitaptır.[50] Bilindiği üzere *"Allah katında din İslâm'dır."*[51] Allah bir olduğuna göre onun dininin de bir olması ve bütün peygamberlere aynı dini göndermiş olması kadar doğal bir şey düşünülemez.[52] Nitekim Yüce Allah bir ayette *"O, Nuh'a buyurduklarını, sana vahyettiklerimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya buyurduklarımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz."*[53] buyurmuştur.

Bütün bunlardan dolayı Kur'an'da Peygamberimizi muhatap alarak ya da başka olaylar bağlamında indirilen ve şeriatla ilgili değişkenlerden olmayıp dinin esaslarından olan sabır ve tevekkülle ilgili ayetleri, Hz. Yakub'un olaylarını değerlendirmede ölçü kabul etmenin ve/veya bu ayetlere atıfta bulunmanın hiçbir sakıncasının olmadığı değerlendirilmektedir. Bu durum aynı zamanda Hz. Yakub özelindeki bir durumun Kur'an genelinde detaylandırılıp ele alınmasını sağlayacaktır.

---

[49] Kadı Abdülcebbar, *Dinin Temel İlkeleri,* çev. Hulusi Arslan, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 130.

[50] Şaban Ali Düzgün (ed.), *İslam İnanç Esasları,* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 187.

[51] Âl-i İmrân 3/19.

[52] Geniş bilgi için bk. Celil Kiraz, "Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10/2, (2001), 241-258.

[53] eş-Şûrâ 42/13. Benzer bir ayet için bk. el-Bakara 2/136.

2.4. HZ. YAKUB'UN SABIR VE TEVEKKÜLÜNÜ ORTAYA KOYAN OLAYLAR

Yusuf suresi içerisinde Hz. Yakub'la ilgili olup onun sabır ve tevekkül anlayışının incelenmesine yardımcı olacak olayları kapsayan ayetler, Sure'nin üç ayrı yerinde art arda gelmektedir. Bundan dolayı ilgili ayet grupları üç ayrı kategoride başlıklandırılacak ve değerlendirilecektir.

2.4.1. Yusuf'un Kayboluşu

Bu bölüm Hz. Yakub'un çocuklarının üvey kardeşleri Yusuf'u öldürmeyi tasarlamasıyla başlar. Babalarının Yusuf'u daha çok sevdiğini düşünen kardeşleri Yusuf'u öldürmeye karar verirler. Böylece babalarının sadece kendilerini seveceğini düşünürler.[54] İçlerinden biri Yusuf'u öldürmeyip kuyuya atmalarını önerir. Oradan geçen bir kafilenin Yusuf'u bulup alacağını ve böyle yapmanın daha uygun olacağını belirtir.[55]

Kardeşleri, Yusuf'u kıra götürmek için babalarından izin isterler. Asıl maksatları ise Yusuf'u bir kuyuya atmaktır.[56] Hz. Yakub çocuklarına Yusuf'u kıra götürmelerinin kendisini üzeceğini ve onların haberi olmadığı bir sırada Yusuf'u kurdun yemesinden korktuğunu söyler.[57] Yusuf'un kardeşleri de kendilerinin güçlü bir topluluk olduklarını belirterek buna rağmen Yusuf'u kurt yerse kendilerinin de çok üzülüp acı çekeceklerini söylerler.[58] Kardeşleri, Yusuf'u kıra götürme bahanesiyle alıp bir kuyuya atarlar.[59]

Akşam geç vakitte eve dönen Yusuf'un üvey kardeşleri babalarına Yusuf'u kurt yediği yalanını söylerler. Üzerine sahte kan sürülmüş Yusuf'un gömleğini babalarına gösterseler de Hz. Yakub buna inanmaz. Kıskançlık duygularının kendilerine böyle kötü bir şey yaptırdığını söyleyen Hz. Yakub, bundan sonra kendisine düşenin güzelce sabretmek olduğunu belirtir. Çocuklarının anlattıkları bu

[54] Yûsuf 12/9.
[55] Yûsuf 12/10.
[56] Yûsuf 12/11-12.
[57] Yûsuf 12/13.
[58] Yûsuf 12/14.
[59] Yûsuf 12/15.

yalan karşısında acısını bastırmanın ancak Allah'ın yardımıyla mümkün olacağını ifade eder.[60]

Konuyu değerlendirmeye başlarken şunu belirtmek gerekir ki Hz. Yakub'un çocuklarına: *"Hayır, nefisleriniz aldatmış da size bir iş yaptırmış"*[61] ifadeleri çocuklarına inanmadığının açık bir kanıtı niteliğindedir. Hz. Yakub'un, kurdun Yusuf'u yemiş olmasına rağmen nasıl olup da gömleğinin sağlam kalmış olduğunu sorgulaması ve/veya bundan dolayı çocuklarına kinayeli bir şekilde " Bu kurt ne kadar yumuşak huylu bir kurtmuş! Yusuf'u yemiş ama gömleğini yırtmamış!" demesi pek çok tefsirde kendisine yer bulmuş bir rivayettir.[62]

Hz. Yakub çocuklarının anlattıklarına inanmadığı halde sabretmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kur'an'ın burada kullandığı terim sabr-ı cemildir. Hz. Yakub çocuklarının bu yalanı karşısında **(فَصَبْرٌ جَمِيلٌ)** *"Artık bana güzelce (güzel bir sabırla) sabretmek düşer."* diyerek üzüntüsünü içine gömmektedir. Sabr-ı cemil kavramı bu bölümde üzerinde önemle durulması gereken bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bu kavram Hz. Yakub'un sabır ve tevekkülünü anlayabilmek açısından önemli ipuçları taşımaktadır.

Sabr-ı cemil, "Karşılık beklemeden başımıza gelen musibetlere rıza göstermek"[63] "Şikâyet etmemek ve tahammülsüzlük göstermemek"[64] "İçerisinde insanlara değil Allah'a şikâyet olan sabır"[65] gibi ifadelerle tanımlanmıştır. Hz. Yakub'un bu olay karşısındaki metanet ve direnci Yüce Allah'ın, elçisi Hz. Muhammed vasıtasıyla ilettiği son mesajında "Sabr-ı cemil" olarak kavramsallaştırılmıştır. Bugünün dünyası ve insanı göz önüne alındığında da sabr-ı cemil kavramının "Allah hatırına bir sabır" diye tanımlanabileceğinin uygun olduğu düşünülmektedir.

---

60 Yûsuf 12/16-18.
61 Yûsuf 12/18.
62 Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîri Kebîr*, 2/324; Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 508; Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb,* 18/105; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 11/287; Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri*, 3/158; İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri,* (İstanbul: Damla Yayın, 2012), 4/207.
63 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an,* İlmi Kontrol: Bekir Topaloğlu, (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006), 7/286.
64 Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 4/223.
65 Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri,* 4/208.

Burada tezimiz açısından tartışılması gereken başka bir konu Hz. Yakub'un çocuklarının anlattıklarına inanmadığı halde neden sabrettiği ve aktif bir tutum takınmadığı meselesidir. Yoksa bizim pasif olarak değerlendirdiğimiz bu tutum farklı boyutlardan ele alınması gereken bir durum mudur?

Râzî (öl. 606/1210) tefsirinde bu konuyu tartışmıştır. Razi'ye göre Hz. Yakub daha önce Yusuf'un gördüğü mezkûr rüya neticesinde ona *"Rabbin seni öylece beğenip seçecek ve sana rüya tabirine ait bilgi verecek"*[66] dediği için Yusuf'un ölmediğini biliyor olmalıydı. Hz. Yakub çocuklarının anlattıklarının yalan olduğunu anlamasına rağmen niye sabretmiştir? Allah'ın kaza ve kaderine sabretmek vacipken zalimlerin zulmüne sabredilmez hatta zulmün ortadan kaldırılmasına çalışılır. Eğer Yusuf yaşıyorsa niye onu kurtarmaya çalışmamış ya da ölmüşse meseleyi açığa çıkartıp niye kısas uygulatmamıştır? Razi bu soruya şöyle cevaplar vermektedir: Birincisi: "Allah Teâlâ Hz. Yakub'un mihnetini arttırmak ve meseleyi ona daha da zorlaştırmak için Yusuf'u aramaktan onu men etmiştir." İkincisi: Hz. Yakub'un çocukları güçlü oldukları için eğer Yusuf'u aramada ısrar ederse kendisine zarar vereceklerini düşünmüş olabilir. Üçüncüsü: Çocuklarının böyle bir şey yaptıklarının açığa çıkarsa insanların dillerine düşeceğinden korkmuş ve bir baba olarak buna razı olamamıştır. Razi'ye göre Hz. Yakub bütün bunlardan dolayı susup sabretmiş ve işi tamamen Allah'a havale etmiş olabilir.[67]

Hz. Yakub'un bu tavrını Kur'an ayetleri ışığında ele aldığımızda bir Kur'an ayeti dikkat çekmektedir. Yüce Allah Kur'an'da "*Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki bakalım sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi görüp gözetlemektedir."*[68] buyurmaktadır. Yine başka bir ayette evladın anne baba için *"fitne"* (imtihan) olduğu bildirilmektedir.[69] Bu olayda da çocuklarının Hz. Yakub için bir imtihan vesilesi kılındığı gayet açıktır. Hz. Yakub'un bu imtihana karşı gösterdiği sabır ve tevekkül ise yaşandığı zamandan bu güne insanlık için bir ders niteliğindedir.

Hz. Yakub'un bu yaşananlar karşısında gösterdiği sabır ve tevekkül, boş heves ve arzularına uyan, işi hep aşırılık olan kimselere boyun eğmek[70] olarak

---

66 Yûsuf 12/6.
67 Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, 18/106.
68 el-Furkan 25/20.
69 et-Tegabün 64/15.
70 el-Kehf 18/28.

algılanmamalıdır; aksine o iyilikle kötülüğün asla bir olmadığını çok iyi biliyor, kötülüğe iyilikle karşılık vermek gerektiğine inanıyordu. Bu haslete de ancak sabredenlerin "ve nefislerini intikamdan men edenler "[71] in kavuşacağını biliyordu.[72]

Bu olayda Hz. Yakub, Razi'nin de belirttiği gibi mezkûr rüyadan dolayı Yusuf'un yaşadığını biliyor olsa gerekir. Buna rağmen Yusuf'u kurt yediği yalanını duyduğunda çocuklarını birbirine düşman edecek hareketlerden kaçınmış, soğukkanlılığını koruyarak sağduyuyla hareket etmiştir.[73] Hz. Yakub çok sevdiği oğlunun başına gelenleri anladığında metanetini korumuş, Tevrat ve Talmud'daki anlatımların aksine feryad-ü figan etmeden olayı sükûnetle karşılayıp Allah'a sığınmıştır.[74] Rivayete göre Hz. Peygamber bir hadisinde "Sabır, musibetin vurduğu ilk anda muteberdir."[75] buyurmuştur. Hz. Yakub'un Yusuf'un başına gelenleri öğrendiğinde gösterdiği sabır, tam da böyle bir sabırdır. Kur'an, öfkelendiğinde öfkeyi yenip bağışlayıcı bir tutum sergilemeyi iman ve tevekkül sahibi insanların bir özelliği olarak tanımlar.[76] Hz. Yakub burada acısını içine gömerek yaşananları büyük bir tevekkülle karşılamıştır.

Hz. Yakub'un bu olay karşısında gösterdiği sabır ve tevekkül, onun iradesi dâhilinde olmayan ve Yüce Allah'ın takdiriyle kendisine isabet etmiş bir durum karşısında gösterdiği sabır ve tevekkül olarak kabul edilmelidir. Hz. Yakub Yusuf'un başına gelenleri öğrendiğinde *"artık bana sabr-ı cemil düşer"* demekle zımnen: Başıma gelen bu musibet Allah'tandır ve Allah'ın beni sınamasıdır öyleyse kul olarak ancak bana uygun görülen sınırlar içerisinde kederimi belli edip Allah'ın yardımıyla "acımı bastırmam"[77] gerekir demiştir.

Kur'an insanların başına gelen olayların Allah'ın yasalarından bağımsız olamayacağına vurgu yapar.[78] Dolayısıyla inananların Allah'tan başka kimseye tevekkül etmemeleri gerektiğini bildirir.[79] Hz. Yakub'un, çocuklarının anlattıkları

---

71 Ayıntabî Mehmed Efendi, *Tibyan Tefsiri,* çev. Süleyman Fahir, (İstanbul: Bütün Kitabevi, 1957), 4/1036. (bk. Fussilet, 41/35 açıklamaları)
72 Fussilet 41/34-35.
73 Kasapoğlu, *Kur'an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, 120.
74 Mevdûdî*, Tefhimu'l Kur'an,* 2/447.
75 Buhârî "Cenâze", 635.
76 eş-Şûrâ, 42/36-37.
77 Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri,* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 275.
78 et-Tegâbün 64/11.
79 et-Tegâbün 64/13.

karşısında kendisine yardım edecek olanın ancak Allah olduğunu ifade etmesi, onun tevekkül anlayışının Kur'an'daki tevekkül tanımıyla birebir örtüştüğünün göstergesidir.

Yüce Allah Tebük Seferi'ne katılmak istemeyen münafıklarla ilgili indirdiği bir ayette Peygamberimize şöyle buyurmaktadır: *" De ki: Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim Mevlamızdır. Mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar."*[80] Hz. Yakub da Allah'ın kendisi için yazdıklarından başkasının başına gelmeyeceğini biliyordu. Bu bilgi, onun kaderini ve kederini sabr-ı cemil ile yaşamasının en önemli garantisiydi.

Hz. Yakub çok iyi biliyordu ki; Allah onu bir derde düçar edecek olsa onu Allah'tan başka kimse def edemezdi. Yine biliyordu ki; Allah ona bir lütufta bulunsa onun bu lütfuna kimse engel olamazdı.[81] O, Allah hükmünü verinceye kadar sabredecekti. Çünkü Allah hüküm verenlerin en iyisidir.[82]

Sonuç olarak Hz. Yakub'un Yusuf'un başına gelenleri öğrendiğinde sergilediği tutumun pasif bir davranış olmadığı aksine olaylara daha derin bir boyuttan bakıp aklıselimle hareket ettiği ortadadır. İnananla inanmayan arasındaki en önemli fark, inananın olayların sonucunu görmeden dahi her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğunu ve olacağını kabul etmesi diğerinin ise sonucu bizzat gördükten sonra kabullenmesi ya da kabullenmek zorunda kalmasıdır. Hz. Yakub sonucu bizzat görmediği halde kesin bir imanla Allah'ın takdirine inanmakta ve buna göre davranmaktaydı. Hz. Yakub'un biraz bekleyip gidişatı görmek ve aceleci davranmamak isteyişi pasif bir eylem olarak değerlendirilmemeli aksine kul olarak gerekli tedbirleri almaya çalışıp Yaratıcı karşısında sınırlarını bilerek hareket etmek olarak değerlendirilmelidir.

2.4.2. Hz. Yusuf'la Kardeşlerinin Karşılaşması

Bu bölüm Hz. Yakub'un oğullarının tahıl almak için Mısır'a gitmeleriyle başlar. Hz. Yusuf yaşadığı pek çok acı olaydan sonra Yüce Allah'ın bir lütfu olarak kendisine iktidar verilmiş ve Mısır hazinelerinden sorumlu bir konuma getirilmiştir. Yıllar sonra Yusuf'un kardeşleri yaşadıkları bölgedeki kıtlık ve kuraklık sebebiyle

[80] et-Tevbe 9/51.
[81] Yûnus 10/107.
[82] Yûnus 10/109.

Kenan diyarından Mısır'a gelip tanımadıkları hazineden sorumlu kardeşleri Yusuf'tan tahıl isterler. Yusuf onları tanır. İstedikleri tahılı kendilerine verip ödedikleri parayı de gizlice yükleri arasına koydurur. Bir dahaki sefere kardeşlerini (Bünyamin'i) getirmezlerse tahıl vermeyeceğini söyler.[83]

Hz. Yakub'un çocukları Mısır'dan memleketlerine döndüklerinde babalarından gelecek sefer beraberlerinde kardeşlerini de kendileriyle göndermelerini isterler. Böylece daha çok tahıl alabileceklerini söylerler. Hz. Yakub çocuklarına, Bünyamin'in başına da daha önce Yusuf'un başına gelen olayların benzerinin gelmesinden korktuğunu ima ederek ancak Allah'a güvenebileceğini ve onun merhametlilerin en merhametlisi olduğunu söyler.[84]

Mısır'dan getirilen yükler açıldığında tahıl bedeli olarak verdikleri paranın kendilerine iade edildiklerini gören çocuklar, kardeşleri Bünyamin'i koruyup kollayacaklarını belirtip babalarından Bünyamin'i kendileriyle Mısır'a göndermesini isterler. Hz. Yakub çocuklarından kardeşleri Bünyamin'i kendilerine bir şey olmadıkça koruyacakları ve sağ salim geriye getirecekleri konusunda söz almadıkça Mısır'a göndermeyeceğini söyler. Çocukları bu sözü verince konuşmalarına Allah'ın şahit olduğunu belirterek Mısır'a gitmelerini ancak şehre ayrı kapılardan girmelerini tembihler. Bununla birlikte kendisi ne yaparsa yapsın Allah'ın takdirine engel olamayacağını söyleyip yalnız Allah'a tevekkül ettiğini, tevekkül etmek isteyenlerin de yalnız Allah'a tevekkül etmesini ister.[85]

Yüce Allah Hz. Yakub'un oğullarının şehre ayrı kapılardan girmesinin Allah'tan gelecek bir şeyi değiştirmeyeceğini, bunun sadece Yakub'un içinden geçirilen bir isteğin yerine getirilmesi olduğunu beyan etmektedir. Yüce Allah Hz. Yakub'un kendisine verilen bir ilim sayesinde her şeyin Allah'ın iradesine göre gerçekleştiğini bildiğini ancak pek çok kimsenin bunu bilmediğini bildirmektedir.[86]

Bu bölümdeki ayetler incelendiğinde Hz. Yakub'un bir yandan kendi tedbirlerini almaya çalıştığı diğer yandan da Allah'a karşı tam bir teslimiyet ve tevekkülle hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bünyamin'i Mısır'a götürmek isteyen

---

83 Yûsuf 12/55-60.
84 Yûsuf 12/63-64.
85 Yûsuf 12/65-67.
86 Yûsuf 12/68.

çocuklarından onu koruyacaklarına dair söz alması ve şehre ayrı kapılardan girmelerini istemesi tedbir almaya çalışmasının kanıtıdır.

Hz. Yakub'un çocuklarından böyle bir söz alması, Allah'a dayanıp güvenilmesine rağmen birbirinden söz almanın mutat bir alışkanlık olduğu şeklinde yorumlanmıştır.[87] Allah adına yemin etmenin anlaşma ve sözleşmeleri pekiştirip güvence altına alan bir unsur olduğu da ifade edilmiştir.[88]

İslam dininde yemin etmek, yemini yerine getirmek, sözünde durmak çok önemli kavram ve değerlerdendir. Kur'an'da pek çok ayet bu konuya vurgu yapmaktadır.[89] Yüce Allah, insanların sözleştikleri zaman mutlaka sözlerini yerine getirmelerini ve onları bozmamalarını emretmiştir. Bunun sebebini de bu işe Allah'ın kefil tutulması olduğunu beyan ederek *"Allah yaptıklarınızı bilmektedir."*[90] buyurmuştur.

Hz. Yakub kendisine düşen sorumluluğun farkında olarak tedbirlerini almıştır. Çocuklarından böyle bir söz almak aynı zamanda karşı tarafa da sorumluluklarını hatırlatıp onları uyarmak manasında iki yönlü bir eylemdir. *"Başınıza bir şey gelip hepiniz helak olmadıkça"* kaydını koyması ayrıca önemi haiz bir konudur. Çünkü Hz. Yakub insanın elinde olmayan şeyler için sorumlu tutulamayacağını örneğin, ölüm gelip çattığında "*sağlam kaleler içinde olsalar bile"* insanların bundan kurtulmayacağını[91] çok iyi biliyordu.

Hz. Yakub'un çocuklarının Mısır'a girerken ayrı kapılardan girmelerini öğütlemesi de aldığı bir diğer tedbirdir ve müfessirler tarafından üzerinde oldukça mesai harcanmış bir konudur. Müfessirler genelde bu konuyu nazara bağlamışlardır. Hz. Yusuf'un çocuklarının yakışıklı ve boylu poslu olduklarına vurgu yapılarak Hz. Yakub'un böyle bir tedbirle onlara nazar değmesini engellemek istediği belirtilmiştir.[92]

---

87 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an,* 7/331.
88 Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 523.
89 el-Bakara 2/225; el-Mâide 5/89; en-Nahl 16/94; el-İsrâ 17/34; el-Mü'minûn 23/8; es-Saf 61/2; el-Me'âric 70/32; el-İnsân 76/7.
90 en-Nahl 16/91.
91 en-Nisâ, 4/78.
92 Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an,* 4/372; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 7/332; Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 523; Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, 18/176.

Müfessirlerin "ayrı kapılardan girme" meselesine yaptıkları bu yorumlar "aşırı ve gereksiz" olarak da görülmüş hatta ayetin üslubuna aykırı bulunmuştur. Müfessirlerin bu konu üzerinde gereksiz yorumlarda bulunduğu ve bunu yaparlarken de ana konuyu kaçırdıkları belirtilmiştir. Allah'ın gerek görseydi bu sebepleri açıklayacağı ifade edilmiştir. [93]

Kanaatimizce "şehre ayrı kapılardan girme" meselesinde önemli olan konu, Hz. Yakub'un tedbir ile takdir arasında nasıl bir denge kurduğudur. Hz. Yakub gerektiğinde kendisine güzelce sabretmek düştüğünü belirtmekle birlikte yeri geldiğinde bir şehre girerken aynı kapıdan ve topluca girmemek gibi hassas bir güvenlik tedbirini de düşünmektedir. Hz. Yakub'un başına gelen olaylar sonucu takındığı tutumdan, onun gücü ve sorumluluğu dâhilinde olan ve olmayan durumları çok iyi tespit edip buna göre hareket ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hz. Yakub'un böyle bir tedbir alınmasını istemesi Yusuf ve Bünyamin dışındaki çocuklarını da sevdiğinin ve onlara değer verdiğinin bir göstergesidir. Oysa çocukları babalarının Yusuf ve kardeşini daha çok sevdiğini, kendilerini yeterince sevmediklerini düşünüyorlardı[94].

Hz. Yakub'un yukarıda açıklanan tedbirleri almakla beraber Allah'a karşı tam bir tevekkül ve teslimiyet içinde olduğu da aşikârdır. Bunun kanıtı çocuklarına Mısır'a girerken ayrı kapılardan girmelerini öğütledikten sonra kendisinin ne yaparsa yapsın Allah'ın takdirine engel olamayacağını belirtip yalnız Allah'a tevekkül ettiğini tevekkül etmek isteyenlerin de yalnız Allah'a tevekkül etmesi gerektiğini söylemesidir. Kanaatimizce Yüce Allah'ın başka bir elçisi Hz. Muhammed'e hitaben buyurduğu **(وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ)** *"Daima rabbine yönel, ondan yardım bekle."*[95] emri de aynı konuya vurgu yapan bir emirdir.

Hz. Yakub'un *"Gerçi ben ne yapsam, Allah'ın takdirini sizden engelleyemem"* demekle; hükmün Allah'a ait olduğunu ve onun hükmünde bir şey yazılmışsa mutlak başa geleceğini kastettiği ifade edilmiştir.[96] Konu cebr ve kader meselesiyle de izah edilmiştir. Hz. Yakub'un *"Şehre ayrı kapılardan girin"* demesi bu dünyadaki sebeplere riayet etmek, *"Gerçi ben ne yapsam Allah'ın takdirini sizden*

93 Kutub, *Fî Zılâli'l Kur'an,* 6/297.
94 Yûsuf 12/8.
95 el-İnşirah 94/8.
96 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 7/333.

engelleyemem" demesi de sebeplere iltifat etmeyip Allah'ın dışındaki her şeyden uzak olmak olarak açıklanmıştır.[97]

Bu bölümde üzerinde durulması gereken önemli bir başka konu da Yüce Allah'ın Hz. Yakub'un "şehre ayrı kapılardan girin" tedbirine karşı söyledikleridir. Yüce Allah Hz. Yakub'un oğullarının şehre ayrı kapılardan girmesinin Allah'tan gelecek bir şeyi değiştirmeyeceğini, bunun sadece Yakub'un içinden geçen bir isteğin yerine getirilmesi olduğunu beyan etmektedir. Yüce Allah Hz. Yakub'un kendisine verilen bir ilim sayesinde her şeyin Allah'ın iradesine göre gerçekleştiğini bildiğini; ancak pek çok kimsenin bunu bilmediğini bildirmektedir.[98]

"Şehre ayrı kapılardan girmenin Allah'tan gelecek bir şeyi değiştirmeyeceği, bunun sadece Yakub'un içinden geçen bir isteğin yerine getirilmesi olduğu" konusuna da değinilmiştir. Bu konu; Hz. Yakub'un çocuklarına toplu hâlde ya da tek tek olsalar da nazar değebileceği, Allah'ın takdir ettiği şeyi tedbirin değiştiremeyeceği ve Hz. Yakub'un da bunu çok iyi bildiği şeklinde açıklanmıştır.[99]

Yüce Allah Kur'an'da, yeryüzünde meydana gelen olayların ve insanların başına gelen musibetlerin daha yaratılmadan önce Allah'ın katında belli olduğundan bahseder.[100] Öte yandan herkesin kendi kazandığının kefili olduğuna vurgu yapar.[101] İnsan için kendi çabasının dışında bir şey olmadığını belirtir.[102] Hz. Yakub'un "şehre ayrı kapalılardan girme" öğüdü ve bunun karşısında Yüce Allah'ın cevabı bütün bu Kur'ani ifadelerin Yusuf kıssasında senarize edilmiş şekli gibi görünmektedir. Hz Yakub kul olarak üzerine düşeni yapmakta, Yüce Allah da son sözün kendisine ait olduğunu hatırlatmaktadır. Kur'ani gelenekten beslenen Anadolu insanının "Herkesin bir hesabı varsa Allah'ın da bir hesabı var" deyişi bu olayı özetleyen bir sözdür.

Burada tartışılması gereken bir konu da Hz. Yakub'a Allah tarafından bir ilim verildiği ve insanların çoğunun bunu bilmediğini ifade eden ayetin nasıl anlaşılması gerektiği meselesidir. Bu ilmin mahiyeti ve insanların neden çoğunun bunu bilmediği

---

97 Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb,* 18/178.
98 Yûsuf 12/68.
99 Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an,* 4/373; Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb,* 18/179.
100 el-Hadîd 57/22.
101 el-Müddessir 74/38.
102 en-Necm 53/39.

tezimiz açısından önemli bir konudur. Peygamberlerin Allah'la vahiy ve buna benzer özel iletişim kanallarıyla irtibat hâlinde oldukları şüphe götürmez bir gerçektir. Peygamber olmayan insanların da bu şekilde bir iletişime sahip olup olamayacakları tezimiz açısından önemlidir. Zira peygamber olmayan insanlar böyle bir iletişime sahip değilse onlardan Hz. Yakub'un gösterdiği şekilde bir sabır ve tevekkül göstermeleri nasıl beklenecektir?

Allah'ın bir kimseye ilim vermesi demek o kişinin hidayete ermesi ve doğru yolu bulmasıyla eş anlama gelmektedir. İnsanların hidayete ermesi kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla olabileceği gibi vahiy, ilham veya sadık rüyalar şeklinde de olabilir. Peygamberler dışındaki insanlara yönelik hidayet; ilham ve sezgi vasıtasıyla olur. Ayrıca "Hidâyet-i hâssa" denilen özel bir hidayet şekli daha vardır ki bu da aslında herkese yönelik bir hidayet türü olup kişilerin durumlarına ve konumlarına göre özel bir destek niteliğindedir.[103] Ayrıca "hiss-i kable'l-vuku" denilen ve "Önsezi" olarak Türkçeye çevrilen[104] bir durumun varlığı da bilinmektedir. Dolayısıyla Hz. Yakub'a verilen bu ilmin benzerinin, peygamberler dışındaki insanlara da verilebileceği değerlendirilmektedir. Kur'an'da Hz. Meryem'e melekler aracılığıyla böyle bir ilahi bilgi verildiğinden,[105] Hz. Musa'nın annesinin de yavrusunun hasretinden yanan yüreğinin sağlamlaştırılıp pekiştirildiğinden[106] bahsedilmektedir. Zaten ayette "*insanların çoğu bilmez*" ifadesinin mefhum-u muhalifinden bazılarının bilebileceği sonucu çıkarılmaktadır. O "bazıları" için de bazı şartlarının olacağı açıktır. Örneğin Allah'a iman ve ibadet etmek ve yalnız ondan yardım dilemek gibi Fatiha'nın şartlarını yerine getirmek gerekmektedir.[107]

Sonuç olarak kişinin tam bir teslimiyetle Allah'a dayanıp güvendiğinde Hz. Yakub'un aldığı özel ilmin bir benzerine muhatap olabileceği düşünülmektedir. Bu da Hz. Yakub'un sabır ve tevekkülünün -en azından önemli bir kısmının- peygamber olmayan insanlarca başka bir deyişle günümüz insanları tarafından da hayatlarına tatbik edilebileceği anlamına gelmektedir.

---

[103] Cağfer Karadaş, *Kadere İman*, (İstanbul: DİB Yayınları, 2017), 55-56.
[104] Eren vd., "önsezi", *Türkçe Sözlük*, 1/648.
[105] Meryem 19/17-26.
[106] el-Kasas 28/10.
[107] Karadaş, *Kadere İman*, 56.

2.4.3. Bünyamin'in Mısır'a Gidişi

Yusuf suresinde Hz. Yakub'un sabır ve tevekkülünü değerlendirmeye yardımcı olacak son ayet grubu Hz. Yakub'un, oğlu Bünyamin'in Mısır'da alıkonulduğunu öğrendikten sonra yaşananlarla ilgilidir. Hz. Yakub'un çocukları, kardeşleri Bünyamin'i de yanlarına alarak daha fazla tahıl almak için Mısır'a giderler. Yusuf öz kardeşi Bünyamin'e kendini tanıtır. Yusuf kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoymak için Allah'ın kendisine öğrettiği bir *"çare"* ile Bünyamin'i yanında alıkoyar. Bünyamin'in yükünün içine yerleştirilen hükümdarın su kabının bulunmasıyla hırsız olarak itham edilen Bünyamin Mısır yasalarına göre Yusuf'un yanında alıkonulur. Büyük ağabey babalarına Bünyamin'i geri getireceğine söz verdiği için Mısır'dan ayrılmayacağını söyler. Diğer kardeşleri memleketlerine geri dönerler. [108]

Hz. Yakub'un yanına dönen kardeşler olayı babalarına anlatırlar. Bünyamin'in hırsızlık yaptığına şahit olmadıklarını ama başlarına da böyle bir olay geldiğini söylerler. Hz. Yakub bu olanları işitince; çocuklarının nefislerinin kendilerine böyle bir iş yaptırdığını, bundan sonra kendisine düşenin güzelce sabretmek (Sabr-ı cemil) olduğunu belirtir. Ümidinin daha sonraki günlerde evlatlarının hepsine kavuşmak olduğunu ve Allah'ın her şeyi hakkıyla bilip hüküm sahibi olduğunu söyler. Hz. Yakub bu olaya çok üzülür*; "Vah Yusuf'um"* diyerek o kadar hüzünlenir ki (ağlar ki) gözlerine ak düşer. Ama yine de kederini içine atar.[109]

Çocukları Hz. Yakub'un bu hâlini görünce babalarına, kendisini Yusuf'un hasretinden helâk edeceğini söylerler. Yakub onların bu sözüne karşılık kendisinin hüznünü ve kederini yalnızca Allah'a şikâyet (arz) ettiğini ve Allah'ın lütfuyla onların bilmediklerini bildiğini söyler. Daha sonra da çocuklarının Mısır'a tekrar gitmelerini, ne yapıp edip Yusuf'la kardeşi hakkında haber almaya çalışmalarını ister. Bununla birlikte Allah'ın rahmetinden ümitlerini kesmemeyi de öğütler. Allah'ın rahmetinden ancak kâfirlerin ümit keseceğini belirtir.[110]

Hz. Yakub Bünyamin'in başına gelenleri dinledikten sonra kendisinin bu olay karşısında da şikâyet etmeden ve tahammülsüzlük göstermeden sabredeceğini söyler (Sabr-ı cemil). Bunları ifade ederken kullandığı cümle, çocuklarının kendisine

[108] Yûsuf 12/ 69-80.
[109] Yûsuf 12/81-84.
[110] Yûsuf 12/85-87.

Yusuf'u kurt yediği yalanını söylediklerinde kullandığı cümlenin aynısıdır. *"Nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabretmek düşer."*[111] **(**قَالَ بَل سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ**)** Ancak burada dikkat çeken bir nokta, ilk olayda yani Yusuf'u kurt yediği yalanında çocuklarının dahli olmakla birlikte bu olayda yani Bünyamin'in Mısır'da alıkonması olayında çocuklarının bir sorumlulukları yoktur. Buna rağmen Hz. Yakub çocuklarını itham ederek böyle bir şey söylemiştir.

Mâtürîdî (öl. 333/944); Hz. Yakub'un çocuklarını niye bu şekilde itham ettiğiyle ilgili bazı yorumlarda bulunmuştur. Mâtürîdî' ye göre Hz. Yakub, tüm çocuklarının Mısırlı yetkililer tarafından *"Ey kafile siz mutlak hırsızsınız!"* denilerek hırsızlıkla itham edilmelerine rağmen onların sadece Bünyamin için *"Oğlun hırsızlık yaptı*" demelerine kızmış ve "Kardeşinizin bunu gerçekten yapıp yapmadığını neden araştırmadınız?" "O kabı başkası da oraya koyabilirdi." demek istemiş olabilir.[112] Râzî (öl. 606/1210); Hz. Yakub'un çocuklarına *"Nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş"* demekle "büyük kardeşlerin Bünyamin'i Mısır'a götürme eylemini" kastetmiş olabileceğini belirtmiştir. Çünkü kardeşleri bundan bir menfaat sağlayacaklarını düşünüyorlardı. Râzî bir başka mana olarak da Bünyamin'in hükümdarın su kabını çalmadığı hâlde çocuklarının onun çalmış olduğunu düşünmelerinin onlara güzel gösterilip nefislerinin onları bu konuda aldattığının kastedilmiş olabileceğini ifade eder.[113]

Her ne kadar ilk meselede Hz. Yakub'un, çocuklarını itham etmesi doğru bilgiye dayalı ise de ikinci olayda yani Bünyamin'in Mısır'da alıkonulmasında, ayetlerin akışından anlaşıldığı kadarıyla Hz. Yakub'un çocuklarının sorumlu tutulamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü bu hadise Yüce Allah'ın Yusuf'a öğrettiği bir *"çare"* sonucu gerçekleşmiştir. Yukarıda adı geçen müfessirlerin bu konuyla ilgili çıkarımları daha ziyade öznel yorumlar gibi görünmektedir. Bu müfessirlerin görüşleri doğru kabul edilse bile Hz. Yakub'un bu söyledikleri okuyucuya, ilahi bir bilgiden çok Hz. Yakub'un kendi kişisel düşüncesiyle yapılmış ithamlar olduğunu düşündürmektedir.

---

111 Yûsuf 12/18,83.
112 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 7/345.
113 Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, 18/196.

Bütün bu yaşananlar ve söylenenlerden Hz. Yakub'un Bünyamin'in Mısır'da hangi şartlar altında alıkonulmuş olduğunu tam olarak bilmediği, başka bir deyişle ilahi bilgiyle bilgilendirilmediği ortaya çıkmaktadır.[114] Ancak daha önceki bölümlerde Hz. Yakub'un ilahi bir bilgiyle bilgilendirildiği konusu üzerinde durulmuştu. Buradan Hz. Yakub'un bazı konularda ilahi bilgiyle desteklenirken bazı konularda ilahi bilgiyle aynı oranda desteklenmediği ve ayetlerin bağlamından Hz. Yakub'un bütün yaşananların ayrıntılarına bire bir vâkıf olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen Hz. Yakub, sabır ve tevekkülünde en ufak bir sapma olmadan yoluna devam etmiştir. Olanlarla ilgili ister ilahi bir bilgi ile bilgilendirilsin isterse bilgilendirilmesin o, "Allah'ın her şeyi hakkıyla bilip hüküm sahibi olduğuna"[115] bütün kalbiyle iman etmekteydi. Çünkü Hz. Yakub "göklerde ve yerde ne varsa hepsinin Allah'a ait olduğunu ve güvenmek için Allah'ın kâfi geleceğini"[116] biliyordu. Zaten devamında, ümidinin daha sonraki günlerde evlatlarının hepsine kavuşmak olduğunu ve Allah'ın her şeyi hakkıyla bilip hüküm sahibi olduğunu söylemesi bunun bir kanıtıdır.

Bu bölümde üzerinde durulması gereken bir diğer konu da Hz. Yakub'un bu olay sonrası gözlerine ak düşecek kadar üzülmesidir/ağlamasıdır. Ayrıca konu Mısır'da alıkonulan Bünyamin olmasına rağmen Hz. Yakub neden Yusuf'un ismini anarak ("*Ah Yusuf'um ah!"*) ve kendini bu derece *"helak"* edecek kadar üzülmektedir? Görme yetisini zayıflatacak kadar üzülmek /ağlamak bir Peygamber için sabır ve tevekkül limitleri dâhilinde bir durum mudur?

Bu konuya geçmeden önce ilgili ayette geçen bir kelimenin nasıl yorumlandığı/yorumlanması gerektiği konusunda bir değerlendirmenin uygun olacağı düşünülmektedir. **(وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰٓاَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيْمٌ)** "*Ve onlardan yüz çevirdi de: 'Ah Yusuf'um ah! İçim yanıyor!' diyordu. Üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık yutkunuyor da yutkunuyordu."*[117] *a*yetinde Hz. Yakub'un gözlerine ak düşmesinin üzüntüden dolayı olduğu belirtilmektedir**. (مِنَ الْحُزْنِ)** Ancak bu üzüntü kelimesi bazı müfessirler tarafından ağlamak olarak

[114] Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîri Kebîr*, 2/348.
[115] Yûsuf 12/83.
[116] en-Nisâ 4/132.
[117] Yûsuf 12/84.

yorumlanmış ve Hz. Yakub'un gözlerine ak düşmesi aşırı derecede ağlamasıyla ilişkilendirilmiştir.[118]

İbn Kesîr (öl. 774/1373) tefsirinde bir hadis nakletmiştir. Kanaatimizce Hz. Yakub'un ağlaması buna dayandırılmaktadır. Rivayete göre: Hz. Yakub'un bir kardeşi vardı. Kardeşi Yakub'a "Gözlerine ak düşüren sırtını kamburlaştıran nedir?" diye sorduğunda Hz. Yakub "gözlerime ak düşüren Yusuf'a ağlamam, sırtımı kamburlaştıran Bünyamin'e olan üzüntümdür" demişti. Bunun üzerine Cibril Hz. Yakub'a gelerek önce Allah'ın selamını söylemiş sonra da Allah'ın kendisine "Benden başkasına şikâyette bulunmaya utanmıyor musun?" dediğini iletmiştir. Bunun üzerine Hz. Yakub *"Ben üzüntümü ve kederimi ancak Allah'a şikâyet ederim."* demiştir. İbn Kesîr bu hadisin "garîp ve mürsel"[119] olduğunu belirtmiştir.

Hz. Yakub'un üzüntüsünün ağlamakla ilişkilendirilmesinin yanı sıra bazı tefsirlerde ağlama eyleminden bahsedilmemiş, Hz. Yakub'un gözlerine perde inmesi (ak düşmesi) üzüntüsüne bağlanmıştır.[120] Üzüntünün Hz. Yakub'un ruhi bakımdan zayıflamasına neden olduğu, bunun da bazı organların hasarlanmasını tetiklediğine vurgu yapılmıştır.[121]

Konuyu tartışmaya başlamadan önce şunu belirtmek gerekir ki ağlamak insani bir duygudur. İnsanın yaşadığı duyguların bir karmaşa sonucunda ortaya çıkması eylemidir. Ağlamak duyguların bilincine varmak, zihnin yorgunluğundan uzaklaşıp fiziksel olarak rahatlamak demektir. Kişinin dile getiremediği ve adlandıramadığı duyguları serbest bırakma anı olan ağlamak, sağlıklı düşünme ve içsel hesaplaşmaya da yardımcı olur. Sonuç itibarıyla ağlamak rahatlatıcı bir eylemdir.[122]

Peygamberler insanlar arasından seçilmiş elçilerdir. İlahi bilgiyi karşısındakine aktaracak ileticinin alıcıyla aynı fiziki ve biyolojik özelliklerde olması beklenir. Bu,

---

[118] Ebu'l-Leys Semerkandî, *Bahrûl-'ulum,* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye,1993), 2/173; Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 527; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'azîm,* 4/405.

[119] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'azîm*, 4/ 405.
Garîp Hadis: Metin veya isnad yönünden tek kalmış ya da benzeri başka raviler tarafından rivayet edilmemiş hadistir. Hadis imamları arasında fazla rağbet görmemiştir. Münker Hadis: Zayıf olan bir ravinin, güvenilir ravilere muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadistir. Geniş bilgi için bk. Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü,* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 47,162.

[120] Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an,* 4/ 382-383; Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîri Kebîr*, 2/348.

[121] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 7/347.

[122] Prof. Dr. Bülent Enis Şekerel, "Ağlamanın Anlamı" (Erişim 04 Kasım 2019)

sağlıklı bir iletişimin en temel kurallarından biridir. Yüce Allah elçisi Hz. Muhammed'e hitaben şöyle buyurmuştur: " *De ki: 'Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor'."* [123] Dolayısıyla peygamberlerin ağlaması onların peygamberliklerinden ziyade insan olmalarıyla ilintili bir durumdur. Peygamberimiz de oğlu İbrahim'i ve torununu kaybettiğinde ağlamıştır. [124] Hz. Yakub evladının hasretiyle ağlamış olsa bile bu ayıplanacak bir şey değildir. Nitekim Hasan el-Basrî (ö. 110/728)' nin de evladını kaybetmesinden dolayı ağladığında kendisine bunun yanlış olduğunu söyleyenlere "Yüce Allah'ın Yakub'un hüznünü ayıpladığını görmüyorum." dediği nakledir. [125]

Hz. Yakub hüznünü ve kederini kendi içinde yaşamış ve kullara şikâyette bulunmamıştır. O acısını yalnızca Allah'a arz ederek "şikâyetini kalbinde tutmuştur."[126] Şayet derdini yalnızca Allah'la paylaşan Hz. Yakub'a gözyaşları eşlik etmişse bunlar, uhrevi âlemden bu dünyaya dökülen sabır ve tevekkül damlaları olarak değerlendirilmelidir. Ne ki burada ağlamanın süresi ve miktarı üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü bazı tefsirlerde Hz. Yakub'un seksen yıl ağladığı ve görme yetisinin bu yüzden zayıfladığı veya kaybolduğu nakledilir.[127] Bu bilginin doğru olduğu kabul edilecek olursa bu tür bir ağlamanın normal bir ağlama olmayıp "aşırı" ağlama olarak nitelendirilmesi gerekir.

Hz. Yakub'un aşırı ağlamasının asırlar boyu gerek dini, edebi gerekse folklorik pek çok konuya ilham kaynağı olduğu bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767), Taberî (öl. 310/923), Mâtürîdî (öl. 333/944) gibi erken dönem Kur'an yorumcularının tefsirlerinde bu konuya yer vermemeleri ve konuyla ilgili yukarıdan bahsedilen hadisin garîp ve münker olması, aşırı ağlama eylemine şüphe ile bakmayı gerektirecek bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca ayetteki (كَظِيمٌ) (üzüntüyü içine atmak) kelimesi Hz. Yakub'un derdini dışa vurmaksızın içine atarak yaşadığına işaret eden bir ifadeyi çağrıştırmaktadır. Derdini içine atarak yaşamak da göz sağlığını bozabilir. Örneğin üzüntünün kimi insanlarda diyabete, diyabetin de görme sorunlarına yol açtığı bilinmektedir. Ayrıca ağlamak her ne kadar insani bir duygu ise de aşırı ve uzun yıllar ağlamak insanı hayat

[123] el-Kehf 18/110. Benzer ayetler için Bk. el-En'âm 6/50; el-Furkan 25/20.
[124] Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 527.
[125] Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 527.
[126] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 7/349.
[127] Semerkandî, *Bahrûl-'ulum,* 2/173; Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 527.

mücadelesinden koparacak bir davranıştır. Oysa çalışmak ve hayatın içinde olup değer üretmek İslam'ın insanlara yüklediği önemli bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun en önde gelen muhatapları da peygamberlerdir. Nitekim Hz. Muhammed'den gündüz yapacağı işlerden geri kalmaması için ibadetlerinin bir bölümünü gece yapması istenmiştir.[128] Yıllarca sürecek bir aşırı ağlama, değil bir Peygamber hiçbir insan için normal bir durum olarak değerlendirilememektedir. Kaldı ki Kur'an' da Hz. Yakub'un güçlü ve basiret sahibi bir kul olduğu bildirilmektedir.[129]

Burada şunu özellikle vurgulamak isteriz ki biz Hz. Yakub'un güçlü olduğundan dolayı ağlamayacağını kastetmiyoruz. Tam aksine ağlamak zayıf ya da güçlü, erkek ya da kadın herkes için normal bir duygudur. Erkek egemen kültürün ürettiği "Erkekler ağlamaz" mottosu hiçbir akli, dinî ve psikolojik dayanağı olmayan bir ifadedir. Ancak bu derece aşırı ve uzun süreli bir ağlama kanaatimizce hiçbir peygamberin şeriatinde açıklanabilecek bir durum gibi görünmemektedir.

Peygamberlerin sorumluluğu sadece vahyi iletmek değildir. Aynı zamanda insanlara rol model olmak durumundadırlar. Bu rol modellik yalnız kendi ümmetleri için değil; kendinden sonraki nesiller için de geçerlidir. Eğer böyle olmasaydı Peygamber kıssalarının Kur'an'daki mevcudiyetlerini açıklamak zor olurdu. Bir peygamberin işini gücünü bırakıp bir köşeye çekilerek[130] seksen yıl sürekli ağlaması onun rol modelliğini sıkıntıya sokacak bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bütün bunlardan dolayı kanaatimizce ağlamak, Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışı içerisinde makul ölçülerde gerçekleşen duygusal bir eylem ve "üzüntüsünden bir cüz" olarak algılanmalıdır. Tezimizin amacı Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışını sadece tarihsel boyutuyla inceleyip orada bırakmak değildir. Bu anlayışın günümüz insanını ilgilendiren yönleri de ileriki bölümlerde tartışılacaktır. Bu konu üzerinde bu kadar durulmasının sebebi, ağlama eyleminin niteliğini ve niceliğini tam olarak tespit etmeden geçmenin ileriki bölümlerde eksik yorumlara yol açacağının düşünülmesidir.

---

128 el-Müzzemmil 73/6-7.

129 Sâd 38/45.

130 Divan edebiyatında "Beytülahzân" ya da "Külbe-i Ahzân" olarak tanımlanan ve "hüzün ve keder evi" manasına gelen tanımlar vardır. Yazıldığına göre: Hz. Yakub günlerini burada geçirir ve oğlu Yusuf'a burada ağlarmış. Geniş bilgi için bk. Mustafa İsen, "Beytülahzân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (Erişim 05 Kasım 2019).

Konuyla ilgili bir diğer mesele de Hz. Yakub'un Mısır'da alıkonulan evladı Bünyamin olmasına rağmen neden Yusuf'un ismini anarak üzülmüş/ağlamıştır? Hz. Yakub'un "*Ah Yusuf'um ah!"* diyerek üzülmesi onun yüreğindeki Yusuf'a karşı duyduğu hasretin ilk günkü gibi taze olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Hz. Yakub'un Yusuf'un görmüş olduğu mezkûr rüyayı da bilmesi ve rüyanın gerçekleşmeden Yusuf'un ölmeyeceğini düşünmesi yüreğindeki Yusuf hasretini ve umudunu sürekli diri tuttuğunun bir göstergesi olduğuna vurgu yapılmıştır. Yusuf'un başına gelenlerin, olaylar zincirinin bir başlangıcı olduğu dolayısıyla Yusuf'a ağlamasının aynı zamanda Mısır'da kalan diğer iki çocuğuna da ağlaması anlamına geldiği belirtilmiştir.[131] Hz. Yakub'un *" Umulur ki Allah onların hepsini bana getirir."* sözü bunun bir kanıtıdır.

Bu bölümde üzerinde durulması gerektiği düşünülen son konu da Hz. Yakub'un Mısır'a gidecek çocuklarından Yusuf'la kardeşini araştırmalarını istemesi ve onlara Allah'tan ümit kesmemelerini öğütlemesidir. Hz. Yakub Allah'ın rahmetinden yalnızca kâfirlerin ümit keseceğini belirtmektedir. Bu son konu da Hz. Yakub'un tedbirle takdir arasındaki dengeyi sürekli korumak istediğinin güzel bir örneğidir.

Hz. Yakub çocuklarının Yusuf ve kardeşini araştırmalarını söylerken kullandığı kelime "tehassesû" (**التحسس**) kelimesidir. Bu kelime hayırlı bir konuda yapılan araştırmalar için kullanılan bir sözcüktür. Tecessüs kelimesi ise kötü maksatlı araştırmalar için kullanılır.[132] Hz. Yakub bu söylemiyle çocuklarını gayret göstermeye teşvik etmiştir. Ayrıca Yusuf'un durumunu bilmeyen çocukları için de bu bir müjde niteliğindedir.[133] Çünkü onlar Bünyamin'in yaşadığını bilmekle beraber Yusuf'un yaşadığını bilmiyorlardı. Hz. Yakub ise Yüce Allah'tan gelen bir bilgiyle Yusuf'un yaşadığını biliyordu. Çocuklarının bir tembellik göstermesinden çekinerek böyle bir söz söylemiş ve onların derhal Mısır'a giderek Yusuf'la kardeşini araştırmalarını istemiştir.[134]

Hz. Yakub bunu çocuklarına söylerken aynı zamanda Allah'tan ümit kesmemelerini istemiştir. Hz. Yakub'un Allah'ın rahmetinden sadece kâfirlerin ümit

---

131 Zemahşerî, *el-Keşşaf,* 527.
132 el-Hucurât 49/12.
133 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'azîm,* 4/ 406.
134 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 7/350.

keseceğini bildirmesi yalnızca onun şeriatinde olan bir durum değildir. Aksine Yüce Allah'ın Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed aracılığıyla yapmış olduğu benzer ikazlarda da[135] Allah'tan ümit kesmemenin İslam'ın her daim emrettiği evrensel bir mesaj olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an insanın çabucak umutsuzluğa düşebilecek bir yapısının olduğuna vurgu yapar.[136] Hâlbuki Allah'ın rahmetinden ümit kesmek Allah'ın ayetlerini inkâr etmekle eşdeğer tutulmuştur. [137] İnsana fıtratını bahşedenin de Yüce Allah olduğu düşünüldüğünde bu konunun da insanın imtihanın ciddi bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu çok iyi bilen Hz. Yakub çocuklarını bu konuda peşinen uyararak onların ümitsizliğe kapılmak gibi bir yanlışa düşmelerini engellemek istemiştir.

Sonuç olarak bu son bölümde Hz. Yakub'un başına gelen olaylar karşısında sergilediği tutumun tedbir ve takdir arasındaki dengeyi korumak yönünde olduğu söylenebilir. O bir yandan hüznünü ve kederini sadece Allah'a arz ederek derdini tam bir teslimiyetle kendi içinde yaşarken diğer yandan çocuklarının Mısır'a gidip kardeşlerini aramalarını istemektedir. Hz. Yakub, amaç ve sonuçlara birtakım sebepler aracılığıyla ulaşılacağını gayet iyi biliyordu. Sebepler Allah'ın hikmetinin açığa çıktığı yerlerdir. Çünkü hikmet, varlıkların hayat sahnesinde olması gereken yerde bulunmasıdır. Bundan dolayıdır ki Allah'ın kaderiyle hikmeti arasında bir çelişki yoktur, aksine birbirlerini desteklerler.[138]

2.5. HZ. YAKUB'UN SABIR VE TEVEKKÜLÜNÜN GÜNÜMÜZ İNSANI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Günümüz insanı çabuk ve zahmetsiz elde etmek isteyen, bununla birlikte elde ettiklerini bir o kadar da çabuk tüketen doyumsuz bir yapıya sahiptir. Tüketim ekonomisinin çarklarıyla kışkırtılan bu yapı, geçmişe oranla daha çok maddi kazanıma sahip insanları psikolojik olarak büyük bir kaybedişle karşı karşıya bırakmıştır**.** Sadece bugüne odaklanan ve çabuk elde etmenin hazzıyla yeniden ve daha da çabuk elde edip tüketmek isteyen insan adeta oyuncak koşu çarkının içindeki hamsterlar gibi fasit bir daire içinde dönmekte, daha çok koşmakla daha uzaklara gidebileceğini

[135] el-Hicr 15/55-56; ez-Zümer 39/53.
[136] er-Rûm 30/36; Fussilet 41/49.
[137] 'Ankebût 29/23.
[138] Muhammed b. İbrahim el- Hamed (drl.), *Kaza ve Kader İle İlgili Fetvalar*, çev. Mustafa Öztürk, (İstanbul: Guraba Yayınları, 2011), 39.

zannetmektedir. Ancak hamsterların en azından stresini alıp rahatlatan bu koşu modern insanı yormakla kalmayıp daha da stresli bir hâle getirmektedir.

Yüce Allah dünya hayatının geçici nimetlerini, ahiret hayatının kalıcı nimetlerine tercih edenlere istediklerinin bu dünyada –Allah'ın dilediği kadar- peşin olarak verileceğini; ancak bu tür kişilerin kovulmuş ve kınanmış olarak cehenneme gireceğini belirtmiştir.[139] Yüce Allah Kur'an'da inananları dünya hayatının çekici nimetlerine karşı aldanılmaması gerektiği konusunda uyarmaktadır. Bütün bunlar birer sınanma aracıdır. Onun katında olanlar ise kalıcı ve süreklidir. [140] Yüce Allah'ın bu uyarısı dünyadan el etek çekme çağrısı olarak algılanmamalıdır. Aksine bu çağrı dünya nimetlerinden insan onuruna yaraşır bir şekilde yararlanma ve köklü değerlerle onurlanma çağrısıdır. Bu davet; insanı Allah ile sürekli bir bağ içinde tutmayı, modern dünyanın aldatıcılığı içinde kaybolup gitmeyi önleyecek bir davettir. Böylelikle insan geçici dünya nimetleri karşısında ruhen bir bunalım yaşamayacak; bu sahte güzelliklere rağmen ebedi mutluluğa sahip olma özgürlüğünü süreklik olarak muhafaza edecektir.[141]

Modern dünyanın sunduğu geniş imkânlar insanların dikkatini tamamen yaşadığı ana yoğunlaştırmasına neden olmuştur. "Bugüne odaklanmak" ile "anı yaşamak" bu yoğunlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkabilecek iki kavramdır. Bununla birlikte bu iki kavram birbirinden oldukça farklı anlamlar içermektedir. Bugüne odaklanan geleceği planlamayı hiç düşünemeyebilir. Ancak anı yaşayan kimse geçmişi değiştiremeyeceğini bildiği gibi geleceğin de tamamen kontrolünde olmadığının bilinciyle planlama yapar. Bunun için de geleceği planlarken sınırlarını bilmek durumundadır ki işte tam bu noktada Hz. Yakub'un aktif sabrı ve tevekkül anlayışı devreye girecektir. Hz Yakub'un hayatı yavaşlatan ve rahatlatan sonuca odaklanmış yaşam tarzı, Müslüman birey için hayatın anlık zorluklarına takılmadan ebedi mutluluğa doğru yol almanın bir kılavuzu olacaktır.

Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışının günümüz insanına neler katabileceğinin inceleneceği bu bölümde, tek tip bir insan düşüncesinden yola çıkılmamaktadır. Bununla birlikte "Günümüz insanı" ya da "Modern insan"

[139] İsrâ 17/18-19.
[140] Tâhâ 20/131.
[141] Kutub, *Fî Zılâli'l Kur'an,* 7/249.

deyimleriyle, genellikle, dünyevileşmiş/dünyevileşme tuzağına çekilmiş insan kastedilmektedir.

2.5.1. Hz. Yakub'un Sabrının Aktif Bir Sabır Oluşu

Teknolojik imkânların gelişmesiyle birlikte hayatın hızlandığı sıklıkla dile getirilen bir durumdur. Geçmişte çok uzun bir zaman dilimi gerektiren işlerin günümüzde kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilebilir olması modern insanı daha hırslı ve sabırsız bir konuma sürüklemiştir. Böyle bir konuma sürüklenen insan için aktif sabrın öneminin ne olabileceği/olması gerektiği konusu bu bölümün ana temasını oluşturmaktadır. Önceki bölümlerde sabrın İslâm literatüründeki tanımları ve bu veriler bağlamında tespitler yapılmıştı. Bundan sonraki bölümlerde psikoloji biliminden de yararlanılmaya çalışılacaktır.

Her şeyden önce sabır, insana ümitle beklemeyi ve toleranslı olmayı öğreten bir erdemdir. Dolayısıyla sabır, zaman kavramıyla çok ilintili bir değer olup aslında bir yönüyle vakti doğru yönetmektir.[142] Batıda yapılan çalışmalarda sabırla ilgili çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Sabrın bazı durumlarda pasifliğe yol açtığını iddia edenler olmuştur. Bu görüşe göre birey; sosyal adaletsizlik, zulüm vs. durumlarla karşılaştığında derhal aktif bir durumu tercih etmelidir. Bununla birlikte bazen hiçbir şey yapmaksızın ortamın sakinleşmesini beklemenin daha yararlı olabileceği görüşü de dile getirilmiştir.[143]

Sabrı aktif ve pasif olmak üzere iki kategoride değerlendirenlere göre aktif sabır, insanın mücadelesine yılmadan devam etmesidir. Pasif sabır ise hiçbir şey yapmadan beklemektir.[144] Pasifliğin adının sabır konamayacağı aşikârdır. Aktif sabrın en güzel örneğini vermiş olan Hz. Yakub günümüz insanı için mükemmel bir örnektir. Çünkü o, mücadelesine hiç yılmadan ve ümidini kesmeden devam etmiştir. Aynı zamanda çocuklarını da bu konuda motive etmiştir.

Hz. Yakub gerek Yusuf'u kurt yediği yalanından gerekse de Bünyamin'in Mısır'da alıkonulmasından sonra "ilerisini düşünen" ve "Allah'ın hükmünü de hesaba katan" bir hareket tarzı izlemiştir. Olaylara ani ve orantısız bir tepki vermemiş bununla

---

142 Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ,* , (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 128.
143 Sarah Ann Schnitker, *An Examination of Patience and Well Being,* (California: 2010), 20-21. akt. Mebrure Doğan, *Sabır Psikolojisi,* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 65.
144 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ,* 131.

birlikte yapabileceklerini de sonuna kadar yaparak çocuklarını da bu doğrultuda yönlendirmiştir. Şayet Hz. Yakub aceleci ve Allah'a yeterince güvenmeyen bir tutum takınsaydı olaylar daha karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hâl alabilirdi. Oysa ilk bakışta Hz. Yakub'un pasifliği olarak görülebilecek sabır ve tevekkül unsurları, onun bu anlayışı sayesindedir ki uzun vadede tüm ailenin mutluluğunu inşa eden yapıtaşlarına dönüşmüştür.

Hz. Yakub'un sabrı ile ilgili yapılacak bir çalışmada üzerinde durulması gereken bir konu da sabır ve tahammül kavramları arasındaki farktır. Anlam erozyonuna uğramamış manasıyla sabır; aktif bir süreçtir. Çünkü sabreden kişi yüz yüze kaldığı sorunu önce kabullenip sonra da çözümü yönünde gayret sarf eder. Nihayet bütün bu çabalarının karşılığında sonucu bekler. Tahammülde ise durum farklıdır. Tahammülde duyguların bastırılması ve edilgenlik vardır. Böyle bir davranış öfkenin birikmesine ve neticede öfke patlamasına neden olur. Bu durum tahammül eden bireyi olumsuz bir ruh haline sürükler.[145]

Hz. Yakub'un yaşadığı olaylar karşısındaki tutumu tahammül değil aktif bir sürecin yansımalarıdır. Başına gelen musibetleri kabullenip gücü oranında alabileceği tedbirleri alan Hz. Yakub sabır ve tevekkülle sonucu beklemiştir. Bu bekleyiş belki ıstıraplı ama kaygı ve strese mahal bırakmayan bir bekleyiştir. Öfke ve telaş içermeyen; aksine son hükmün Allah'a ait olduğu bilinciyle onun takdirine rıza gösteren dingin bir ruh hali, Hz. Yakub'un Yusuf suresinde baştan sona takındığı tutumun özetidir.

Hz. Yakub'un yaşadığı olaylar sonucundaki sabrının aktif bir sabır olduğunun irdelenmeye çalışıldığı bu bölümde şu da ifade edilmelidir ki etimolojik açıdan yapılacak bir değerlendirmede de Hz. Yakub'un başına gelenler karşısındaki tutumunun "aktif" kelimesinin manasına uygun olduğu görülmektedir. "Aktif " sözcüğü Latince kökenli bir kelime olup (Activus)[146] diğer dillere de buradan geçmiştir. İngilizcede (Active), "Hareketli, canlı" gibi manalara gelmekle birlikte "Devinime ya da değişikliğe sebep olan"[147], "Beklenilen şekilde çalışan ya da

[145] Öznur Özdoğan, *İsimsiz Hayatlar*, (Ankara: Lotus Yayınları, 2005), 155-158. akt. Mebrure Doğan, *Sabır Psikolojisi,* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 76.
[146] etimelojitürkçe.com. "Aktif Kelime Kökeni", (Erişim 13 Ekim 2019)
[147] Victoria Neufeld (ed.), *Webster's New World Dictionary*, "active", (New York: Pocket Books, 1995), 7.

faaliyette bulunan"[148] gibi anlamlara da sahiptir. Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışı, Yusuf'u öldürmeyi düşünecek kadar ondan nefret eden çocuklarının sonuçta Yusuf'un üstünlüğünü kabul edip ona hürmet etmelerine neden olan bir süreci yönetebilmesini sağlamıştır. Bu çok önemli bir "değişikliktir." Diğer taraftan Hz. Yakub'un sabır ve tevekkülü Yusuf suresi özelinde incelendiğinde Hz. Yakub'un kendisinden "beklenilen ve umulan" şekilde hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bütün bunlardan dolayı "Aktif" kelimesinin kökeni itibarıyla yapılacak bir çalışmada Hz. Yakub'un sabrının aktif bir sabır olduğu tespitine ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak Hz. Yakub'un sabrı pasif bir bekleyiş değil aksine sorunların farkındalığıyla hareket edip çözüm üretmeye çalışan aktif bir tutumdur. Bununla birlikte Hz. Yakub, *"Allah bilir siz bilmezsiniz"* [149] buyuran bir yaratıcıyı bütün benliğiyle özümsemiş biri olarak sınırları ve kapasitesi dâhilinde hareket etmiştir.

2.5.1.1. Aktif Sabrın Günümüz İnsanına Sunabileceği Katkılar

Aktif sabır, insanın yaşamında yüz yüze kalacağı güçlükler karşısında göstereceği direnç olmakla birlikte istek ve arzularına da bir sınır getirebilme ve set çekebilme becerisidir. Bunun içindir ki yaşamın merkezine doğru olarak konuşlandırılacak bir aktif sabır anlayışı, insan için sadece bir direnme metodu değil aynı zamanda bir makuliyet ve denge mekanizması da olacaktır. Bu bölümde ele alınması düşünülen ilk konu, insanın "makul sayılamayacak ölçüdeki sahip olma isteğinin"[150] Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışıyla olan negatif ilişkisidir.

İnsan doyumsuz bir yapıya sahiptir. Platon (öl. m.ö. 427) "Bir bedene sahip olduğumuz sürece isteklerimize asla tam anlamıyla kavuşamayız." demiştir.[151] İktisat bilimi de insanın isteklerinin sonsuz ancak kaynakların kıt olduğundan bahseder.[152]

---

[148] Michael Mayor (Direktör), *Longman Dictionary of American English*, "active", (China: Pearson, 2010), 11.

[149] el-Bakara 2/116.

[150] Buradaki "makul" kelimesinin göreceliliğinin farkında olarak şunları söylemek uygun olacaktır: Göklerde ve yerde olan her şeyin sahibinin Allah olduğu, bütün bu nimetlerin insana emanet olarak verildiği ve gün gelecek bu emanetlerden de hesaba çekileceği bilinci, "makuliyet" kavramının ana omurgası olarak kabul edilmiştir.

[151] Douglas J. Soccio, *Felsefeye Giriş Hikmetin Yapıtaşları,* çev. Kevser Kıvanç Karataş, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010), 440.

[152] Doğan Bakırtaş & Habip Demirhan, "İhtiyaç ve İstek Paradoksu: İktisadi ve Metafizik Bir Yaklaşım", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3/3 (2015), 71-87.

Kur'an, insanın malı taparcasına sevdiğini ve mirası haram helal demeden yediğini belirtir.[153] Ancak her istediğine sahip olamayacağını da beyan eder.[154]

İnsan için en önde gelen sınanma faktörlerinden biri onun sahip olma duygusudur. Bu duyguyla onu donatan Yüce Allah yine bu duyguyla onu sınava tabi tutmaktadır. Günümüzde gerek beşeri ilişkilerde gerekse devletlerarası ilişkilerde çatışma noktası hep sahip olma duygusunun eyleme dönüşmeye başlaması noktasına tekabül etmektedir.

İslam'ın doğuş yıllarına da bakıldığında aslında manzara farklı değildir. Mekke'nin ileri gelenlerinin "Amine' nin oğlu yetim Muhammed'e" bu denli şiddetli itiraz etmelerinin arkasında yatan sebep, sahip oldukları maddi zenginlik ve itibarlarını kaybedecek olmalarıydı. Yoksa onlar İslam'ın farz kıldığı bedeni ve mali ibadetlere itiraz etmemişlerdi. Zaten bu ibadetlerin çoğu hicretten sonra farz kılınmıştır. Allah'ı birlemenin pratik hayatlarına izdüşümlerini çok iyi tahmin eden Mekkeli müşriklerin davası, sahip olduklarını kaybetmeme davasıydı.

Arzularına bir sınır koyamayan insan hiçbir zaman rahat ve huzurlu bir yaşam süremez. Sahip olmak insan yaşamının tek hedefi olduğunda açgözlülük, ihtiras ve doyumsuzluk gibi olumsuz duyguları da beraberinde getirecektir.[155] Dünya hayatının geçici nimetlerine dalıp gitmek acılara sebep olan, kişide kaygı ve umutsuzluk yaratan bir durumdur. Oysa insan yaşamında önemli olan nefsin mutluluğu, aklın dinginliği ve rahat olabilmesidir.[156]

Mülkiyet ve kâr elde etmenin en önemli amaç olduğu bir toplumda bireylerin "kendim olmak" ya da "sahip olmak" arasında bir tercih yapabilme şansları yoktur. Zira böyle bir toplumda artık kişileri yönlendiren ihtirasları olacaktır ki bu da "kendim olmak" seçeneğinin kendiliğinden ortadan kalkması anlamına gelecektir.[157]

İnsanın fıtratından gelen sahip olma arzusu, emanet bilinciyle dengelenebilir. Mülkün sahibi Yüce Allah'tır. Kur'an'da insanların Allah tarafından bu mülke vekil

[153] el-Fecr 89/19-20.
[154] en-Necm 53/24.
[155] Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev. Aydın Arıtan, (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 25.
[156] İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, çev. Ahmet Çelen vd. (İstanbul: Ekin Yayıncılık, 1998), 2/191.
[157] Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, 51.

kılındığı belirtilir.[158] Kişinin malı elinde bulundurması sahip olma eyleminden çok Yüce Allah'ın verdiği geçici bir görev olarak kabul edilmelidir.[159] "İnsan her şeye sahip gibi gözükse de, gerçekte hiçbir şeye sahip değildir. Çünkü bir nesneye sahip olmak, onu saklamak ya da denetlemek, yaşam sürecinin belirli ve kısa alanlarıyla kısıtlıdır."[160] Bu farkındalıkla sahip olma duygusunu "makulleştiren" Müslüman birey hem stresten uzak bir yaşam sürerek kendine hem de daha kolay infak ederek topluma yararlı bir fert olacaktır. Sabır bu "makulleştirme" sürecinin önemli bir unsurudur.

Sabır; iki dere dolusu malı olsa bile bir üçüncüsünü isteyecek kadar açgözlü olan insan[161] için bir oto kontrol sistemidir, İnsanoğlunun aceleci ve zayıf bir fıtratı vardır.[162] Sabır, yaşamakta olduğumuz bu "ani tatmin ve hız çağında"[163] bütünü görecek kadar beklemeyi öğrenebilmek ve her oluşun bir yasası olduğunu bilip sebeplerin bir araya gelme vaktini ve saatini beklemenin önemini idrak edebilmektir.

Sabrın böyle bir işlevinin olabilmesi için de Hz. Yakub gibi aktif bir sabır sahibi olmak ya da en azından bu uğurda mücadele edebilmek gerekmektedir. Ancak böylelikle günümüz insanı modern dünyanın sunduğu sayısız imkânlar içerisinde yitip gitmeden makul bir sahip olma güdüsünü yakalayabilir. Aktif sabır, Kur'an'ın en temel tezlerinden biri olan "*Mülk Allah'ındır*" kavramını içselleştirerek yaşamanın teminatıdır. Günümüz insanı da tıpkı Hz. Yakub gibi gücü dâhilinde olan ve olmayan unsurları iyi tespit edip hangi durumlarda neye nasıl sahip olabileceğini, hangi durumlar da ise "sabr-ı cemil" ile beklemek gerektiğini iyi bilmelidir.

Sahip olmanın ifrat derecesi kadar, tefrit derecesinin de İslam'ın temel kurallarına uygun olmadığı gözden kaçırılmamalıdır. İnsanoğlunun Allah'ın verdiği nimetleri en uygun ve yararlı şekilde kullanıp insan onuruna yaraşır şekilde bir hayat sürdürmesi Müslüman oluşunun gereğidir. *"Ey Âdemoğulları! Her mescide gideceğinizde güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."*[164] ayeti bunun bir kanıtıdır. Yüce Allah'ın dileği insanların dünya malından yararlanmaları yönündedir. Bununla birlikte o istediğine istediği kadar nimet

[158] el-Hadîd 57/7.
[159] Seyyid Kutub, *İslâm'da Sosyal Adalet*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Beka Yayıncılık, ts.), 205.
[160] Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, 104.
[161] Buhârî, *Kitâbü'l-İsti'zân,* 2025.
[162] el-İsrâ 17/11. en-Nisâ 4/28.
[163] Kemal Sayar, *Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez,* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 47.
[164] A'raf 7/31.

bahşedebilir. Bu o kişiden hemen razı olup olmadığı anlamına gelmez. Böyle olması imtihanın bir gereğidir. Gerçek ve nihai değerlendirme ahiret hayatında olacaktır. Bundan dolayı inananların ahireti düşünüp bu dünyada ona göre hareket etmeleri gerekir.[165]

Bu bölümde ele alınmak istenen bir diğer konu da modern insanın en ciddi sorunlarından biri olan "üzüntü ve kaygı" probleminin Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışı bağlamında değerlendirilmesidir. Uzmanlar üzüntü ve kaygıyı, travmatik bir olay karşısında psikolojik dengesi bozulan insanın verdiği ilk tepki olarak tanımlamaktadır.[166] Ancak üzüntü ve kaygının, insan psikolojisine yansımaları açısından bazı farklılıklar vardır. Üzüntü ya da ıstırap olarak tarif ettiğimiz acılar doğru istikamette değerlendirilirse sonuçta insanı olgunlaştıran ve daha üstün bir varoluş boyutuna taşıyan duygulardır. İnsan, yaşadığı ıstırap karşısında önce acı ve hayal kırıklığı hisseder. Daha sonra kendisini sorgulamaya ve tanımaya başlar. En sonunda ise kendini yenilemiş bir insan olarak hayatına devam eder. Günümüz dünyası ıstırabı uyuşturma ve özellikle de tüketim vasıtasıyla yok sayma çabası içindedir. Oysa doğru olarak yaşanacak ıstırap, insanda olumlu ve kalıcı yönde değişimlere sebep olacaktır.[167]

Kaygıda ise durum farklıdır. Kaygı düzeyi yüksek olan insanların çeşitli psikolojik hastalıklarla karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Bu tür insanların bilinç düzeyi daralır ve sürekli ölüm korkusuna dayalı düşünceler üretirler. Kişilik değişmesi ortaya çıkar ve sürekli tedirgin yaşarlar. Kaygı, psikolojik bozuklukların yanı sıra bedensel bozukluklara da sebep olur. Kalp bölgesinde sıkışma, solunum güçlüğü, iştahsızlık, uykusuzluk, yorgunluk vb. sorunlar ortaya çıkar.[168]

Hz. Yakub'un yaşadığı olaylar karşısındaki duyguları, kaygıdan çok ıstırap olarak tanımlanabilir. Çünkü onun yaşadığı olaylar neticesinde çocuklarına söylediği ifadelerine kaygıdan ziyade bir ıstırap havası hâkimdir. Sabr-ı cemil ile sabretmesi,[169] derdini ancak Allah'a şikâyet etmesi[170] hep birer ıstırap işaretidir. Bununla birlikte ne

[165] Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs,* 2/339.
[166] Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ,* 195.
[167] Sayar, *Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez,*122-127.
[168] Özcan Köknel, *Korkular Takıntılar Saplantılar,* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995), 145, 150-151.
[169] Yûsuf 12/18,83.
[170] Yûsuf 12/86.

yaparsa yapsın Allah'ın takdirine engel olamayacağını söylemesi,[171] olacaklardan herhangi bir kaygı duymadığının ve kendisini Allah'ın hükmüne teslim ettiğinin bir göstergesidir. Onun bu davranış kalıplarının gerisinde yatan temel sebebin, sahip olduğu sabır ve tevekkül anlayışı olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, üzüntü ve sıkıntıların insanları olgunlaştırdığı bilinen bir gerçektir. İnsan yaşadığı müddetçe "Derman arardım derdime, derdim bana derman imiş"[172] dedirtecek pek çok olayla karşılaşabilir. "Dert daima insana yol gösterir"[173] ama şu şartla ki "Bu perdeyi yakacak dert, bu yolda yürüyecek mert lazımdır."[174] Doğum sancısı tutmadan Meryem hurma dalını tutamadı.[175] Yusuf'un gömleği, arkadan yırtılmadan Yakub'un gözlerindeki perdeyi yırtamadı.[176] "Hüzün Yılı"[177] çıkmadan Hz. Peygamber Miraç'a çıkamadı. İnanan kişi yaşadığı zorlukların mutlaka Allah katında bir karşılığının olacağını, bunların bir hayra kapı aralayacağını umarak ve Allah'a güvenerek yaşamalı, sonuç için acele etmemelidir.

2.5.2. Hz. Yakub'un Takdir İle Tedbir Arasında Kurduğu Denge

Ölçü ve denge, varlığın başlangıcından bu yana hem evrende hem de insanın kendisinde mevcut olan en önemli unsurlardan biridir. Yüce Allah Kur'an'da her şeyi bir ölçüyle yarattığını buyurmaktadır.[178] Evrende asla bir düzensizlik yoktur.[179] Denge insan için söz konusu olduğunda ise başta gelen kavramlardan biri "Dengeli yaşam" kavramıdır. Günümüz dünyasında çok kullanılan ve kendisine oldukça fazla değer atfedilen bu kavramla ilgili Google' da yapılacak bir taramada "7.060.000 sonuç bulundu"[180] ifadesini görmek bile konuyu anlamaya yetecek bir örnektir.

---

171 Yûsuf 12/67.
172 Niyaz-î Mısrî 'nin ilahi formunda bestelenmiş şiiri. Bk. Mustafa Kara, *Niyaz-î Mısrî,* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 61.
173 Mevlâna, *Fîhi Mâfih,* çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, (İstanbul: MEB Yayınları, 1990), 33.
174 Sultan Veled, *Maarif*, 122.
175 Meryem 19/23.
176 Yûsuf 12/ 25,96.
177 Mekkeli müşriklerin üç yıl süren sosyal ve ekonomik boykotunun ardından Hz. Peygamber amcasını ve hanımı Hz. Hatice'yi de kaybetmiş, daha sonra da Sakif kabilesini İslam'a davet için gittiği Taif'ten eli boş dönmüştü. Hz. Peygamber'in yaşadığı bu sıkıntılı yıla "Hüzün Yılı" denir. "İsra ve Miraç" hadisesi bu yılın akabinde gerçekleşmiştir. Geniş Bilgi için bk. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed'in Evrensel Mesajı,* (y.y.y. DİB Yayınları, 2014), 107-110.
178 el-Kamer 54/49.
179 el-Mülk 67/3.
180 www.google.com "Dengeli yaşam" (Erişim 15 Ekim 2019)

Denge kavramıyla bu bölümde ele alınmak istenen konu, Allah'ın takdiriyle kulun tedbiri arasındaki dengedir. Bunu yaparken diğer bölümlerde olduğu gibi konu Hz. Yakub'un sabır ve tevekkülü çerçevesinde ele alınacaktır. Elbette söz konusu bu denge insani boyutuyla ele alınacaktır. Zira Allah'la ilgili boyutu insanı aşan bir konudur. Allah'ın takdiri dediğimiz olgu aslında kaderdir. Zaman ve mekânla sınırlı olan insanın, zaman ve mekândan münezzeh aynı zamanda mutlak kâdir olan Yaratıcının takdirini idrak etmesi tam olarak mümkün değildir.[181]

Bununla birlikte Yüce Allah'ın her şeye kâdir oluşu insanın sorumluluğuna engel değildir. Kaldı ki Yüce Allah Sünnetullah'ı gereği tarihin seyrine müdahale etmez. Onun mutlak kâdir oluşu kendi koyduğu yasaları kendi "eliyle" yıkacağı anlamına gelmez.[182] Dolayısıyla değişmeyecek ve herkes için geçerli olan bu yasalar dâhilinde insanın özgür davranabilme iradesi vardır. İnsan ile Allah arasındaki karşılıklı ilişkide ne takdir tedbire manidir ne de tedbir takdire. Bu denge bir kâğıtla izah edilecek olursa; "Kâğıdın iki yüzü vardır. İki taraftan da üzerine bir şeyler yazılabilir. Bir tarafı bizim tedbirimiz ise muhakkak diğer tarafı Tanrı'nın takdiridir. Bu iki hesabı birbirine denk getiren kâtip az bulunur."[183] Hz. Yakub tam da böyle bir kâtipti.

Kur'an insanlara yaşamlarının her aşamasında dengeli bir tutum takınmalarını emretmektedir. Örneğin cimriliği yerdiği gibi ölçüsüz eli açıklığı da eleştirmiştir.[184] Ahiret hayatının daha iyi ve daha kalıcı olduğuna vurgu yapmış[185] öte yandan Müslümanlardan dünya hayatında da güzellikler vermesi için Allah'a dua etmeleri istenmiştir.[186]

Hz. Yakub'un hayatı, takdir ve tedbir dengesinin net olarak görülebileceği bir süreçtir. Hz. Yakub; Yusuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılma takdirini Sabr-ı cemil tedbiriyle tolere ederken, oğullarının Mısır'a gitmesi takdirine "şehre ayrı kapılardan girme" tedbiriyle boyun eğmiştir. Onun yaşamı takdir ve tedbirin bir ahengidir.

---

181 Karadaş, *Kadere İman*, 44-48.
182 Ömer Özsoy, *Sünnetullah*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2017),136-137.
183 Nizamî, *Leyla ile Mecnun*, çev. Ali Nihat Tarlan, (İstanbul: MEB Yayınları, 1990), 222.
184 el-İsrâ 17/29.
185 el-A'lâ 87/16.
186 el-Bakara 2/201.

Hz. Yakub'un kendi hayatında kurmuş olduğu bu denge günümüz insanının kurmakta zorlandığı bir denklemdir. Bu denklem doğru kurulduğunda kişinin üzerindeki gereksiz yükleri alan ve taşıması gerektiği kadarıyla yoluna devam etmesini sağlayan bir aritmetik ortaya çıkacaktır. Rabbinin hükmüne boyun eğen insan hem onun rızasını kazanacak hem de daha kaygısız bir yaşam sürecektir.

2.5.3. Tedbirde İfrat ve Tefrit

Yapılacak işlerde orta yolu gözetmek, sağlam ve doğru fıtratın bir gereğidir. İfrat ya da tefrit noktalarından birine eğilim göstermek nefsani arzuların neden olduğu bir sapmadan kaynaklanır. Nefis, nefsani arzuların bu aldatmacalarına karşı koymak için kendini zorlasa da çoğu kez merakın neden olduğu haz alma duygusuna yenik düşebilir.[187]

İslâm'da tedbir her ne kadar insanının bir hakkı ve aynı zamanda bir sorumluluğu ise de her konuda olduğu gibi bu konuda da ifrat ve tefrit arasında bir denge kurulması zorunludur. Bu açıdan bakıldığında Hz. Yakub'un başına gelenler karşısındaki takdir-tedbir dengesini nasıl muhafaza ettiği, günümüz insanı için önemlidir. Hz. Yakub'un yaşadığı olaylar neticesinde soğukkanlılığını koruduğu ve hırsıyla hareket etmeyip her aşamada teenni ile davrandığı aşikârdır.[188]

Modern insanın aşırı hırslı ve mükemmelliyetçi yapısı, onu ruhsal açıdan kaygılı bir konuma sürüklemektedir. Sürekli kaygı hâli ise daha önce belirtildiği gibi insan bedeninde çeşitli ruhsal ve fizyolojik tahribatlara neden olabilmektedir. Olaylara daha makul ve imkânlar dâhilinde bakabilmek kişinin hem yaşantısını kolaylaştıracak hem de sağlıklı bir hayat sürmesine yardımcı olacaktır. Kendisine hata yapma hakkı tanıyan, hayatı tolere edebilen insanlar uzun vadede daha kalıcı başarı sağlayacaklardır.[189]

Kişinin yaşadıkları karşısında tedbiri elden bırakmamasıyla birlikte her anı ve olayı kontrol altına alabilmesinin mümkün olmadığını da bilmesi gerekir. Hiç kimse mükemmel değildir ve yaşam çoğu zaman bedel ödeyerek öğrenilir. Kur'an pek çok

---

[187] M. Tahir Bin Âşur, *İslâm İnsan ve Toplum Felsefesi,* çev. Vecdi Akyüz, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 33.
[188] Yûsuf 12/18,64,66,67,83,86,98.
[189] Yıldız Burkovik, *Sosyal Fobi,* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2004), 108.

ayetinde insanın zaaflarından bahseder.[190] Âdemoğlunun hiç günahsız ve hatasız olması düşünülemez. Yüce Allah büyük günahlardan sakınanların küçük günahlarını affedeceğini bildirmiştir.[191] Nefsinin insana verdiği vesveseleri en iyi Yüce Allah bilmektedir. Çünkü o insana şah damarından daha yakındır.[192]

Kişinin sınırlarını ve kapasitesini bilmesi, gerektiğinde Hz. Yakub gibi derdini sadece Allah'a arz ederek yaşayabilmesi, zaten bir akşam ya da kuşluk vakti kadar zaman geçireceği bu dünyada[193] işini daha da kolaylaştıracaktır. Gücünün yettiği ölçüde tedbirlerini alan, buna rağmen her sorununu aşamayan günümüz insanı sabır, tevekkül, şükür, affetme, kabullenme, dua gibi dinî başa çıkma unsurlarını[194] doğru bir şekilde kullandığında hayatını daha mutlu ve yaşanabilir kıldığının farkına varacaktır.

Ali Şeriati (öl. 1977) insanı sınırlandıran dört zindandan bahseder. Bunlar "Tabiat zindanı" "Tarih zindanı" "Sosyal düzen zindanı" ve "Kendim zindanı "dır. Şeriati 'ye göre insan ilk üç zindandan bilimle kurtulabilir. Ancak dördüncü zindandan yani "Kendim" zindanından özelde îsârla genelde dinle çıkabilecektir.[195] Din İslam, İslam da teslimiyet demektir. Kendisini Yaratıcısına teslim eden insan en büyük tedbiri almış ve zincirlerini kırmış demektir. Kırdığı ve kurtulduğu bu zincirler artık onun için kendisini Allah'a bağlayacak tevhid zincirlerine dönüşmüştür. Tevhid zincirlerini *"Allah'ın ipi "*ne[196] ekleyen insanlar için artık ne korku ne de kaygı vardır, *"Onlar mahzun da olmayacaklardır."*[197] Hz. Yakub kadar ıstıraplı ama bir o kadar da özgürdürler artık.

Tedbirin aşırı boyutu kadar yeterli ölçüde olmaması da İslam dini açısından uygun değildir. İnsan sorumlu bir varlıktır ve kendi kazandığının karşılığını görecektir.[198] Başına gelen musibet kendi eliyle yaptığının bir sonucudur.[199] Dolayısıyla yapacağı işlerle ilgili gerekli tedbirleri almak insan olmasının gereğidir. İnanmak ve Allah'a sığınmak asla sorumluluktan kaçmak ve insani görevlerini ihmal

---

[190] en-Nisâ 4/28; el-İsrâ 17/11,100; er-Rûm 30/36; el-Kıyâmet 75/20-21; 'Abese 80/17; el-'Âdiyât 100/8. vd.
[191] en-Nisâ 4/31.
[192] Kaf 50/16.
[193] en-Nazi 'ât 79/46.
[194] Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak,* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 42-47.
[195] Ali Şeriati, *İnsanın Dört Zindanı,* çev. Ejder Okumuş, (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 50-61.
[196] Âl-i İmrân 3/103.
[197] el-Ahkaf 46/13.
[198] el-Müddessir 7/38.
[199] eş-Şûrâ 42/30.

etmek değildir. Aksine akılla donatılmış tek canlı olmanın verdiği bilinçle hareket etmek demektir. Böyle olmadığı takdirde yaratılmışların en kötüsü olup[200] üstüne pislik saçılacağını[201] aklından çıkarmamalıdır.

Tedbirin tefrit boyutuyla ilgili yapılacak bir değerlendirmede üzerinde durulması gereken bir konu da şudur: Tembellik ve ihmalkârlıktan dolayı yeterli tedbir almamanın yanı sıra kimi insanlar Allah'tan gelecek her şeyin güzel olacağı ve katlanılması gerektiği düşüncesinden hareketle hiç tedbir almamayı uygun görebilirler. İslamiyet'in bu konuya nasıl baktığı ayrı bir mesele olmakla beraber "Kahrın da hoş, lütfun da hoş" söylemi herkesin kolaylıkla hayatına tatbik edebileceği bir yaşam felsefesi olmayabilir. Kaldı ki Kur'an'da insan karakteriyle ilgili ayetler ölçü alındığında böyle bir ilke doğrultusunda yaşam sürdürebilmenin insanların geneli için istisnai bir örnek olacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kişinin psikolojik olarak altından kalkamayabileceği birtakım tercihlerle hayatını zorlaştırması uygun değildir. Müslüman birey için esas olan kolay ve uygulanabilir olanı talep etmek olmalıdır. Bakara Suresinin son ayetlerinde inananlara öğretilen duanın bunun bir kanıtı olduğu söylenebilir.[202]

Sonuç olarak Allah'a inanan bir kişinin onun takdirine karşı dengeli bir tedbir yolunu tutup tevekkül sahibi olması boynunun borcu, yaratılışının gereğidir. Kur'an meallerinde tevekkül genelde "Allah'a güvenmek ve dayanmak" olarak Türkçe' ye çevrilmektedir. Kanaatimizce modern insan için tevekkül daha ziyade " Sırtını Allah'a dayamak" olarak anlaşılmalıdır. Çünkü günümüz insanı için, yaşadığı bu çağda sırtını dayayabileceğini zannettiği pek çok sahte tanrıların ihdas edildiğini söylemek kanıtlanması zor olmayacak bir iddiadır. Bununla birlikte "Sırtını Allah'a dayamak" insanı gevşekliğe sevk edecek bir tanım olarak algılanmamalıdır. Aksine "Gücünü sırtını dayadığı Allah'tan alarak yaşam mücadelesini yaratılış onuruna yaraşır bir şekilde sürdürmek" anlamıyla idrak edilmelidir. Zira "Sırtını Allah'a dayamak" modern dünyanın yarattığı ve dayattığı tüm tanrıları reddetmek, "ezelde verilen söz"e[203] sadık kalmaktır. Günümüz insanının Kelime-i Tevhid 'in *"Lâ ilâhe"* kısmını

[200] el-Enfâl 8/22.
[201] Yûnus 10/100.
[202] el-Bakara 2/286. "Ey Rabbimiz, bize bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Ey Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği yükü de yükleme!"
[203] el-A'râf 7/172.

tam olarak idrak etmedikçe *"İllallah"* demesinin gündelik yaşamına fazlaca bir katkısı olmamaktadır.

2.5.4. Hz. Yakub'un Ümitvarlığı (Allah'tan Ümit Kesmemesi)

Yüce Allah Kur'an'da insanın bir kötülük dokunduğunda hemen ümitsizliğe kapılıveren bir yapısının olduğundan bahseder.[204] Oysa insana yakışan; nimet verildiğinde şükretmek, zarara uğradığında ümit ve dua ile Allah'tan yardım istemektir.[205] Hz. Yakub başına gelen olaylar karşısında hiçbir zaman ümidini yitirmemiştir. Örneğin Bünyamin'in Mısır'da alıkonulduğu kendisine söylendiğinde *"Belki Allah hepsini bana getirir"*[206] demesi bunun bir kanıtıdır. Aynı şekilde oğullarından Mısır'a gidip kardeşlerini araştırmalarını istediğinde onlara Allah'ın rahmetinden ümit kesilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.[207] Ümidini hiç yitirmeden Allah'a yalvaran Hz. Yakub'un duası Allah'a şikâyet, Allah'a şikâyeti de onun duası olmuştur.[208]

Hz. Yakub'un ümitvarlığının günümüz insanına bakan yönlerinin tartışılacağı bu bölümde, öncelikle ümit kelimesinin anlamı üzerinde durmanın uygun olacağı düşünülmektedir. Sözlük anlamıyla "Umma" "Beklenti"[209] manalarına gelen ümit, terim anlamıyla psikoloji biliminin de ilgisini çekmiş bir kavramdır.

Ümit; pasif bir bekleyiş, bir hayalcilik, kör bir iyimserlik olarak algılanmamalıdır. Aksine akılcı bir iyimserlik olarak düşünülmelidir. Ümitvar olmak demek aynı zamanda bir eylemlilik hâlidir. Dünyayı değiştirmeye dair inisiyatif almaktır. Ümitvar olan insan aynı zamanda cesaretli insandır. Ama bu cesaret korkmamak değil korkuların üzerine gidebilmektir.[210]

Ümit insanı aktifleştirir. Ümidi olmayan insan herhangi bir eylemde bulunamaz. Hatta tasavvur dahi edemez.[211] Oysa çalışmak, değer üretmek İslam'ın insana yüklediği en büyük sorumluluktur. Ümitsizlik onu bu sorumluluğundan

---

[204] el-İsrâ 17/83; er-Rûm 30/36.
[205] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/318.
[206] Yûsuf 12/83.
[207] Yûsuf 12/87.
[208] Yûsuf 12/86.
[209] Eren vd., "ümit", *Türkçe Sözlük*, 2/1534.
[210] Sayar & Karaköse, *İnsan Hâlleri*, 96-112.
[211] Sadettin Ökten & Kemal Sayar, *Dünyaya Geldim Gitmeye*, (İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2019), 192.

alıkoymaktır. Yüce Allah Kur'an'da kendisini *"Ölüden diri, diriden ölü çıkaran"*[212] olarak tavsif etmektedir. Dolayısıyla böyle bir Yaratıcının varlığına rağmen ondan ümit kesmek aslında bir "inan" sorunudur. Bunun içindir ki Kur'an Allah'tan ümit kesenleri çok net ve keskin ifadelerle yermiş ve tehdit etmiştir.[213]

Daha önce de belirtildiği gibi ümit kör bir iyimserlik değildir. Hayatın gerçeklerini göz ardı etmeden, Şeytanın bizi gevşekliğe sevk ederek "Allah'ın affediciliğiyle aldatmasına" izin vermeden[214] mücadeleyi sürdürmektir. Kur'an'da ümidin korkuyla korkunun da ümitle dengelenmesinin[215] amacı bu olsa gerektir. Korku ve ümit arasında dua etmek Kur'an'da inananların bir özelliği olarak tarif edilmektedir.[216] Korku ile ümidin birbirini takip edecek şekilde hayatın içinde var olması insanın yaşam mücadelesini harekete geçiren önemli bir unsurdur. Ümidin olmadığı yerde ümitsizlik, korkunun olmadığı yerde azgınlık vardır. Bu durumda insan yaşam için bir değer üretemez, üretmenin yerini karşılıksız bir tüketim alır.[217]

Yüce Allah Kur'an'da mal ve oğulların dünya hayatının süsü olduğundan, salih amellerin ise Allah katında hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha layık olduğunu belirtir.[218] Sabır ve tevekkülün inananlar için en önde gelen salih amellerden olduğu açıktır. Dolayısıyla Müslüman birey sabrı ve tevekkülü neticesinde ortaya çıkabilecek olaylara ümit bağlamalıdır. Yoksa modern dünyanın "süsü" sahte tanrılarına ümit bağlamak şeytanın tuzaklarına zemin hazırlamaktır. Hâlbuki iman sahibi olup Rabbine tevekkül edenlere karşı şeytanın hiçbir yaptırım gücü yoktur.[219]

Hz. Yakub bunun en güzel örneklerinden biridir. Sabır ve tevekkül gibi salih iki ameli hayatının en önde gelen ülküsü yapmış olan Hz. Yakub ümidini ancak bunun sonucunda meydana gelecek olaylara bağlamıştır. O çocuklarının dünya hayatının süsü olduğunun da farkındadır. Mısır'a giden çocuklarına şehre ayrı kapılardan girmesini öğütledikten sonra *"Gerçi ben ne yapsam, Allah'ın takdirini sizden engelleyemem"* demesi ve hükmün yalnızca Allah'a ait olduğunu belirtmesi[220]

---

212 Âl-i İmrân 3/27.
213 el-Hicr 15/55-56; el-'Ankebût 29/23; ez-Zümer 39/53.
214 Lokmân 31/33; el-Fâtır 35/5.
215 el-A'râf 7/56.
216 es-Secde 32/16.
217 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/104.
218 el-Kehf 18/46.
219 en-Nahl 16/99.
220 Yûsuf 12/67.

evlatlarının birer emanet ve dünya hayatının süsü olduğunun bilinciyle hareket ettiğini göstermektedir. Onun içindir ki her ne kadar şeytan; Hz. Yakub'un çocuklarının "yaptıkları şeyleri nefislerinin güzel görmesine" neden olabilmişse de, sabır ve tevekkül gibi iki salih amele ümit bağlamış Hz. Yakub'un yoluna tuzak kuramamıştır.

Yüce Allah Kur'an'da *"Allah'a sarılın"* buyurmaktadır.[221] "Allah'a sarılmak" demek: sadece Allah'ın hükmüne uymak ona itaat etmek, tüm umut ve beklentileri ona yönlendirerek yalnız ondan yardım beklemektir.[222] "Allah'a sarılmak" adeta Hz. Yakub'un hayatıyla özdeşleşmiş bir Kur'ani kavramdır. Bu kavramı oluşturan öğelerden biri de ümittir.

Günümüz kavramlarıyla baktığımızda Hz. Yakub'un ümidini kaybetmemesi "Duygusal zekâ" açısından da incelenmeye değer bir durumdur. Duygusal zekâ (EQ) kendimizdeki ve başkalarındaki duyguları daha iyi algılamak ve yönetmek demek olan ve bilişsel zekâdan (IQ) farklı olarak geliştirilmesi mümkün olan bir zekâdır.[223] Duygusal zekâ açısından umutlu olmak, yaşanılan zorluklar karşısında korku ve kaygıya kapılmamak, pasif bir tutum takınmamaktır. Umudunu yitirmeyen insanlar olaylarla başa çıkmada daha başarılı, hedeflerine ilerlerken daha az depresif ve duygusal açıdan daha az sıkıntılıdırlar.[224] Hz. Yakub'un hayatına baktığımızda bu olumlu değerlerin hepsini görmek mümkündür.

Şayet duygusal zekâ belirtildiği gibi geliştirilebilen bir zekâ ise günümüz insanı Hz. Yakub'un ümitvarlığını kendi yaşamının bir ilkesi hâline getirerek duygusal zekâsını bu yönde eğitip geliştirebilir. Ülkemizde antidepresan kullanımının gün geçtikçe çoğaldığı kamuoyunca bilinen bir durumdur. Sağlık Bakanlığı'nın verilerine göre: Türkiye'de, 2012 yılında 37 milyon 351 bin 187 kutu olan antidepresan kullanımı 2015 yılında 43 milyon 563 bin 596 kutuya ulaşmıştır. 2016 yılının ilk 9 ayında bu sayının 33 milyon 638 bin 916 kutu olduğu açıklanmıştır.[225] Yaşadığı çöküntüler karşısında yeterli bir ümitvarlığa sahip olamayan insan çareyi bu çeşit "profesyonel destekler" de aramaktadır. Oysa Hz. Yakub'un hayatı günümüz insanı için hiçbir "yan etkisi" olmayan Kur'an onaylı hazır bir reçetedir.

---

[221] el-Hac 22/78.
[222] Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an,* 3/394.
[223] bccturkey.com, "Duygusal Zekâ Nedir?" (Erişim 03 Aralık 2019).
[224] Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ,* çev. Banu Seçkin Yüksel, (İstanbul: Varlık Yayınları, 2002), 115.
[225] http://www.milliyet.com.tr/gundem/10-kisiden-1-i-ilac-kullaniyor- (Erişim 15 Aralık 2019).

"Modernite çağı" denilen bu çağda insanların sıklıkla yaptığı hatalardan biri de yaşadığı ânı mutlaklaştırmalarıdır. "Bu da geçer ya Hu!" demeyi unutan insan yaşadığı anki zorluk ve sıkıntıların sanki hiç geçmeyeceğini düşünmekte ve o sıkıntılarla sonsuza dek yaşayacağını zannetmektedir.[226] Oysa insan biraz sabredip tevekkül gösterse, zaman ve hafıza ikilisi bu işi zaten -büyük ölçüde- halledecektir. Bu noktada ümit; zaman ve hafıza ikilisiyle, sabır ve tevekkül ikilisi arasında köprü görevi görecektir. Sabır ve tevekkül beraberinde ümidi getirecek ümit de yaraların tedavisi için zaman ve hafızaya imkân yaratacaktır.

Sonuç olarak ümidin, Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül içeren tüm tutum ve davranışlarında bir katalizör, tepkimeyi oluşturan ve hızlandıran bir yardımcı unsur olduğu düşünülmektedir. Hz. Yakub'un sabrının aktif bir sabır olması aslında onun ümitvarlığıyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü ümidi olmayan bir insanın sabrı da pasif olacaktır. Olaylar karşısında yenilgiyi peşinen kabul eden, gücünün ve yapabileceklerinin/yapması gerekenlerin farkında olmayan insan çözüm üretme yeteneğini de kaybedecektir. Oysa Müslüman kıyamet koparken bile elindeki fidanı dikmekten mesuldür. Burada yeşile ve doğaya verilen önem bir tarafa konumuzla ilgili kısım şudur ki inanan bir kimse gelmesi muhakkak olan ölüm kendisine ulaşıncaya kadar kulluk görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür.[227]

[226] Sayar & Karaköse, *İnsan Hâlleri*, 21.
[227] el-Hicr 15/99.

SONUÇ

Sabır ve tevekkül iki önemli Kur'ani kavramdır. Kur'an'da pek çok ayette çeşitli kişi ve olaylar bağlamında örneklendirilen sabır ve tevekkül kavramları insanoğlunun zorluklarla dolu sınanma sürecinde, en önemli iki destekçisi olarak gündeme getirilmiştir. Yusuf kıssasında zikredilen Hz. Yakub'un hayatı bu örnekliği daha da üst bir noktaya taşımıştır.

Hz. Yakub başına gelen olaylar karşısında üzülmüş, ağlamış, ıstırap duymuş ama hiçbir zaman kaygıya, ümitsizliğe kapılmamıştır. Hz. Yakub sabır ve tevekkül konusunda dengeli bir tutum takınarak yapabileceklerinin ve Allah'a havale edeceklerinin tam bilinciyle olaylara müdahil olmuştur. Hz. Yakub'un sabrı sonuç üreten bir sabırdır. Modern psikolojinin "aktif sabır" dediği ve övdüğü bu tutum Hz. Yakub'un psikolojisinin temel unsurudur. Aynı şekilde onun tevekkülü de hayatı rahatlatan bununla birlikte hedefe bir o kadar da tam isabetle ve emin adımlarla ulaştıran bir metottur.

Hz. Yakub sahip olduğu sabır ve tevekkül anlayışıyla hem rabbinin rızasını kazanmış hem evlatlarının birliğini ve istikbalini korumuş hem de sonraki nesillere mükemmel bir örnek olmuştur. Hz. Yakub'un sabır ve tevekkül konusundaki uygulamalarıyla Yüce Allah'ın son mesajı Kur'an'daki sabır ve tevekkül içerikli ayetleri arasında en ufak bir çelişki yoktur. Aksine Hz. Yakub'un hayatındaki sabır ve tevekkül uygulamaları, Kur'an'ın bu konudaki tüm emir ve önerilerini kapsar mahiyettedir. Bununla birlikte Kur'an'da daha çok tevhid ve iman mücadelesi bağlamında gündeme getirilen tevekkül kavramı Hz. Yakub'un hayatı çerçevesinde dünyevi işleri de kapsayan örnekler içermektedir. Bu yönüyle tamamlayıcı içerikli bir Peygamber kıssasıdır.

Hz Yakub'un sabır ve tevekkül anlayışı onun Peygamberliğine halel getirecek en ufak bir olumsuz örneklik taşımamaktadır. Onun yaşadığı olaylar karşısındaki duyguları, söylemleri, davranışları peygamberlerin de aslında bizim gibi bir beşer olduğunun kanıtı niteliğindedir. Onun hayatı bu yönüyle kayda değerdir. Hz. Yakub'un yaşam serüveni bir yönüyle de klişeleri alt üst eden bir süreçtir. Daha ziyade anneye atfedilen şefkat duygusunun bir babada da bulunabileceğini ve genelde

kadınlara özgü görülen gözyaşlarının cinsiyetinin olmadığını, asırlar öncesinde açtığı sabır ve tevekkül penceresinden insanlığın seyrine ve idrakine sunmuştur.

Hz. Yakub bir Peygamber olarak zaman zaman ilahi bir bilgiyle desteklenmiş, sabır ve tevekkülünü bu dağarcık üzerine inşa etmiştir. Bununla birlikte hiçbir gaybi destek almadığı durumlar da mevcut olup bu koşullar altında da sabır ve tevekkül anlayışını önceki duruma koşut bir şekilde devam ettirmiştir. Bu yönüyle de modern insana örneklik oluşturmaktadır. Hz. Yakub'un sabır ve tevekkülü Peygamber olmayan insanların da hayatlarına tatbik edebileceği bir uygulamadır.

Sabır ve tevekkül, tevhidin en önemli bileşenlerindendir. Zira sabır ve tevekkül Allah'tan başkasının ilahlığını kabul etmemek, sırtını Allah'tan başkasına dayamamak ve ondan başkasına boyun eğmemektir. Hz. Yakub bu iki Kur'ani kavramın içerdiği tüm özellikleri şahsında adeta tecessüm ettirmiş ve sırtını Allah'tan başkasına dayamamıştır. Bundan dolayıdır ki onun sabır ve tevekkül anlayışı dünya durdukça insanlık için bir kılavuz olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akseki, Ahmed Hamdi. *Ahlak Dersleri.* Ankara: DİB Yayınları, 3. Basım, 2016.

Alper, Hülya. *İmanın Psikolojik Yapısı.* İstanbul: Rağbet Yayınları, 4. Basım, 2016.

Apak, Adem. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu.* İstanbul: Kuramer Yayınları, 1. Basım, 2017.

Asad, Talal. *Sekülerliğin Biçimleri*. çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2016.

Âşur, M. Tahir Bin. *İslâm İnsan ve Toplum Felsefesi*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.

Ayıntabî Mehmed Efendi. *Tibyan Tefsiri.* çev. Süleyman Fahir. İstanbul: Bütün Kitabevi, 1957.

Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak.* İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

Bakırtaş, Doğan & Demirhan, Habip. "İhtiyaç ve İstek Paradoksu: İktisadi ve Metafizik Bir Yaklaşım". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2015), 71-87.

bcc Turkey. "Duygusal Zekâ Nedir?". Erişim 03 Aralık 2019. https://bccturkey.com

Begavî, Ferrâ. *Me'âlimu't-tenzîl.* 8 Cilt. Riyad: Daru't-Tayyibe, h.1411.

Besyûnî, Hâmid Ahmed Tâhir el- (drl.). *Esmâü'l Hüsnâ.* çev. Mehmet Ali Kara. İstanbul: Polen Yayınları, 2009.

Beydâvî, Ömer b. Muhammed el-. *Beydâvî Tefsiri*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyaî't Turâsi'l Arabî, ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi.* 13 Cilt. Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtîfi'z-Zebîdî (mlf.). çev. Ahmed Naim. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.

Burkovik, Yıldız. *Sosyal Fobi.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2004.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri.* İstanbul: Damla Yayın, 2012.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi.* Ankara: Fecr Yayınları, 8. Basım, 2017.

Cevziyye, İbn Kayyım el-. *Sabredenler ve Şükredenler.* çev. Zeynelabidin Tatlıoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 17. Basım, 2016.

Cürcânî, Şerîf Ali b. Muhammed eş-. *et-Ta'rifât*. Kahire: Dâru'l Fazilet, ts.

Çağrıcı, Mustafa. "Îsâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 07 Kasım 2019. https://islamansiklopedisi. org.tr

Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Sarf*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2009.

Derveze, İzzet. *et-Tefsirü'l-Hadîs*. 7 Cilt. çev. Ahmet Çelen vd.. İstanbul: Ekin Yayınları, 2. Basım, 1998.

Dıhlevi, Şah Veliyullah. *Tefsir Usûlü El-Fevzu'l Kebîr Fi Usûli-t Tefsir*. çev. Abdullah Samed Afaracı. İstanbul: İ'tisam Yayınları, 2005.

Dilmen, Süleyman. *Tevekkül Bilinci.* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2. Basım, 2017.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "Kur'an Meali". Erişim 10 Nisan 2019. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure

Doğan, Mebrure (akt.). *Sabır Psikolojisi.* İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Basım, 2016.

Duman, Cengiz. *Kur'an Kıssalarının Tarihselliği.* İstanbul: Ekin Yayınları, 2. Basım, 2015.

Duman, Zeki. *Beyânu'l-Hak*. 3 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 2008.

Düzgün, Şaban Ali (ed.). *İslam İnanç Esasları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2014.

Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarîkatlar*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2011.

Eren, Hasan vd., *Türkçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988.

Etimoloji Türkçe. "Aktif Kelime Kökeni". Erişim 13 Ekim 2019. https://www.etimolojiturkce.com

Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 14. Basım, 2016.

Fîrûzâbâdî, Yakub b. Muhammed el-. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: er-Risale, 8.Basım, 2005.

Fromm, Erich. *Sahip Olmak ya da Olmak,* çev. Aydın Arıtan, İstanbul: Say Yayınları, 5. Basım. 2016.

Garaudy, Roger. *İslam'ın Vadettikleri.* çev. Salih Akdemir. İstanbul: Pınar Yayınları, 4. Basım, 1984.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Ahmed el-. *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn.* 4 Cilt. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.

Genel Türkçe Sözlük. Erişim 23 Mart 2019. http://www.tdk.gov.tr

Goleman, Daniel. *Duygusal Zekâ*. çev. Banu Seçkin Yüksel. İstanbul: Varlık Yayınları, 21. Basım, 2002.

Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 3. Basım, 2017.

Güven, Şahin. "Kur'an Dilinin Özellikleri". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/14 (2012), 12.

Hamed, Muhammed b. İbrahim el- drl. *Kaza ve Kader İle İlgili Fetvalar.* çev. Mustafa Öztürk, İstanbul: Guraba Yayınları, 1. Basım, 2011.

Has Hacip, Yusuf. *Kutadgu Bilig*. haz. Yaşar Çağbayır. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 18. Basım, 2016.

Hocaoğlu, Durmuş. *Laisizm 'den Milli Sekülerizm'e*. İstanbul: Kocav Yayınları, 2014.

İbn Arabi, Muhyiddin. *Risaleler*. 3 Cilt. çev. Vahdeddin İnce. İstanbul: Kitsan Yayınları, ts.

İbn Ebi'd-Dünyâ. *Hadislerde Tevekkül.* çev. Hüseyin Kaya. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2007.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ʿazîm.* 8 Cilt. Riyad: Daru't-Tayyibe, 1999.

İbn Manzur, Cemalûddîn Muhammed b. Mükerrem. *Lisânu'l-Arab.* 15. Cilt. Beyrut: Der Sadır, 2004.

İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemul Vâsit.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İsen, Mustafa. "Beytülahzân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 05 Kasım 2019. https://islamansiklopedisi. org.tr

İsfahânî, Râgıb el-. *el-Müfredât.* Kahire: et-Tevfikiye. 2015.

İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar.* çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 1991.

Izzetbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslam.* çev. Salih Şaban. İstanbul: Yarın Yayınları, 4. Basım, 2012.

Kaçar, Mustafa & Bir Atilla, "Usturlap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 07 Kasım 2019. https://islamansiklopedisi. org.tr

Kadı Abdülcebbar. *Dinin Temel İlkeleri.* çev. Hulusi Arslan. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2. Basım, 2017.

Kara, Mustafa. *Niyaz-î Mısrî.* Ankara: TDV Yayınları, 4. Basım, 2012.

Karadaş, Cağfer. *Kadere İman*. İstanbul: DİB Yayınları, 3. Basım, 2017.

Karadavi, Yusuf el-. *Kur'an'da Sabır.* çev. Fatih Tok. İstanbul: Nida Yayınları, 1. Basım, 2017.

Karataş, Kasım & Baloğlu, Mustafa "Tevekkülün Psikolojik Yansımaları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 110-118.

Kartal, Abdullah. *İlahi İsimler Teorisi.* İstanbul: Hayykitap, 2009.

Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Helû' ifadesi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Bahar 2013), 9-44.

Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an Kıssalarına psikolojik Yaklaşım*. Ankara: Gece Kitaplığı, 1. Basım, 2017.

Kiraz, Celil. "Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2001), 241-258.

Koçyiğit, Talât. *Hadis Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 17. Basım, 2018.

Köknel, Özcan. *Korkular Takıntılar Saplantılar.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 3. Basım, 1995.

Köse, Ali vd.. *Sekülerizm Sorgulanıyor.* drl. & çev. Ali Köse. İstanbul: Ufuk Kitapları. 1. Basım, 2002.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*. 22 Cilt. Beyrut: er-Risale, 2006.

Kutsal Kitap. Korea: Korean Bible Society, 2013.

Kutub, Seyyid. *Fi Zılâli'l Kur'an.* 10 Cilt. çev. Salih Uçan vd.. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 9. Basım, 1980.

Kutub, Seyyid. *İslâm'da Sosyal Adalet*. çev. Harun Ünal. İstanbul: Beka Yayıncılık, ts.

Külünkoğlu, Gülnur. *Kur'an'da Tevekkül.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr el-. *Te'vîlâtü'l Kur'an.* 17 Cilt. İlmi Kontrol: Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006.

Mayor. Michael. (Direktör), *Longman Dictionary of American English*. China: Pearson, 2010.

Mevdûdî, Ebu'l-A'la el-. *Tefhimu'l Kur'an.* çev. Muhammed Han Kayani vd.. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

Mevlâna. *Fîhi Mâfih.* çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu. İstanbul: MEB Yayınları, 5. Basım, 1990.

Mukâtil bin Süleymân. *Tefsîri Kebîr*. 5 Cilt. Beyrut: Arap Tarih Kurumu, 2002.

Müftüoğlu, Ömer. *Dinin Bağlayıcılığı ve İnsanın Özgürlüğü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1.Basım, 2006.

Neufeld, Victoria. ed. *Webster's New World Dictionary*. New York: Pocket Books, 1995.

Nizamî. *Leyla ile Mecnun.* çev. Ali Nihat Tarlan. İstanbul: MEB Yayınları, 3. Basım, 1990.

Ökten, Sadettin & Sayar, Kemal. *Dünyaya Geldim Gitmeye*. İstanbul: Turkuvaz Kitap, 4. Basım, 2019.

Özsoy, Ömer & Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur'an.* Ankara: Fecr Yayınevi, 20. Basım, 2016.

Özsoy, Ömer. *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*. Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2018.

Özsoy, Ömer. *Sünnetullah*. Ankara: Fecr Yayınları, 4.Basım, 2017.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti.* İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an'a Çağdaş Yaklaşımlar.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2019.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 5. Basım, 2018.

Râzî, Fahruddîn er-. *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb.* 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1981.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, y.y.y.: DİB Yayınları, 9. Basım, 2014.

Sayar, Kemal & Karaköse Rukiye. *İnsan Hâlleri.* Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2018.

Sayar, Kemal. *Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Seligman, Martin E. P. *Authentic Happiness,* New York: Free Press, 2002.

Semerkandî, Ebu'l-Leys. *Bahrûl-'ulum.* Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1993.

Soccio, Douglas J. *Felsefeye Giriş Hikmetin Yapıtaşları.* çev. Kevser Kıvanç Karataş. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım, 2010.

Sultan Veled. *Maarif.* çev. Meliha Anbarcıoğlu. İstanbul: MEB Yayınları, 3. Basım, 1991.

Şekerel, Bülent. "Ağlamanın Anlamı". Erişim 04. Kasım 2019. http://www.bulentsekerel.com

Şenat, Fatma Asiye. *Olgu İle Algı Arasında İtaat*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.

Şeriati, Ali. *Dine Karşı Din*. çev. Doğan Özlük. Ankara: Fecr Yayınları, 3. Basım, 2012.

Şeriati, Ali. *İnsanın Dört Zindanı.* çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları, 5. Basım, 2016.

Taberî, Muhammed b. Cerîr et-. *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Ayi'l-Kur'an.* 7 Cilt. Beyrut: er-Risale, 1994.

Tarhan, Nevzat. *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Tarhan, Nevzat. *İnanç Psikolojisi ve Bilim.* İstanbul: Timaş Yayınları, 15. Basım, 2019.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-. *el-Câmiʿu'l-Kebîr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l Garbu'l İslâm, 1. Basım, 1996.

Tokpınar, Mirza. *Hangi Doğru? Tevekkül, Hadisler Işığında Yeni Bir Tanım.* İstanbul: Kitabi Yayınevi, 2. Basım, 2010.

Tüsteri, Sehl et-. *Tefsiru'l-Kur'ani'l Azîm.* y.y.y.: Dâru'l Haram Lit'turas, 2004.

Yavuz, Ömer Faruk. "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade Edilmesinde Bir Anlatım Tekniği Olarak Kıssa'nın Rolü". *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Dergisi* 6/1 (Ocak-Nisan 2009), 121.

Yazır, Elmalı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili.* 10 Cilt. sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Zehraveyn, ts.

Yazır, Elmalı M. Hamdi. *Kur'an-ı Kerim Meali.* sad. Lütfullah Müftüoğlu & Murat Haliloğlu. İstanbul: Nuh Yayınları. 2014.

Yılmaz, H. Kâmil. *Tasavvuf ve Tarîkatlar.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 19. Basım, 2015.

Yiğit, İsmail. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.

Zemahşerî, Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf ʿan hakaʾıkı gavâmizi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-ekavîl fî vücûhi't-teʾvîl.* Beyrut: Darü'l Marife, 2009